

BÜLTEN'DEN

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

BÜLTEN

Ocak-Nisan 2013

Yıl 25 Sayı 81

Yayın Kurulu **Ali Pulcu, Faruk Deniz,**

Mustafa Demiray, Salih Pulcu,

Meryem Babacan, Z. Tuba Kor,

Metin Demir, F. Samime İnceoğlu,

Semih Atış

Baskı **Denizati Ofset**

Sertifika No: 15351

Tel: 0212 325 71 25

100. Yıl Mahallesi, Matbaacılar Sitesi, 2. Cadde

No: 202/A Bağcılar-İstanbul

Baskı Tarihi Mayıs 2013

Vefa Cad. No. 41 34134 Vefa İstanbul

Tel 0212. 528 22 22 pbx

Faks 0212. 513 32 20

e-posta bsv@bisav.org.tr

twitter.com/BSV_BilimSanat

facebook.com/BilimVeSanatVakfi

www.bisav.org.tr

Ücretsizdir. Dört ayda bir yayınlanır.

Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayınlanan yazıların sorumluluğu

yazarına aittir.

BSV Bülten'in Bilim ve Sanat Vakfı'nun Ocak-Nisan 2013'te düzenlediği faaliyetleri kapsayan 81. sayısı ile karşınızdayız.

2013 Bahar Seminerlerini geride bıraktığımız bu dönemde öne çıkan başlıklar şunlardır: Küresel Araştırmalar Merkezi (KAM) "Türk Dış Politikasında Yeni Aktörler" başlıklı bir toplantı dizisi başlattı. Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin (MAM) bu dönemde başlattığı toplantı dizisi de "Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler" başlığını taşıyor. Sanat Araştırmaları Merkezi (SAM) de ilk öğrenci sempozyumunu gerçekleştirdi. İslam Sanatı ve Sanat Düşüncesi Araştırma Atölyesi'nin hasılası olan sempozyum "Tasvir: İslam Görsel Kültüründe Yasak, Gelenek ve Pratikler İhtisas Sempozyumu" başlığını taşıyor. Türkiye Araştırmaları Merkezi (TAM) "Balkan Savaşları ve Türk Kimliğinin İnşası" başlıklı panelin yanı sıra, özel toplantılar serisinde "Osmanlı Anayasacılığı" tartışmasını ve "İktisat Tarihi Atölyesi"ni başlattı.

Bu programlar haricinde Yuvarlak Masa Toplantıları da devam etti. Yuvarlak Masa Toplantıları ile SAM ve TAM'ın düzenlediği panellere dair ayrıntıları ilgili merkezlere ayrılan sayfalarda bulabilirsiniz.

Turgay Şafak'ın hazırladığı Mola sayfalarımızdaki şiirler Kemal Edip Kürkcüoğlu'na ait.

24-29 Haziran tarihleri arasında gerçekleştirilecek 2013 Yaz Programı'nun faydalı olması ve verimli geçmesi dileğiyle...

Hayırda kalın!

İÇİNDEKİLER

BSV HAVADİS 2

KAM Küresel Araştırmalar Merkezi 6

MOLA Gazel / Kemal Edip Kürkcüoğlu 29

MAM Medeniyet Araştırmaları Merkezi 30

MOLA Gazel / Kemal Edip Kürkcüoğlu 60

SAM Sanat Araştırmaları Merkezi 61

MOLA Gazel / Kemal Edip Kürkcüoğlu 79

TAM Türkiye Araştırmaları Merkezi 80

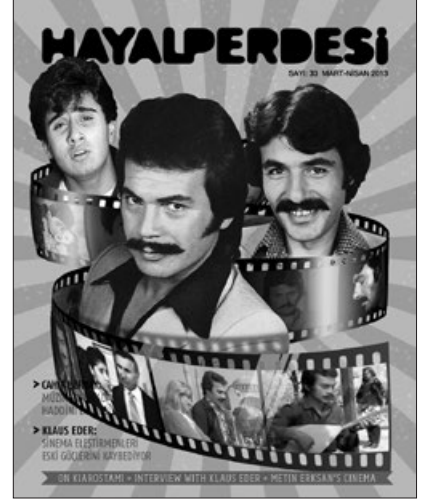
Balkan Savaşları ve Türk Kimliğinin İnşası Paneli düzenlendi

Türkiye Araştırmaları Merkezi, Balkan Savaşlarının 100. yılı münasebetiyle Balkan Savaşları ve Türk Kimliğinin İnşası başlıklı bir panel düzenledi. 12 Ocak 2013 tarihinde, Fatma Sel Turhan başkanlığında gerçekleşen, Selim Karlıtekin, Ayhan Aktar ve Bülent Bilmez'in panelist olarak katıldığı panelde Balkan Savaşları ve sonuçları bağlamında Türk kimliğinin ve ulusçuluğunun inşası, Osmanlı'nın Balkan topraklarından tasfiyesi üzerinde duruldu.

Tasvir: İslam Görsel Kültüründe Yasak, Gelenek ve Pratikler İhtisas Sempozyumu yapıldı

Sanat Araştırmaları Merkezi bünyesinde Dr. Nicole Nur Kañçal-Ferrari ve Dr. Ayşe Taşkent yönetiminde 2010 yılından bu yana düzenlenen İslam Sanatı ve Sanat Düşüncesi Araştırma Atölyesi'nde İslam sanatındaki tasvir geleneği ve sanat düşüncesinin araştırılarak disiplinlerarası bir yaklaşımla incelenmesi amaçlanmıştır. Atölyenin iki yıllık çalışmalarının birikimi 16 Şubat 2013 tarihinde Bilim ve Sanat Vakfı Zeyrek Salonu'nda gerçekleştirilen "Tasvir: İslam Görsel Kültüründe Yasak, Gelenek ve Pratikler" başlıklı ihtisas sempozyumu ile paylaşıldı. Nicole Nur Kañçal-Ferrari'nin "İslam Görsel Kültürü İncelemelerine 'Eleştirel-Tarihsel' Bir Bakış" başlıklı konuşmasıyla açılışını yaptığı sempozyumda sekiz tebliğ sunuldu.

Hayal Perdesi'nin 33. sayısı çıktı!

İki aylık sinema dergisi *Hayal Perdesi*'nin 33. sayısı www.hayalperdesi.net adresinde yayınlandı. Hayal Perdesi yeni sayısında 70'li ve 80'li yıllara damgasını vuran arabesk filmleri incelemeye alıyor. Furyanın kaynaklarının, gelişiminin ve sinemamıza etkilerinin tartışıldığı dosyada Cem Pekman arabesk filmlerin tarihi ve kültürel seyrini filmler üzerinden takip ederken Murat Tolga Şen ise arabesk filmlerin çocuk şarkıcıları üzerinde duruyor. Sinema tarihçileri ve dönemin tanıkları Giovanni Scognamillo ve Ağâh Özgüç ile gerçekleştirilen söyleşilerde ise arabesk filmlerin özellikleri, 70'lerin ticari koşulları, arabeskin yıldızları ve bugüne mirası keyifli bir dille ele alınıyor. *Hayal Perdesi*'nde ayrıca Tom Cruise'dan Brad Pitt'e pek çok ünlü oyuncuya sesi ile hayat veren seslendirme sanatçısı Sungun Babacan ile dublaj üzerine gerçekleştirilen bir söyleşi, Cihan Aktaş'ın *Argo* filmi değerlendirmesi ve Nermin Tenekeci'nin "Neden Film Seyrediyoruz?" sorusuna cevap olarak kaleme aldığı hikâye de dikkat çekiyor.

KAM Türk dış politikasının yeni aktörleri ile buluşuyor

Küresel Araştırmalar Merkezi, son dönem Türk dış politikasının teoriden pratiğe aktarılmasında aktif roller icra eden çeşitli aktörlerin konumlarını dış politika bağlamında kuramsal bir zemine oturtmak gerekliliğinden hareketle “Türk Dış Politikasında Yeni Aktörler” başlıklı bir toplantı dizisini başlattı. Klasik diplomasi aktörlerinin yanı sıra STK’ların ve uluslararası alanda çalışmalar yürüten Türkiye merkezli örgüt temsilcilerinin tecrübelerinin dinleneceği bu dizinin ilki, T.C. Dışişleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Naci Kuru’nun katılımıyla Mart ayında gerçekleştirildi.

Osmanlı Anayasacılığı’nı konuşuyoruz...

Türkiye Araştırmaları Merkezi, özel tartışmalı toplantılar serisinde yeni rejim arayışları çerçevesinde zuhur edip Osmanlı modernleşmesinin temel problem alanlarından biri haline gelen Anayasa ve Anayasacılık meselesini ilgilileri ile tartışıyor. İlk toplantı Macit Kenanoğlu ile Hüccet-i Şer’iyye ve Sened-i İttifak üzerine 6 Nisan 2013 tarihinde gerçekleşti.

İktisat Tarihi Atölyesi başlıyor...

Türkiye Araştırmaları Merkezi bünyesinde, 20 Nisan’da, Kadir Yıldırım nezaretinde başlayan İktisat Tarihi Atölyesi’nin temel amacı, alana yönelik yerli ve yabancı son literatür üzerinden Yeni Kurumsal İktisat odaklı bir incelemeyle iktisadi başarı ve başarısızlık olgularının analiz ve değerlendirilmesine katkıda bulunmaktır.

Türkiye’de Çağdas Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi başlıyor

Medeniyet Araştırmaları Merkezi bünyesinde Türkiye’de Çağdas Sosyolojik Yönelimler başlığı altında toplantı dizisi başlıyor. Aylık olarak alanında uzman sosyologların davet edilmesi ile gerçekleştirilecek toplantılarda, Türkiye’de sosyoloji alanında yakın tarihlerde etkili olan çağdas kuramlar masaya yatırılacak. Çağdas sosyolojinin ana akımları ve Türkiye’deki izdüşümleri toplantı dizisi boyunca konuşulacak. Bu dizi ile aynı zamanda Türkiye’de son dönemde çalışılan alanların bir haritasının çıkartılması amaçlandığı gibi uzman hocaların paylaşımlarının genç sosyal bilimciler için ufuk açıcı olması hedeflenmektedir.

Osmanlıca Seminerleri 20. döneminde...

Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi bünyesinde yedi senedir devam eden Osmanlıca Seminerlerinin kapsamı genişletilerek öğrenim, kullanım ve neşir kademeleri şeklinde yeniden yapılandırıldı. Bu bağlamda, Osmanlı Türkçesine giriş ve paleografya birinci kademe seminerleri olarak yeniden düzenlendi. Diğer kademe seminerlerinde ise Sadi Kucur ile tenkitli metin neşri ve Hatice Aynur ile epigrafi seminerleri yapıldı. Baki Çakır'ın Maliye Okumaları, Fatma Şensoy ve F. Samime İnceoğlu'nun Şer'îye Sicilleri ve Vakfiyeleri diplomatika seminerleri çerçevesinde devam etmektedir. Nisan ayı sonunda Hüseyin Kutlu ile hüsn-i hat seminerlerine başlanacak olup inşa, metin tahlilleri, transkripsiyon ve tahkik usulleri de önümüzdeki dönemlerde ayrı ayrı ilan edilecektir. Ayrıca 21. dönem ve 22. dönem Osmanlıca seminerlerinin detayları (başlama-bitiş ve sınav tarihleri) Ağustos ayının ikinci haftasından sonra web sitemizden ilan edilecektir. Ayrıntılara ve seminerlerin tarihlerine bisav.org.tr adresinden ulaşabilirsiniz.

BSV-TAM Sözlü Tarih Çalışmalarına devam ediyor

Sesli, görsel ve yazılı bir sözlü tarih arşivi kütüphanesi oluşturmak amacıyla düzenlediğimiz sözlü tarih çalışmalarımıza kaldığımız yerden devam ediyoruz. Sözlü tarih çalışmasında şu ana kadar önemli ilim ve kültür adamlarımız ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden güngörmüş, pek çok olaya şahitlik etmiş sıradan insanların hatıratlarını sesli veya görüntülü kayıtlarla arşivledik. Sözlü tarih çalışmalarımıza katkıda bulunmak isteyenlerin www.bisav.org.tr web sayfamız üzerinde yer alan sözlü tarih başvuru formunu doldurmaları gerekiyor. Ayrıca, sorularınız veya önerileriniz için sozlutarih@bisav.org.tr adresine yazabilir, elinizde mevcut kayıtları bizimle paylaşabilirsiniz.

2013 Bahar Seminerleri tamamlandı

Bilim ve Sanat Vakfı'nın 8-9 Mart'ta başlayan 47. dönem Bahar seminerleri tamamlandı. Her dönem olduğu gibi yine yoğun katılımın gözlemlendiği seminerler 6 hafta sürdü. Seminerler hakkında ayrıntılı bilgiye bisav.org.tr adresinden ulaşabilirsiniz.

PMH 2013 Büyük Ödülü Cihad Caner'in oldu

Hayal Perdesi Sinema Atölyesi katılımcılarından Cihad Caner Photographic Museum of Humanity'nin düzenlediği yarışmada Martin Parr başkanlığındaki jüri tarafından büyük ödüle layık görüldü. Fotoğrafçılık ve görüntü yönetmenliği yapan Caner'in ödülü kazanan "Remaining" başlıklı çalışması 2011'den bu yana süren Suriye iç savaşını konu ediniyor. Caner bu çalışmasında patlamalar, çatışmalar veya cesetler göstermek yerine yalnızca "savaşın etkilerini" görünür kılmayı tercih ediyor.

<http://www.photographicmuseum.com/2013Grant/winners>

Tasvir: İslam Görsel Kültüründe Yasak, Gelenek ve Pratikler

16 Şubat 2013- Zeyrek Salonu

Açılış Konuşması
İslam Görsel Kültürü İncelemelerine 'Eleştirel-Tarihsel' Bir Bakış
Nicole Nur Kaççal-Ferrari

I. OTURUM
Oturum Başkanı Nicole Nur Kaççal-Ferrari

Fatih Kocaşık
İkonoklazm ve İslam Sanatı

Nevin Meriç
İslam'da Resim Yasağı ve Fetvalar

Ferhat Şen, Volkan Binici, Reha Dişçiöğlü
E.J. Grube'nin "İslam Resminde Klasik Üslup" Eseri Üzerine Eleştirel Bir Analiz

Ayşe Taşkent
"TAHYİL ve MUHAKAT" Kavramları Işığında İslam Görsel Kültürüne Kuramsal Bir Bakış

II. OTURUM
Oturum Başkanı Ayşe Taşkent

Ertuğrul Ertekin
Makel Minyatürlerinde Kerbela Olayı

Özlem Güneş - Hediye Soyyiğit
Aşk Mesnevilerinde Metin-Minyatür Buluşması

Murat Işık
Türk-İslam Sanatlarının "Kozmik Odası"na Anahtar Deliğinden Bakmak: "Tılsımlı Gömlekler" Ne'yin Nesne'si?

Tuğba Yapıcı
Kaçış mı Varış mı? Yazı-Resimler Üzerine Bir İnceleme

Balkan Savaşları ve Türk Kimliğinin İnşası

12 Ocak 2013 / Zeyrek Salonu / 16.00

Oturum Başkanı Fatma Sel Turhan

Konuşmacılar

Selim Karlıtekin

Tanıklık ve Türk'ün Dilleri: Balkan Savaşları'nı Şiddetle Düşünmek

Bülent Bilmez

Balkan Savaşları'nda 'Arnavut İhaneti'ne Türk Ulusçuluğunun Şaşı Bakışı: Osmanlılık, Müslümanlık, Türklük ve Hipokrazi

Ayhan Aktar

1912 - 1922: On Yıllık Savaş ve Osmanlılığın Tasfiyesi

KAM Küresel Kuramsal Bakışlar

ABD'nin Küresel Stratejisi ve Bölgesel Politikalar Nimet Beriker

23 Şubat 2013

Değerlendirme: Kadir Temiz

“Küresel Kuramsal Bakışlar” toplantı dizisinin altıncısına, Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. Nimet Beriker misafir oldu. Günümüz Amerikan küresel stratejisinin bölgesel güçlerin dış politikalarına etkisini konu alan Beriker, uluslararası ilişkiler çalışmalarında disiplinlerarası literatürün

önemine vurgu yaparak konuşmasına başladı. Bu disiplinlerarası literatürü anlama çabasının bir sonucu olarak 2007-2008 yılları arasında “Dış Politika Çemberi (DPÇ)” modelini ortaya koyan Beriker, önce bunun teknik özelliklerini, daha sonra bu modelin ana sorularından biri olan uluslararası ilişkilerde “büyük strateji (*grand strategy*)” kavramından yola çıkarak küresel güçlerin bölge politikalarını ele aldı. Son bölümde ise yine DPÇ modelindeki tekniklerden faydalanarak AK Parti hükümetlerinin birinci ve ikinci dönem (2002-2007 ve 2007-2011) dış politika davranışlarını analiz etti.

Dış Politika Çemberi (DPÇ)

“Uluslararası aktörlerin dış politika davranışlarını anlamlı bir bütün içinde ele alabilir miyiz?” sorusu DPÇ modelinin ortaya çıkışında temel olmuş. Uluslararası ilişkiler literatürüne hâkim olan realist ve idealist bakış açılarının devletlerin dış politika davranışlarını açıklamada kullandığı tekniklerin oldukça kısıtlı olduğunu düşünen Beriker, bu teknikleri daha geniş ve disiplinlerarası bir yöntemle

KAM Yuvarlak Masa Toplantıları

KÜRESEL KURAMSAL BAKIŞLAR

ABD'nin Küresel Stratejisi ve Bölgesel Politikalar

Nimet Beriker • 23 Şubat 2013

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YENİ AKTÖRLER

Yeni Türk Dış Politikası

Naci Kuru • 16 Mart 2013

ÖZEL ETKİNLİK

Türk Dış Politikasını Kuramlaştırmak:
Hegemonya ve Dış Politika

Mustafa Küçük • 12 Ocak 2013

ORTADOĞU KONUŞMALARI

ABD'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da Stratejik Arayışları
Mübarek Sonrası Mısır'da Siyasal ve
Toplumsal Dinamikler

Şaban Kardeş • 5 Ocak 2013
Fulya Atacan • 23 Ocak 2013

İsrail Siyaseti ve “Arap Baharı” Sonrasında
Türkiye ile İlişkiler

Louis Fishman-Hasan Kösebalaban
13 Mart 2013

KİTAP-MAKALE SUNUMLARI

Türkiye'de Çerkesler: Diasporada Geleniğin Yeniden İcadı
Almanya, Rusya ve Türkiye'de Etnisite Rejimleri ve Milliyet
Dâru'l-İslam'dan Türk Vatana:
Türkiye'de Milli Yurdun Teşekkülü

Ayhan Kaya • 20 Şubat 2013
Şener Aktürk • 30 Mart 2013
Behlül Üzkan • 13 Nisan 2013

TEZAT

Otonomi Mücadelesi: Realist Yapısalcı Bir
Uluslararası İlişkiler Teorisi

H. Basri Yalçın • 16 Şubat 2013

ETKİN YÖNETİM SÖYLEŞİLERİ

Bir Sosyal Girişimcilik Öyküsü

İbrahim Ceylan • 2 Şubat 2013

İKTİSAT KONUŞMALARI

Kredi Derecelendirme Kuruluşları Tarafı mı?

Hüseyin Öztürk • 26 Ocak 2013

ele alabilmek için DPÇ modelini ortaya koyarken uyumsuzluk çözümü ve arabuluculuk, diplomasi çalışmaları, strateji ve güvenlik çalışmaları ile gelişim-gelişme ve güvenlik çalışmaları ile faydalanmış. Bu çalışmalar literatüründen sunduğu farklı teknikler üzerinden toplamda 25 kategoriye ayrılan çalışmaların sunduğu farklı boyutlu analitik bir düzleme taşınmış. Buna göre, analitik düzlemin dikey boyutunda uluslararası aktörler birbirleri ile ya işbirliği yaparlar ya da rekabet ederler; yatay boyutunda ise bu aktörler ilişki biçimlerine göre ya taraf ya da üçüncü taraf rollerine soyunurlar. Dolayısıyla çemberin bir boyutunda rekabetçi veya işbirlikçi teknikler, diğer boyutunda taraf veya üçüncü taraf rollerine uygun teknikler bulunur. Ayrıca disiplinler açısından bakıldığında DPÇ dört disiplin çerçevesinde ilişkisel (uyumsuzluk analizi ve çözümü), prosedürel (diplomasi

çalışmaları), stratejik (güvenlik çalışmaları) ve yapısal (barış çalışmaları) olarak ayrılır. DPÇ modelindeki teknikler ile analiz yapabilmek için herhangi bir devletin belirli bir dönemde yine belirli bir ülkeye veya bölgeye yönelik dış politikasındaki niyet ve davranışlarını içeren veriler modelde belirtilen tekniklerle kodlanır.

Büyük Strateji

Beriker konuşmasının ikinci bölümüne bölgesel güçlerin dış politika davranışlarını ve davranış değişimlerini anlamada özellikle küresel siyasetin mevcut gündeminin oldukça önemli olduğunu ifade ederek başladı. Beriker'e göre, bir ülkenin dış politika davranışlarını değiştirebilen üç ana unsur vardır: İç politika, lider değişikliği ve uluslararası gündemdeki değişimler. AK Parti'nin ilk iki dönem dış politika davranışlarındaki değişimin ana sebebi üçüncü unsur, yani uluslararası gündemin değişmesidir. Uluslararası gündemdeki değişimi anlamak için "büyük strateji" kavramı üzerinde duran

2013 BAHAR DÖNEMİ KAM SEMİNERLERİ LİSTESİ

GİRİŞ SEMİNERLERİ

1 İktisadın Temel Kavramları

Ahmet Faruk Aysan
Halil Tunalı
Mustafa Çelen
Muzaffer Şenel
Talha Köse

2 Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları

TEMEL SEMİNERLER

1 Arap Baharı Sonrası Ortadoğu Siyaseti ve İslamcılık
2 Bölgesel Analizler

Burhanettin Duran
Kadir Temiz
Mahmut Osmanoğlu
Mehmet Özkan
Vügar İmanbeyli
Muzaffer Şenel
Ebru Afat
Ali Resul Usul

3 Demokrasi Çağında Otoriter Rejimler ve Uluslararası Politika

4 İletişim Psikolojisi

5 İnsan Kaynakları Yönetimi

6 Türkiye Ekonomisi

7 Uluslararası Hukukun Temel Kavramları

OKUMA GRUPLARI

1 İnsan Kaynakları Yönetimi

2 İslam ve İktisat

3 Kimlik, Etnisite ve Çatışma Çözümü

4 Uluslararası İlişkiler Teorisi

5 Yönetim Düşüncesi

ATÖLVELER

1 Stratejik Derinlik Atölyesi

İbrahim Zeyd Gerçik

Bahattin Aydın

Lokman Gündüz

Berdal Aral

Bahattin Aydın

Ahmet Faruk Aysan

Lokman Gündüz

Talha Köse

Hasan Basri Yalçın

İbrahim Zeyd Gerçik

Haluk Dortluoğlu

KAM-MAM

Beriker, bu kavramın "devletlerin ulusal çıkarlarını daha ileri taşıyabilmeleri için oluşturdukları siyasi, askerî, diplomatik ve ekonomik araçlarını biraraya getiren planlar ve politikalar" olarak tanımlanabileceğini ifade etti. Küresel siyasetin belirleyici bir aktörü olarak Amerikan büyük stratejilerini dörde ayıran Beriker'e göre, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı NATO'yu kuran ABD'nin bu dönemdeki büyük stratejisi daha çok çift kutuplu uluslararası düzene dayanıyordu. Soğuk Savaş sonrası Baba Bush döneminin büyük stratejisi "yeni dünya düzeni" söylemi ile gelişirken, Bill Clinton ile birlikte bu söylem yerini "liberal küresellik" stratejisine bıraktı. Oğul Bush ile "terörle savaş" a evrilen strateji, Obama dönemi ile beraber " dengeli uluslararasılık" olarak tanımlandı.

Türk Dış Politikasının Değişimi

AK Parti hükümetleri açısından bakıldığında birinci dönem Oğul Bush'un "terörle savaş", ikinci dönem ise Obama'nın " dengeli uluslararasılık" stratejisine denk düştü. Bu stratejiler bir bakıma küresel siyasetin tek kutuplu yapıdan çok kutuplu yapıya geçiş sürecinde ortaya çıktı. Küresel siyasetteki bu önemli dönüşüm sürecinde AK Parti hükümetlerinin dış politika davranışları da değişti.

AK Parti'nin ilk iki dönemindeki dış politika davranışlarını ve niyetlerini DPÇ'ye göre analiz eden çalışan Beriker, modelde belirtilen detayları paylaşan Beriker, modelde belirtilen 25 kategori için 8 günlük gazetenin her iki dönem için de gün gün taramıp 4500'e yakın veri girişiyle bir veritabanı oluşturulduğunu

ve kodlama eşleme tutarlılığı yapılarak dış politika davranışlarının kodlandığını belirtti. Buna göre, her iki dönem için de "işbirliği/ rekabet" ve "taraf/üçüncü taraf" tekniklerine bakıldığında "işbirliği" ve "üçüncü taraf" bir artış olduğu görülüyor.

Türkiye'nin bölgesel politikalarındaki değişime bakıldığında ise, ilgi çekici bir sonuç olarak, özellikle Avrupa Birliği ve Kıbrıs konularının daha az gündeme geldiği ve dolayısıyla kodlama sıklığının arttığı gözlemleniyor. Kodlama sıklığının arttığı bölgeler arasında Afrika, Latin Amerika ve Güney Asya ön plana çıkıyor. Bu verilerin doğruladığı gibi AK Parti hükümetlerinin özellikle ikinci dönemdeki dış politika söylemlerinden biri olan açılım ve farklı coğrafyalarda etkinliğin artması dış politika davranışlarına da yansımış durumda.

Öte yandan kodlama sıklıklarının her zaman olumlu bir ilişki anlamına gelmeyeceğini belirten Beriker, özellikle Türkiye-İsrail ilişkilerinde kodlama sıklığının arttığını ama ilişkilerin ikinci dönemde gerilediğini dile getirdi. Diğer ikili ilişkilerde ise kümülatif olarak bir artış gözlemlendiği söylenebilir. Komşularla ilişkilerde sınır sorun politikasının bu çalışmada elde edilen verilerle örtüştüğünü belirten Beriker, bu konuda sadece Yunanistan'ın bir istisna oluşturduğuna dikkat çekti.

Sonuç olarak Türkiye'den yola çıkarak küresel siyasete dair bazı tespitlerde bulunan Beriker'e göre, tek kutuplu dünya düzeninden çok kutuplu ve entegrasyonun arttığı

bir dünya düzenine geçilirken bölgesel güçler eski ittifaklarını koruyor. İttifaklar arasında her ne kadar ilişki sayısı azalsa da ilişkilerin kalitesinde bir artış olduğu iddia edilebilir. Türk dış politikasının özellikle ikinci döneminde bu ittifaklar daha fazla sorgulanmış ve ittifak içindeki roller azalmış durumda. Ancak Türkiye'nin eski ittifakları ile ilişkilerinde daha fazla inisiyatif aldığı da görülüyor.

KAM Türk Dış Politikasında Yeni Aktörler

Yeni Türk Dış Politikası

Naci Koru

16 Mart 2013

Değerlendirme: Musab Eryiğit

KAM'ın yeni başlatıldığı "Türk Dış Politikasında Yeni Aktörler" toplantı dizisinin ilki, T.C. Dışişleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Naci Koru'nun teşrifleriyle gerçekleştirildi.

Koru, konuşmasıyla Türk dış politikasında son on yılda meydana gelen değişimlere ve gelişmelere ışık tutarken, Dışişleri Bakanlığının kurumsal yapısı ile ilgili bilgiler vererek Bakanlıkta kariyer imkânlarına ilişkin soruları da cevaplandırdı.

Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanlığına getirilmesiyle birlikte Bakanlıkta çok önemli değişiklikler yaşandığını ifade ederek sözlerine başlayan Koru, 1981'den beri görev yaptığı kurum içerisinde gözlemlerini aktararak dış politikadaki değişimleri anlattı. 1980'li yılların başında Ortadoğu Genel Müdürlüğünde görev yapan Koru, İsrail'in aynen bugünkü gibi komşu devletlere

yönelik saldırgan eylemleri olduğunda bu konuda açıklama yapılmadan evvel büyük devletlerin açıklamalarının beklendiğini, herkesin tarafını belli etmesinden sonra Türk tarafının kimseyi kırmayacak bir-iki paragraflık bir açıklama yayınlamakla yetindiğini hatırlattı. O

dönemlerde Türkiye'nin sözü uluslararası alanda pek dikkate alınmazken, bugün geline nokta Dışişleri Bakan'ının her gün en az beş-altı mevkidaşı ile görüştüğüne, uluslararası toplantılara katıldığına ve gerek bölgemizde gerekse diğer bölgelerde herhangi bir gelişme yaşandığında büyük devletler tarafından ilk temas kurulan ülkelerden biri haline geldiğimize dikkat çekti.

Büyükelçi Koru 1990'lı yılların başında SSCB'nin dağılmasının ardından dünyada üç önemli değişimin yaşandığını belirtti. Davutoğlu'nun "deprem" diye bahsettiği bu değişikliklerden birincisi, Kafkaslarda, Balkanlarda ve Orta Asya'da yeni ve bağımsız aktörlerin ortaya çıkması; ikincisi, 11 Eylül saldırılarında ABD'nin kendi topraklarında vurulmasıyla yaşanan gelişmeler; üçüncüsü ise 2011'de bizim de içinde bulunduğumuz Doğu Akdeniz Havzasında "Arap Baharı" olarak adlandırılan sürecin bölgedeki bu son süreçle birlikte sarsıldı ve halklar otoriter rejimlerine karşı ayaklanmaya başladı. "Arap Baharı" ile bağlantılı

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

olarak Avrupa'da yaşanan ekonomik kriz de bölgedeki ekonomik değişimin bir belirtisi olarak kendini gösterdi.

Türkiye'nin 1990'lı yıllar boyunca ülke içinde siyasi ve iktisadi istikrarı sağlayamamasından dolayı bölgesinde ve dünyada meydana gelen olaylara reaksiyon veremediğini hatırlatan Korum, 2000'li yıllarla birlikte bunun artık değiştiğini söyledi. Korum'a göre demokratik standartların yükseltilmesi ve ekonomide yapısal reformların gerçekleştirilmesiyle birlikte dış politikada çok taraflı ve çok boyutlu aktif bir dönem başladı. Korum'un "restorasyon dönemi" olarak adlandırdığı bu dönem dört özelliğiyle tebarüz etti: (i) Dış politikada mevcut ilişkilerin güçlendirilmesi, (ii) uluslararası örgütlerde daha aktif bir rolün izlenmesi, (iii) komşu ve çevre ülkelerle ilişkilerin kuvvetlendirilmesi, (iv) yeni coğrafyalara açılım yapılması.

Mevcut ilişkilerin güçlendirilmesinin genel olarak ABD ve AB ile ilgili olduğunu hatırlatan Korum, katıldığı toplantı ve sohbetlerde kendisine en çok AB konusunda sorular geldiğini, bu sorulara cevaben "Türkiye'nin hedefi, tam üyelikten ziyade üye ülkelerin sahip olduğu siyasi ve iktisadi düzeye yükselmektir" dediğini aktardı.

İkinci olarak uluslararası örgütlerde Ankara oldukça aktif bir rol oynamaya başladı. 2009-2010 BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine rekor bir oyla seçilen ve oldukça başarılı bir dönem geçiren Türkiye, zaman kaybetmeden 2015-2016 üyeliği için de başvuru yaptı. Ayrıca dünyanın en büyük yirmi ekonomisini biraraya getiren G-20 içinde de aktif rol almaya başladı; örgütün 2015'teki doruk

toplantısına ev sahipliği yapacak Türkiye, bir sene boyunca dönem başkanlığını da yürütecek.

Büyükelçi Korum'a göre restorasyon döneminin üçüncü ve en önemli özelliği komşu ve çevre ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi. İşe siyasi ilişkilerin geliştirilmesiyle başladı ve bunu ekonomik ve kültürel ilişkiler takip etti. Otuz bir ülkeyle vize muafiyet anlaşmaları imzalandı ve serbest pazar arayışlarına

bulunan Osmanlı eserlerinin restorasyonu için TİKA ile ortaklaşa çalışıldı. Yunus Emre Enstitüleri yine Türk dili ve kültürünün yayılmasında önemli bir aktör haline geldi. Komşu ülkelerle ticaretin altı kat artması ve girişilen yeni ticari ilişkiler sayesinde Avrupa'da süren mali kriz Türkiye'yi fazla etkilemedi.

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da son iki yıldır devam eden süreçte Türk dış politikasının insani boyut, değerler boyutu ve stratejik boyut olmak üzere üç temel üzerinde geliştirildiğini hatırlatan Korum, halkına zulmeden rejimlere destek veremeyeceklerini ve her zaman mazlumun yanında olmaları gerektiğini vurguladı. Değerler boyutuna gelince, Türk halkının bölge halklarının demokratik değerlerini ve onlardan da hakkı olduğunu ve onlardan esirgenemeyeceğini söyledi. Stratejik boyutta ise otoriter yönetimlerin devrilmesinin ardından iş başına gelecek yönetimlerle iyi ilişkiler kurmayı planladıklarını ifade etti.

KAM Özel Etkinlik

Türk Dış Politikasını Kuramlaştırmak: Hegemonya ve Dış Politika

Mustafa Küçük

12 Ocak 2013

Değerlendirme: Cengiz Değirmenci

KAM “Özel Etkinlik” programında Ege Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Mustafa Küçük’ün katılımıyla yakın dönem Türk dış politikası kuramsal bir zeminde tartışmaya açıldı. Bu konu her ne kadar çokça tartışmaya da literatürde henüz özgün çalışmalara yer verilmiş değil. Bu bakımdan Küçük’ün değerlendirmeleri dikkat çekiciydi.

2007 sonrası Türk dış politikasının akademik çevrelerde yeni olarak kabul edildiğini belirten Küçük’e göre neyin yeni olduğu sorusuna verilen cevaplar realist ve liberal yaklaşımlar çerçevesinde ikiye ayrılabilir:

Realist yaklaşımlar:

- Türkiye’nin gücünün artması sonucu yeni gücüne uygun bir dış politika benimsemek zorunda olması
- Jeopolitik ortamın değişmesi sonucu yeni ortama cevap üretmesinin gerekli olması

Büyükelçi Korum, yeni coğrafyalara açılım politikası çerçevesinde özellikle Sahra Altı Afrika, Latin Amerika ve Asya-Pasifik’te daha önce temas kurulmamış bölgelerle süratle iletişime geçilerek siyasi ve ticari ilişkilerin başlatıldığını belirtti. Özellikle Afrika’da açılan rekor sayıda temsilcilik birlikte Türkiye’nin yurtdışı temsilcilik sayısı 229’a yükselerek dünyada dokuzuncu ve Yunus Emre Enstitüleri de yaptıkları çalışmalarla bölgede Türkiye’nin etkisini artırdı. Özellikle Somali’de birkaç yıldır devam eden ekonomik yardımlar tüm dünyada ses getirmiş durumda. 85 dönümlük bir alan üzerinde inşa edilecek Somali Büyükelçiliği, Türkiye’nin en büyük dış temsilcilikliği olma özelliğiyle bölgeye yönelik ilginin de bir sembolü olacak.

Konuşmasının son bölümünde Dışişleri Bakanlığının kurumsal yapısı hakkında bilgi veren Büyükelçi Korum, diplomatik ve konsolosluk gibi mevkilerde bulunmanın artık eskisi gibi sadece seçkin bir zümrenin elinde olmayacağını belirterek, başarılı ve yetenekli adayların kesinlikle gerekli snavlara girerek şanslarını denemelerini tavsiye etti. Geçtiğimiz yıllarda yapılan reformlarla diplomatik mesleğini daha cazip hale getirdiklerini hatırlatan Korum, mevcut diplomatların içinde İngilizce dışında bir başka bölge dili bilenlerin çok az olmasından yakınlıkla mesleğe ilgi duyanlara yabancı dil becerilerini geliştirmelerini tavsiye etti.

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

Liberal yaklaşımlar:

- Neoliberal reformları uygulayıp bölgeye entegre bir şekilde dünyaya açılması sonucu artan iktisadi gücüne paralel rekabetçi ekonomi diplomasisini kullanması

- Askerî unsurlardan çok iktisadi ve kültürel araçlara ağırlık vererek uluslararası hukuku ve kurumları etkin biçimde kullanması

Küçük'e göre, bu cevaplar önemli olmakla birlikte Türk dış politikasındaki yeniliği başarılı bir şekilde izah edemiyor. Zira liberal yaklaşımlar sadece araçlara bağlı bir değişikliği vurgularken, realist yaklaşımlar da yenilikten ziyade değişen şartlara uyumdan bahsederek Türkiye'nin 2007 sonrası dış politikasının yöneliminde önemli bir değişikliğin olup olmadığını sorusunu cevaplandıramıyor. Bu haliyle mevcut yaklaşımlar sadece kavramsal analiz düzeyinde kalıyor. Buna karşı Küçük, Gramscian bir yaklaşımla dış politikanın değişen araçlarının, uluslararası ortamın toplumsal yapının ve nasıl bir yenilik/ değişim getirdiğinin başarılı bir şekilde anlaşılabilceğini düşünüyor.

Özellikle Antonio Gramsci'nin -zor araçlarının arkasında kaldığı, daha çok rızaya dayalı bir ahlaki/siyasi liderliğe işaret eden- "hegemonya" kavramının bu kuramsallaştırmada yararlı olacağını düşünen Küçük'e göre, Türk dış politikasında yeni olan "hegemonya arayışı"dır; ancak bu, küresel değil de sınırlı bir bölgesel hegemonya arayışı olup Ortadoğu'ya odaklanmıştır. Yumuşak güç ve zor araçları

birlikte kullanılmalıdır; bu şekilde (i) realistlerin güç/jeopolitik, (ii) liberallerin iktisadi/kültürel ve (iii) sosyal inşacıların düşünsel temelli açıklamalarının birçoğu aslında hegemonya kavramı çerçevesinde entegre edilebilir.

Suriye Krizine kadar Türk dış politikasında bölgeyi entegre etmeye çalışan liberal anlayışın hâkim olduğunu, ancak kriz sonrasında dış politikadaki sert tutumun liberal yaklaşımın sınırlarını açığa çıkardığını belirten Küçük, hegemonya arayışının sadece yumuşak güce dayanmayıp aynı zamanda arkaplanda güç unsurlarını kullanmayı potansiyel olarak gerektiren bir strateji olduğu, liberal yaklaşımla açıklanamayan konjonktürel değişikliklerin aslında "hegemonya arayışı" kavramı çerçevesinde rahatlıkla açıklanabileceği görüşünde.

Kullanılan araçlar bakımından (i) realizm "tehdit ve zor", (ii) liberalizm "cazibe oluşturma" gibi seçeneklere sahipken Gramscian yaklaşımda hegemonyanın belirli bir toplumsal kesimin liderlik projesi oluşundan hareketle toplumsal ilişkilere vurgu sözkonusu. Bu çerçevede Küçük'e göre AK Parti döneminde güç kazanan toplumsal kesim dış politikada da karşılığını buluyor; MÜSAD ve TUSKON gibi sivil toplum kuruluşlarının TÜSİAD'dan farklı olarak Avrupa yerine Ortadoğu ve Afrika'ya yönelmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Irak Savaşı'ndan sonra Batılı değerlerin sorgulanması sonucu Batı hegemonyasının

zedelenmesiyle Türkiye'nin Ortadoğu'da liderlik ve hegemonya arayışı da kolaylaşmış bulunuyor.

Türkiye'nin her ne kadar birçok açılım ve iddiası olsa da mevcut durumda ahlaki/siyasi liderlik arayışına ancak Ortadoğu'da karşılık bulabildiğini, Balkanlar ve Afrika'da hegemonya arayışında olmadığını vurgulayan Küçük'e göre Türkiye toplumsal ilişkiler bağlamında rol model olarak Ortadoğu'yu dönüştürmek istiyor. Ancak toplumsal ilişkiler yerleşmesi dolayısıyla sürekli olarak tartışmaya açık ve başka toplumsal sınıflar tarafından direnç gösterilen bir alan olduğundan hegemonya kurmak öyle çok da kolay değil. Nitekim Türkiye'nin dış politikasındaki bu hegemonya arayışına bazı ülkeler veya belli toplumsal sınıflar direnç gösteriyor.

Küçük'e göre hegemonya tesisi iktisadi ilişkilerden bağımsız değerlendirilemez; ancak realist ve liberal yaklaşımlardan farklı olarak, hegemonya arayışı çerçevesinde iktisadi ilişkiler, toplumsal ilişkiler bağlamında anlam kazanarak dış politikada etkisini gösterir. İktisadi güç, hegemonya bağlamında kullanılır. Türkiye, iktisadi güç kazanma peşinde olmakla beraber bu gücünü paylaşarak gelişmelerin hegemonik güçlerin Ortadoğu'da zayıflaması bağlamında Türkiye'nin işini kolaylaştırdığı doğru olsa dahi Küçük'e göre bu, ABD gibi hegemonik güçlerin çekilmesi ve bu sebeple Türkiye'ye "jandarma" rolü oynatılması ile açıklanacak kadar sınırlı bir düzeyde değildir. Türkiye çok yönlü bir liderlik arayışındadır ve Amerika da buna destek vermektedir.

Son olarak Küçük, hegemonya arayışının düzen kurma fikrini de taşıdığını, bu sebeple kültürel kodlar rızaya dayalı liderlik bağlamında önemli olsa dahi mezhepsel yaklaşımların hegemonik arayışlara uygun olmadığını belirtti. Yeni Osmanlılık söylemine de değinen Küçük, hegemonya arayışının sadece söylem düzeyinde kalamayacağını, iktisadi ve askerî gücün yadsınmaması gerektiğini özellikle vurguladı.

KAM Ortadoğu Konuşmaları ABD'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da Stratejik Arayışları Şaban Kardaş

5 Ocak 2013

Değerlendirme: Furkan Güldemir

"Ortadoğu Konuşmaları" toplantı dizisinin dokuzuncusunda ABD'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu'ya yönelik stratejik arayışlarını tartışmak üzere TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Şaban Kardaş'ı ağırladık. Kardaş ele aldığı konuyu ABD dış politikasının genel yön arayışları ile birlikte değerlendirdi.

Kardaş, "ABD'nin dünyadaki konumu ve takip etmesi gereken strateji nasıl olmalı?" sorusuna değindikten sonra Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesini ele aldı. Washington'ın yeni dönem

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

stratejisi hakkında *Foreign Affairs* dergisinde iki önemli makale çıktığını ve iki farklı görüşün -**(i)** ABD'nin dünyadaki yerini yeniden gözden geçirmesi ve geri çekilmesi, **(ii)** ABD'nin dünyadaki mevcut taahhütlerini sürdürmesi gerektiği görüşünün- hâkim olduğunu söyleyen Kardaş, bu ülkenin Soğuk Savaş sonrası dönemde kendisini yeniden tanımlama sürecini tamamlamadığını ifade etti.

1980'li yılların sonlarına doğru Japonya'nın ekonomik olarak öne çıkmasının ve Avrupa'nın birliğini sağlamada önemli mesafeler kat etmesinin yine benzer tartışmaları gündeme getirdiğini hatırlatan Kardaş'a göre Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin gücünü toparladığı tek kutuplu sistem hâlâ devam ediyor. 2000'li yıllarda Irak ve Afganistan işgallerinin maliyetleri ve son dönemde yaşanan ekonomik krizin bir türlü aşılabilmesi ABD'nin gücünün azaldığı algısını tekrar öne çıkardı. ABD'nin gücü azalırken Çin önplana çıktı; ABD'de yürütülen tartışmalarda "Çin ile nasıl başa çıkarız?" sorusu sıklıkla gündeme geldi.

Kardaş, geri çekilmeci/izolasyonist yaklaşımı savunanların ABD'nin dünyada takip ettiği dış politikasının maliyetli bir stratejiyi gerektirdiğini ve bunun ülkenin kaynaklarını israf etmesine, iç sorunlara harcanması gereken kaynakların dışarıda heba edilmesine yol açtığını düşündüklerini ifade etti. Geri çekilmeci görüşün ABD'nin bir bölgeye girmesi ve belli aktörleri tehdit etmesi karşı ittifakları doğurur ve bu strateji sürdürülemez tezini savunduğunu söyledi. Diğer görüşü savunanların argümanları ise,

Kardaş'a göre, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin oluşturduğu liberal düzen hem ülkenin hem de dünyanın refah ve güvenliğini artırıyor söyleminin besleniyor. Washington'ın dış politika stratejisinin çıkarlarına kıyasla aslında çok da maliyetli olmadığını, bu getirilerin sürmesi için ABD'nin aktif konumunu devam ettirmesi gerektiğini savunuyorlar.

Bu iki yaklaşımı özetledikten sonra Obama politikalarına geçen Kardaş, Barack Obama'nın ilk döneminde taahhütlerin azaltıldığını ve izolasyonist yaklaşıma daha yakın politikalar izlediğini (*offshore balancing*) ifade etti. Bunun dışında kalıp bölgesel dengeleri harekete geçirecek ABD'nin çıkarlarını koruma yaklaşımı olduğunu belirten Kardaş, son yıllarda artan Asya'ya yönelik tartışmalarını da değerlendirdi. Asya'ya yönelebilmek için ABD'nin diğer bölgelerdeki gereksiz taahhütlerini sona erdirme arayışında olduğunu, ancak bu konuda net bir strateji bulunmayan Obama'nın ilk döneminde çok büyük bir başarı sergileyemediğini, Çin sorunuyla başa çıkabilme adına alternatif bir ittifak girişiminin olmadığını hatırlattı; Çin'i ürkütmeden etrafındaki ülkelerin güvenlik kaygılarını giderecek şekilde nasıl Asya'ya atılmadığını iddia etti.

Obama'nın ikinci döneminde *offshore balancing* yaklaşımını önplana çıkarmak taahhütlerini azaltacağını savunan Kardaş, bunun özellikle Ortadoğu'yu etkileyeceği görüşünde. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin Ortadoğu'da

etkin hale geldiğini, 1970'ler, özellikle 1990'lardaki çifte çevreleme politikasıyla -uzmanların yorumlarının aksine- Ortadoğu'ya aşırı müdahil olarak güvenlik taahhütleri altına girdiğini anlatan Kardeş, ABD'nin önümüzdeki dönemde temkinli adımlarla bölgedeki konumunu tekrar tanımlayacağı öngörüsünde bulundu. Bunun ABD'nin kendi içinde yaşadığı mali krizin kalıcı olarak çözilememesinden, bölgede Bush döneminden kaynaklanan negatif imajından ve "Arap Baharı"nda ikircikli davranmasından kaynakladığını anlattı.

Washington'ın Ortadoğu'da yüksek maliyetli işlere kalkışmayacağını belirten Kardeş, ABD'nin Ortadoğu politikasındaki sorunların da değerlendirdi. Kardeş'a göre Obama, İran'ın nükleer programı meselesini çözmesi için daha çok baskı görünüyor. Enerji noktasında önemli adımlar atan ABD'nin Ortadoğu'ya bağımlılığı önümüzdeki dönemde azalacak olsa da İsrail'in güvenliği ve enerji piyasalarındaki dalgalanma tehditleri yüzünden bölgeye tamamen kayıtsız kalması mümkün değil. ABD'de radikal cihadi gruplara karşı olumsuzluk özellikle Libya'daki Amerikan Büyükelçiliğine yapılan saldırıdan sonra giderek artmış durumda ve bu grupların iktidara gelme ihtimali ciddi endişelere neden oluyor. "Arap Baharı" ve değişim sürecine gelince, konuyu insan hakları ve demokrasi bağlamında değerlendirse de ABD'nin sürece ciddi bir desteği bulunmuyor; önümüzdeki dönemde de kamu diplomasisi yoluyla mesafeli davranmayı sürdüreceği gibi görünüyor.

Mübarek Sonrası Mısır'da Siyasal ve Toplumsal Dinamikler Fulya Atacan

23 Ocak 2013

Değerlendirme: Muniye Şimşek

İki sene evvel Hüsnü Mübarek rejiminin düşmesinin hemen ertesinde misafir ederek KAM "Ortadoğu Konuşmaları" toplantı dizisini başlattığımız Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Fulya Atacan ile bu defa dizinin onuncu toplantısında Mübarek sonrası Mısır'da siyasal ve toplumsal dinamikleri tartışmak üzere biraraya geldik.

Atacan, konuşmasının başında 25 Ocak Devrimi üzerinden ilkemizde inşa edilen söylemlerin ve bölge hakkındaki gelişmelere yeterince vakıf olmamızdan kaynaklanan gerçeğe tam örtüşmeyen başarı hikâyelerinin Foucault tarzı bir analize tabi tutulması gerektiğine dikkat çekti. Bu çerçevede Mısır'da yapılan seçimlerin ilk demokratik seçimler olduğu iddiasını değerlendirdi. Atacan'a göre devrim sonrasında yapılan seçimler gerçekte demokratik değildi. Katılım oranları oldukça düşük olup çoğunluğu temsil etmekten uzaktı. Seçim kanununda öngörülen, kademeli olan oy kullanım süreci tamamlandıktan sonra sonuçların

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

açıklanması zorunluluğuna ve oy kullanılan alanlarda propaganda yapılması ve seçmenlerin yönlendirilmesi yasağına riayet edilmedi. Bu tür olumsuzlukları engellemek amacıyla seçim bürolarında gözetmenlik yapan hâkimler de rehin alındı. Dolayısıyla meclis seçimlerinde demokratik açıdan büyük problemler vardı. Devlet başkanlığı seçimleri ise daha da kötüydü.

Realite bu şekildeyken sosyal bilimciler, siyasetçiler, STK'lar niçin bu seçimlerin ısrarla demokratik olduğunu ileri sürdüler? Bu söylem gerçeğin kasıtlı manipülasyonu olup kökeninde iki sebep vardır: Birincisi, Mısır'ın demokratik bir topluma sahip olmadığı kabulünden hareketle, eski rejim döneminde yapılan seçimlere kıyasla bir ilerleme kaydedildiği düşünülüyor. Bir parça ırkçılık kokan bu tür bir söylem ne yazık ki Türkiye dâhil her yerde kullanılıyor. Diğer diplerden gelen bu isyan dalgasını kontrol altında tutma isteğiyle bağlantılı. Özellikle Ortadoğu'daki merkez ülkeler nerede ve nasıl sonuçlanacağını bilemedikleri bu dipten dalgayı yönlendirme ihtiyacıydılar. Atacan'a göre devlet başkanlığı seçimlerine adaylık süreci de iktidar mücadelesini yansıtmaması bakımından önemli. İhvan-ı Müslimin'in adayı başlangıçta Hayrat el-Şâtır'dı. Mısır'ın geleceği açısından önemsenen isimlerdendi. Devrim sırasında tutuklu bulunan Şâtır'ı hapisten çıkararak 25 Ocak'ta Tahrir Meydanı'na çıkarıldı. Devlet başkanlığına adaylığı hem İhvan içinden hem de dışından bazı tepkilere neden oldu. İhvan içindeki eleştirilerin temelinde Şâtır'ın zengin bir işadamı olması ve bu özelliğiyle Mübarek'i hatırlatması vardı. Diğer siyasi

grupların eleştirileri ise sicilinin aklanma biçimine odaklanıyordu. Seçim kanununa göre hapisten aklanmamış çıkmış ve yargılanarak aklanmamış olması Şâtır'ın adaylığı önünde bir engeldi. Sonradan öğrenildiğine göre Şâtır'ın aday olabilmesi için gerekli olan temiz kağıdı İhvan'ın orduyla yaptığı pazarlıklar neticesinde sağlanan doküleler, İhvan'ı asker ile tartışmalar, eski rejimde istihbarat başkanlığı yapmış Ömer Süleyman'ın son anda adaylığını koymasıyla iyice alevlendi. Halk Süleyman'ın adaylığına tepki olarak yine sokaklara döküldü. Tartışmalar şiddetlenirken İhvan tedbiren Muhammed Mursi'yi yedek aday gösterdi. Bütün adaylar yeni seçim yönetmeliğine göre elendi ve Mursi ilginç bir şekilde Mübarek döneminin başbakanı olan Ahmed Şefik'e karşı tek aday olarak yarıştı. Devrimde sokağa dökülen grupların pek çoğu Mursi'ye sevmeseler de eski rejime duydukları tepkiyle oylarını ona verdiler. Yani Mursi'nin seçilmesinde İhvan'ın oylarından çok Ahmet Şefik ismine tepki oyları etkili oldu. Mursi göreve başladığı andan itibaren iktidar mücadelesi daha da keskinleşti. Bu mücadele devrimden sonra oluşan yapıyı kimin kontrol edeceğiyle ilgiliydi. İhvan kendisini devrimci değil reformcu görmekteydi ve zaman içinde yapılıcak reformlarla sistemi dönüştürmeyi planlıyordu. Devrimcilere göre ise bu, Mübarek dönemi sisteminin sürdürülmesi demekti. Büyük olayların çıktığı ve Mursi'nin başkanlık sarayının basılmasına kadar varan devrim kutlamaları kadar varan devrim daha da keskinleştiğini gösterdi. Bunda Mursi yönetimi tarafından

düzenlenen ve bizdeki MGK kararlarını andran yönetmeliğin etkisi de büyük. Bu yönetmelikle sivillerin askerî mahkemelerde yargılanması yasaklandı; fakat buna son derece yoruma açık bir ifadeyle bir istisna eklendi. Bu türden muğlak ifadelerin nasıl uygulandığı Türkiye’de hepimizin malumu.

Atacan, Mısır için önemli olan iki temel meseleye dair görüşlerini de paylaştı. Bunlardan birincisi ülkenin yüzleşmek ve Mursi yönetiminin bu problemi aşmak amacıyla uygulamaya çalıştığı neoliberal politikalar. Devrim sürecinde “özgürlük, ekme, onur” sloganlarıyla sokaklara dökülen kitlelerin algısına göre neoliberal adaletsizlik, işsizlik ve geçim sıkıntıları gibi başarısızlıkların temel nedeni. Dolayısıyla Mursi yönetiminin aynı ekonomi politikalarını sürdürmeye çalışması tepkiyle karşılanıyor.

İkinci problem ordunun Mısır’daki belirleyiciliği ile alakalı. Her ne kadar Mursi yönetimi orduda bazı düzenlemeler yaparak eski rejimle bütünleşen isimleri tasfiye ettiyse de bunu bir başarı olarak değerlendirmek zor. Bu tasfiye sürecini, Mursi ile ordudaki eski kuşakların temizlenmesini isteyen subayların bir uzlaşması olarak görmek gerekir. Eski rejimin güçlü yapıları hâlâ ayaktaarken, bir yandan Mursi yönetiminin tecrübesizliğini ve gün geçtikçe zayıflayan meşruiyetini, öte yandan bürokratik mekanizma ve ekonomik süreçle iç içe geçen Mısır ordusunu kısa vadede siyasetin dışına itmenin imkânsızlığını hesaba kattığımızda, Atacan’a göre ilerisi için en büyük tehlike, güvenlik gerekçesiyle askerî yönetimin başa geçme ihtimali olarak karşımızda duruyor.

İsrail Siyaseti ve “Arap Baharı” Türkiye ile İlişkiler Louis Fishman Hasan Kösebalaban

13 Mart 2013

Değerlendirme: İbrahim Enes Aksu

“Ortadoğu Konuşmaları” toplantı dizisinin on birincisine, New York Şehir Üniversitesi Brooklyn College’da öğretim üyeliğini sürdüren Yrd. Doç. Dr. Louis Fishman ile İstanbul Şehir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Hasan Kösebalaban misafir oldu. Kösebalaban, önce Türkiye-İsrail ilişkilerinin durumundan ve “Arap Baharı”ndan, daha sonra Ortadoğu’da iki ülke ilişkilerinin muhtemel seyrinden bahsetti. Fishman ise günümüz İsrail siyasetinde mevcut ilişkileri değerlendirdi. Kösebalaban konuşmasına Türkiye-İsrail ilişkilerinin zaman zaman farklılıklar gösterdiğini belirterek son yıllarda iyi seyreden ilişkilerin son yıllarda kötüleştiğini, bunun sebeplerinin bireysel düzlem, iç politika düzlemi ve uluslararası sistem şeklinde üç farklı düzlemde açıklanabileceğini ifade etti.

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

Bu düzlemleri incelemeyen evvel meselenin tarihî arkaplanına değinen Kösebalaban, İsrail kurulduğunda onu tanıyan ilk Müslüman ülkenin Türkiye olduğunu, fakat bu ikili arasında 28 Şubat dönemi haricinde stratejik bir ittifak gerçekleşmediğini, Ankara'nın sadece ABD ile olan ilişkileri münasebetiyle İsrail'le iyi ilişkiler kurmak zorunda kaldığını vurguladı. Özellikle Adnan Menderes döneminde iç yatırımlar için krediye ihtiyaç duyulduğunda gözler Eisenhower başkanlığındaki ABD'ye dönmüş, ama Yahudi lobisinin baskısıyla Türkiye'ye bu krediler verilmemişti. Buradan Türkiye için sadece İsrail'in değil, Yahudi lobisinin de önemli olduğu çıkarımı yapılabilir.

Kösebalaban, tarihî arkaplanı anlattıktan sonra AK Parti dönemi ile sunumuna devam etti. İki ülke arasındaki sorunların temelde -Erdoğan, Davutoğlu, Netanyahu gibi- aktörlerden veya iç ülkenin değil, uluslararası sistemde iki ülkenin pozisyonlarından kaynaklandığını belirtti. Türkiye'nin özellikle "Arap Baharı" sonrası Ortadoğu'da bir hegemonya rekabeti yaşadığını, bölgede sahip olduğu güçlü ticaret hacmini aktif dış politikayla desteklemesi gerektiğini ifade etti.

Başbakan Tayyip Erdoğan'ın Davos çıkışı, İsrail'i terörist devlet ilan etmesi ve Siyonizm çığı gibi söylem ve tutumları ilişkilerde önemli gibi görülse de Kösebalaban'a göre, ikili ilişkiler İsrail'de realist bakış açısıyla yorumlanıyor. İsrail'deki sağcı politikacılar Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesi için Filistin sorununun halledilmesi gerektiğinin

farkındalar. Ama kendileriyle çelişmemek ve devletlerinin varlığını tehlikeye sokmamak için Filistin konusunda taviz vermeye yanaşmıyorlar. Solcular/liberaler ise İsrail'in bu kırmızı çizgilerinin taruşılması gerektiği, aksi halde varlığı şiddete dayanan bir devlet olarak meşruiyet sorunu yaşayacağı iddiasındalar.

Kösebalaban'a göre Türkiye'nin tarihinde ilk kez, İsrail ile problem yaşadığı bir dönemde ABD ile iyi ilişkilere sahip olması dikkate değer bir nokta. Bununla birlikte Amerikan kamuoyunda İsrail'in ABD'ye yük olduğu ve artık bu yükten kurtulmak gerektiği görüşü yaygınlaşıyor. Amerikan yönetimi de Ortadoğu'ya takılıp kalmamak, Asya'ya açılmak istiyor. Fakat bu süreçte bölgeyi diktatörlere bırakmak istemediği için Türkiye ile paralel hareket ediyor.

Toplantının ikinci kısmında Louis Fishman, Türkiye-İsrail ilişkilerinin felsefî ve tarihî boyutuna yoğunlaştı. Fishman'a göre ikili ilişkiler İsrail'in kuruluşundan da öncesine, Jön Türkler dönemine önemli görevler kuruluş döneminde önemli görevler üstlenen insanların bir kısmı Türkiye'deki üniversitelerde okudular. Yahudiler, tarihî olarak Türkiye'yi kendilerine daha yakın gördüler ve Türkiye'ye karşı daha samimiydiler. Hatta son yılları hariç tutarsak iki ülke ilişkileri hiçbir zaman kötü olmamıştı.

Fishman'a göre İsrail'in hem Türkiye hem de Mısır ile olan ilişkilerinde bu ülkelerdeki elitlere çok fazla güvenmesi önemli bir hataydı. Türkiye-İsrail ilişkilerinde "balayı

dönemi” olarak adlandırılan 1996-2002 döneminde İsrail özellikle Türkiye’deki askerî elite iyi ilişkilere sahip oldu. Fakat daha sonra 2002 Batı Şeria, 2006 Lübnan, 2009 ve 2012 Gazze saldırıları gibi ikili ilişkileri olumsuz yönde etkileyebilecek büyük kırımlar yaşandı.

Fishman, İsrail’in Filistin ile ilişkilerinin Türkiye ile olan ilişkilerini önemli ölçüde etkilediğini yukarıda bahsedilen kırımla anlarında fark ettiğini, fakat buna uygun bir politika geliştiremediğini ifade etti. Fishman’a göre İsrail, komşularıyla iyi ilişkileri olan bir ülke sayılmaz ve tam da bu sebeple İsraililer kendilerine en yakın Müslüman ülke olarak Türkiye’yi görmeye devam ediyorlar. Özellikle turizm ve eğitim alanında İsraililerin Türkiye’yi tercih etmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Fishman’a göre “Arap Baharı” sonrası yalnızlaşan İsrail, bu durumdan kurtulmak için dış politikadaki saldırgan tavrını değiştirmek ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek zorunda. Aksi takdirde İsrail kendi dış politikası için yanlış bir tercih yapmış olur.

KAM Kitap-Makale Sunumları

Türkiye’de Çerkesler: Diasporada Geleniğin Yeniden İcadı

Ayhan Kaya

20 Şubat 2013

Değerlendirme: Özgür Dikmen

“Kitap-Makale Sunumları”nın 2013 yılındaki ilk misafiri diaspora, göç ve kimlik üzerine çalışmalarıyla bilinen Türkiye’de Çerkesler: Diasporada Geleniğin Yeniden İcadı (Bilgi Üniversitesi, 2011) kitabının yazarı İstanbul Bilgi Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Ayhan Kaya oldu. Kaya, Türkiye’de son dönemde yükselişe geçen kimlik tartışmalarını çerçevesinde genelde kimlik meselesini, özelde diasporadaki Çerkeslerin etnik kimlik meselelerini değerlendirdi. Prof. Kaya konuşmasına Türkiye’de çeşitli grupların etnik milliyetçiliklerini sosyal antropoloji yaklaşımı ve Michel de Certeau’nun ortaya koyduğu bireylerin gündelik hayatlarında kullandıkları taktikler ve kaçış mekanizmaları üzerinden okumamın verimli bir perspektif sağladığını belirterek başladı. Teorik yaklaşımın ardından çalışma sürecini anlatan Kaya, “azınlık milliyetçilikleri” ve

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

“çoğunluk milliyetçilikleri” kavramlarına dikkat çekti. Azınlık milliyetçiliklerini anlamaya çalışan araştırmacıların genellikle azınlık olma durumunu bir anomali olarak yansıttıklarını, oysa -azınlıkların çoğunlukların belirlediği siyasi, ekonomik ve toplumsal düzlemde hareket etme zorunluluğundaki “madun” gruplar olmalarından ötürü- konu incelenirken azınlığın değil çoğunluğun durumuna odaklanmak gerektiğini vurguladı. Dolayısıyla Kaya’ya göre Türkiye’de herhangi bir azınlık grubun milliyetçiliği incelenirken başlanması gereken yer Türk milliyetçiliğidir. Çerkesler 1860’ta Rus istilasından kaçan yaklaşık 1,5 milyonluk bir gruptur; 300 ila 500 bin kişi Karadeniz bölgesinde hastalık gibi sebeplerle ölüyor. O dönemde Anadolu nüfusunun 10 milyon civarında olduğu göz önüne alınırsa bu ciddi bir rakamdır. Osmanlı bu grubu Balkanlarda, Suriye-Lübnan-Filistin ve Samsun-Hatay hattında iskân eder. Bunun diğer bir nedeni Osmanlı’nın son yüzyılında ortaya çıkan Balkan milliyetçilikleri ve Anadolu’daki Kürt, Rum, Arap ve Ermeni milliyetçilikleri arasında dengeleyici işlevleridir.

Çerkeslerin Türkiye toplumunda farklı bir etnik grup olarak görülmesinin son yıllarda başladığına dikkat çeken Kaya, diasporada kabul edilebilmesi için bazı kriterler mevcuttur: anavatanla olan sembolik yahut somut bağın devam etmesi, anavatan dönmeye isteği ve bulunduğu yerde kendi grubunun dışlandığını hissetme. Çerkeslerde de bunları görmek mümkündür. Kimlik

meselesinin siyasi şartlara bağlı olması ve siyasi şartların da her coğrafyada aynı olmamasından hareketle mümkün değildir; kimliğinden bahsetmek mümkün değildir; bazıları kendilerini Adige ya da Abhaz olarak tanımlama eğilimindedir. Bu ayrışmada Osmanlı saltanatıyla ya da Cumhuriyet’le girilen ilişki biçimi etkilidir.

Konuşmasının devamında kitabının ilk bölümünden hareketle diaspora, azınlık gibi kavramlara değinen Kaya’ya göre, Çerkesler “modern diaspora” değil de “geleneksel diaspora” çerçevesinde değerlendirilmelidir. Zira Çerkesler kapitalizm-öncesi bir diaspora grubu olup zorunlu nedenlerle ülkelerinden ayrılmış, motivasyonları geri dönme üzerine inşa edilmiştir.

Kitabının ikinci bölümünde “transnasyonel alan” kavramına odaklanan Kaya, göçmenliğin “köksüzleşme” ile bir tutulmasın karşıdır; tam tersine göçmenlerin transnasyonel düzlemde yaşamakla “çok köklülüğe” tabi oldukları düşüncesindedir. Nitekim Çerkesler “transnasyonel” yani “ulus-ötesi” bir düzlemde yaşamakta, anavatan kabul ettikleri yere gidebilmekte, burayla iletişim kurabilmekte ve bu da ulus-ötesi düzlemde var olmayı açıklamaktadır.

Kaya, Levinas’ın “ötekini anlamak” fikrine referansla üçüncü bölümü özeteledi. Buna göre hermenötik çerçevesinde “anlama”nın bir eylem olarak vurgulanması gerekir; “mutlak ötekilik” durumlarında (Türk-

Almanya, Rusya ve Türkiye’de Etnisite Rejimleri ve Milliyet Şener Aktürk

30 Mart 2013

Değerlendirme: Meltem Dumanlıkaya

Kürt, Türk-Yunan durumlarında olduğu gibi) Levinas’a göre ötekini anlamak mümkün değildir. Ötekinin ötekiliğinin deneyimlenemez oluşundan hareketle yapılabilecek şey, ötekiliğine saygı göstermek ve “ötekini ötekiliğiyle tanımak”tır.

Dördüncü bölüm çerçevesinde Çerkeslerin Türkiye’de gerçekleştirdikleri farklı katılım stratejileri ve taktiklerini, dilleri ve kültürlerini nasıl yaşattıklarını anekdotlar ve sayısal verilerle anlatan Kaya’ya göre, bu durum “kültürün reifikasyonu” yani “kültürün dondurulması”dır. Çerkesler, Anadolu’da kültürleri olarak algılayıp korumaya ve dondurmaya çalıştıkları bütünü Kafkasya’ya, anavatanlarına döndüklerinde artık var olmadığını fark ederler.

Kitabın beşinci bölümünde Çerkeslerin siyasal katılım stratejilerini tartışan Kaya’ya göre, dönem dönem kendi aralarında farklılaşmalar yaşayan Çerkeslerin bir kısmı sol ideolojik eğilimlere, bir kısmı da Türk milliyetçiliğine eklenir; diğer bir kısmı ise anavata geri dönüşü savunur. 2000’li yıllarda AB’ye entegrasyon sürecinde bu grupların birbirine daha da yakınlaştığı gözlemlenir.

Kitabın son kısmında AB tartışmaları çerçevesinde “çoğunluk milliyetçiliği”, “azınlık milliyetçiliği” ve “ulusal gurur” gibi kavramlara eğildiğini belirten Kaya, istatistiksel birtakım bilgilerle, yaklaşık 600 kişiyle yüz yüze yaptığı çalışmanın verilerini sundu. Kaya’nın bu şekilde özetleyebileceğimiz konuşması, Çerkesler üzerine kaleme aldığı bu kitabı mutlaka okumamız gerektiğini bize salık verdi.

“Kitap-Makale Sunumları” toplantı dizisinin Mart ayındaki konuğu olan Koç Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Şener Aktürk ile *Regimes of Ethnicity and Nationhood in Germany, Russia and Turkey* (Cambridge University Press, 2012) başlıklı kitabı çerçevesinde Almanya, Rusya ve Türkiye’de etnisite rejimleri ve milliyet üzerine konuştuk. Aktürk’ün kitabı, yeni anayasa çalışmalarında “vatandaşlık” kavramı tartışmalarına da katkı sağlayacak nitelikte. Kavramsal tartışmalara girmeden evvel Aktürk, örneklerinin geçmişi dikkat çekti ve etnisite rejimlerinin üç ülkenin kritik sorular yöneltti:

(i) 1986’da Almanya’da yaklaşık 9 milyon göçmenden sadece 8 bini Alman vatandaşlığına kabul edildi. Bu Almanlığın kan ve akrabalık bağına dayanmasını öngören 1913 Alman Vatandaşlık Kanunu ile ilgiliydi. 1999’da Alman Vatandaşlık Kanunu’nun değişmesinin ardından bugün 1 milyonu aşkın Türk kökenli göçmen Alman vatandaşlığına geçmiş

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

durumda. Neden 87 yıl boyunca bu ırkçı kanun değiştirilemedi?

(ii) Rusya'da 1932'de Stalin'in aldığı bir kararla 16 yaşını geçen her Sovyetler Birliği vatandaşının pasaportunda etnik kökenin yazılması zorunlu hale getirildi. Stalin'in ölümünden sonra, 1953'ten itibaren, etnik köken ibaresinin pasaportlardan kaldırılması için yoğun baskılar yapılsa da değişiklik ancak 1997'de hayata geçirilebildi. Neden etnik köken ibaresi ancak 1997'de kaldırılabilirdi?

(iii) Türkiye'de 1920'li yıllardan itibaren Türkçe dışındaki dillerin yasaklanması büyük bir problem yarattı. 1950'li yıllardan itibaren Türkçe dışındaki diğer dillerin (özellikle de Kürtçenin) en azından kamusal alanda tanınması yönünde baskılar yapıldı; ancak 2004 yılına kadar sonuç alınmadı. Bunun sebebi nedir?

Bu sorulara cevap bulabilmek için örnekler üzerinden bazı kavramsal çıkarımlarda bulunun Aktürk, kitabını iki ana kategoriye ayırmış: (i) "Etnik Rejim Değişikliği" teorisi çerçevesinde hangi koşullar altında devletlerin etnik politikalarının değişebileceğini üç ülke üzerinden ele almış. (ii) Dünya genelinde devletlerin etnik kimliğe ilişkin izleyebileceği politikaları "mono-etnik (tek etnisiteli)", "multi-etnik (çok etnisiteli)" ve "anti-etnik" olmak üzere üç kategoride sınıflandırmak suretiyle devlet, vatandaşlığı tek bir etnik kökenle sınırlandırmışsa bu, mono-etnik bir rejimdir; Almanya buna bir örnek. Eğer devlet, vatandaşlığı tek bir etnik kökenle

sınırlandırmayıp bunu destekleyerek yasal hale getirmişse bu, multi-etnik bir rejimdir. Multi-etnik rejimlere rastlanabilir. Buna örnek olarak Çin ve SSCB verilebilir. Çin'de katı bir diktatörlük olmasına rağmen multi-etnik rejimin en ileri düzeyde yaşandığı ülkedir; 191 etnik kökenin bulunduğu ülkede herkesin pasaportunda etnik kökeni yer almış ve neredeyse hepsine yerel otonomi verilmiştir (ayrı bayrak, ayrı resmî dil, ayrı müfredat vs.). Etnik rejimin en çok kurumsallaştığı ülke SSCB'dir. Eğer devlet çok etnisiteli rejime izin vermeyip baskı uygulayarak asimile etmeye çalışmış ise bu anti-etnik rejimdir. Burada farklı etnik kökenden olan insanlara kendini ifade etme hakkı verilmemektedir. Bunun en önemli örneği Türkiye'dir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde etnisite rejimindeki değişikliğe değinen Aktürk, devletin etnik rejiminin ancak üç farklı faktörün biraraya gelmesiyle değişebileceğini söyledi: (i) Statükodaki etnik politikadan rahatsız olan kesimlerin siyasi temsilcilerinin iktidarda olması gerekir. Buna örnek olarak Demokrat Parti gösterilebilir. İlk defa Menderes iktidarda toplumda karşılığı olan Kürt ve Alevi önderler TBMM'ye girmiş ve Menderes on yıl iktidarda kalmıştır. (ii) İktidarda olan muhalif seçkin elitin etnisite ve milliyet arasındaki ilişkiye dair yeni bir ideolojisi olması gerekir. (iii) Statükodan rahatsız olan partinin ezici çoğunlukla iktidarda olması gerekir. Türkiye'de bu üç faktör sadece AK Parti döneminde biraraya gelmiştir. Yapılandırdığı etnisite rejimleri yaklaşımı üzerinden Cumhuriyet

Türkiye' sine dair ciddi bir vizyon sunan Şener'in sunumunun ardından yapılan tartışmalar, mevcut Türkiye siyasetiyle birlikte Şener'in kitabı kaleme alırken odaklandığı Rusya ve Almanya'daki günümüz Avrupa Birliği'nin buna dair vizyonuyla birlikte Avrasya siyasetinin de tartışıldığı soru-cevap faslının ardından toplantı sona erdi.

Dâru'l-İslam'dan Türk Vatanına: Türkiye'de Milli Yurdun Teşekkülü

Behlül Özkan

13 Nisan 2013

Değerlendirme: Ahmet Aslantaş

Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Behlül Özkan, doktora tezinden hareketle kaleme aldığı kitabı *From the Abode of Islam to the Turkish Vatan: Making of a National Homeland in Turkey* (Yale University Press, 2012) çerçevesinde “vatan” kavramının dönüşümünü anlattı. Klasik jeopolitik, eleştirel jeopolitik, coğrafi determinizm gibi kavramlar üzerinde düşünerek doktora hazırlık çalışmasına başlayan Özkan, Batı'dan alınarak coğrafyaya ve uluslararası ilişkilerle birebir uygulanan bu modern kavramların, yani coğrafya-siyaset ilişkisinin cihan devleti Osmanlı'daki ve Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki izdüşümlerini araştırdığında ise karşısına “vatan” kavramı çıkmış. Böylelikle bu kavramın Osmanlı'dan Cumhuriyet'e serencamını doktora tezinin temel sorunsalı

olarak belirlemiştir. Özkan bu konuyu özetle şu şekilde anlattı:

İnsanın doğduğu, büyüdüğü ve yaşadığı yer anlamında kullanılagelen vatan kavramının Osmanlı'da siyasi bir içerik kazanması 1789 Fransız Devrimi'yle başlar. Bundan sonra Osmanlı entelektüelleri

tarafından tartışılan temel mesele, etkileri Osmanlı'da hissedilmeye

başlanan Fransız Devrimi'ne ve onun sonucu olarak ortaya çıkan milliyetçilik akımlarına rağmen, Osmanlı gibi çok millleti bir yapıda meşruiyetin nasıl sağlanacağı meselesidir.

Buna üretilen cevap ise Osmanlı vatanına duyulacak sadakat ve bağlılıktır. Daha evvel “dâru'l-İslam” olarak meşruiyet kazanan Osmanlı toprakları, 1774 Küçük Kaynarca

Antlaşması'ndan sonra (ki Osmanlı'nın ilk defa tebaası Müslüman olan bir toprak parçasını, Kırım'ı, kaybettiği antlaşmadır)

yeni çizilen sınırlar dâhilinde “vatan” a evrilmeye başlar. Bu bağlamda Küçük Kaynarca Antlaşması vatan kavramı için bir dönüm noktası olup 1800'lerin başında kavramın Osmanlı entelektüel dünyasındaki

siyasi dönüşümü başlar.

Tanzimat Fermanı'nın 1839'da ilanı ile beraber resmî belgelerde vatan kelimesi sıkça geçmeye başlar. Genç Osmanlılar da siyasi ve edebî metinlerinde bu kelimeyi sıkça kullanır. Bu iki gelişme, kavrama dair geliştirilen fikirlerin halka yansımaları hızlandırır. Tanzimat Fermanı'nın vatan kavramında

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

meydana getirdiği temel değişim, artık İslam uğruna değil, Osmanlı vatani için herkesin birlikte savaşmasını öngörmesidir; bu bağlamda İslami motiflerden uzak farklı dini ve etnik grupların birarada yaşayacağı bir Osmanlı vatani tahayyül edilir. Ancak 93 Harbi'yle beraber (1877-1878) Hristiyanların yaşadığı büyük bir toprak parçasının elden çıkması üzerine vatan kavramı tekrar İslami motiflerle süslenir. Bu bağlamda her toprak kaybindan sonra geriye kalan sınırlar içinde vatan kavramının yeniden tahayyül edildiği ve şartlara göre değişik motiflerle etkileşim içine girdiğini söyleyebiliriz.

Vatan kavramının siyasi serencamını bu şekilde anlatan Özkan, bunun sosyal yansımalarının ise dönemin ders kitaplarında kendini gösterdiğini dile getirdi. 93 Harbi'nden sonra İslami motiflerle süslenen "Osmanlı vatani" kavramı kitaplarda sıkça kullanılır. Türk, Türkçülük, Türk milliyetçiliği gibi kavramlarla vatan kavramının etkileşimi ise 1912 Balkan Harbi'nden sonraki kısa bir dönem için sözkonusudur. Bu kısa dönem dışında ders kitaplarında Osmanlı vatani ve Osmanlılık vurgusu devam eder; diğer kardeşlik vurgusu da önplandadır.

Vatan kavramının Birinci Dünya Savaşı'ndan Cumhuriyet'in ilanına kadarki dönemde geçirdiği dönüşümü ise Özkan şu şekilde anlattı: Vatan kavramı için 1912 Balkan Harbi çok ciddi bir kırılmadır. Zira Birinci Dünya Savaşı'na kadarki iki yılda Pantürkist düşünce vatan kavramını etkisi altına alır. Fakat Dünya Savaşı arifesinde Osmanlı devlet adamları haritayı önlerine koydukları zaman hâlâ farklı etnisitelerden oluşan

sınırları oldukça geniş bir imparatorluğu yönettiklerini görürler. Pek tabii böyle bir yapı içerisinde Türkçülük yapmak imparatorluk için bir intihardır. Dolayısıyla imparatorluğu koruma refleksiyle, yani pratik ve pragmatik sebeplerle İslamcılık tekrar devreye girer. Özellikle, Arap etnisitesinin varlığı İslamcılığın tekrar sahneye çıkmasında önemli bir rol oynar. Bundan sonra vatan kavramı, Tanzimat Fermanı'ndaki herkesin çatısı altında yaşayacağı dinî ve etnik motiflerden uzak anlamına bir daha kavuşamaz; İslamcılık ile Türkçülük düşünceleri arasında gidip gelir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle geriye kalan topraklarda (Anadolu'da) nasıl bir vatan ve nasıl bir toplum inşa edileceği ve bunların meşruiyet zemini tartışmaları başlar. 1921 Sakarya Savaşı'na kadarki dönemin Mustafa Kemal ile silah arkadaşlarının söylemlerine, en önemlisi o dönemin Misak-ı Milli gibi siyasi metinlerine baktığımızda Türk, Türkçülük, Türk milliyetçiliği gibi kavramlara rastlanmaz. Hatta 1918-1921 döneminde Ankara Hükümeti'nin ve Mustafa Kemal'in söylemlerinde kurtarmak için yapıldığı, bu İslam Birliğini kurtarmak için oluştuğu, Türk birliğin farklı etnisitelerden oluştuğu, Türk etnisitesinden bahsedilemeyeceği sıkça belirtilir. İlginçtir, Ankara Hükümeti tarafından Türkçülüğün bastırıldığı bu dönemde İstanbul Hükümeti'nde Türkçü söylem revaçtır. Özellikle Damat Ferit Paşa'nın Paris Konferansı'na gönderdiği bildiriye geriye kalan topraklarda Türklerin self-determinasyon hakkına

sahip oldukları söylemi dikkat çeker. Bu ayrışma, Kemalist kadronun Anadolu'nun bir savaşı, Osmanlı'nın yani İstanbul Hükümeti'nin ise Anadolu'nun diplomasi yoluyla kurtulabileceğini düşünmesinden kaynaklanır. Ancak Ankara Savaşı'ndan sonra yerini Türk, Türkçülük ve Türk milliyetçiliği gibi kavramlara bırakır ki bu kavramlar günümüze kadar etkilerini devam ettiren ve birçok soruna yol açan ulus söyleminin de temelini oluşturur. Dolayısıyla Sakarya Savaşı'ndan sonra vatan kavramı, günümüze kadar etkilerini devam ettiren son dönüşümünü, üzerinde yaşayanların kimlik dönüşümüne paralel olarak yaşar.

Otonomi Mücadelesi: Realist Yapısalcı Bir Uluslararası İlişkiler Teorisi

Hasan Basri Yalçın

16 Şubat 2013

Değerlendirme: Merve Aksoy

KAM TEZAT programının elli dokuzuncusunda doktora çalışmasını University of Cincinnati Siyaset Bilimi Bölümü'nde tamamlayan Hasan Basri Yalçın, "International Politics as Struggle for Autonomy" başlıklı tezini dinleyicilerle paylaştı. Kenneth Waltz'un yapısalcı realizme meydan okumaya çalıştığını ama bu meydan okumanın yeterli derecede yapısalcılık

olmadığını belirten Yalçın, Waltz'ın Mearsheimer yapısalcılığına dair eleştirileri ile sunumuna başladı.

Yalçın'a göre yapısalcı teori olduğunu iddia eden Morgenthau'nun birim "devletlerin temel arayışı güçtür" teorisi, ikincisi ise "devletlerin temel arayışları güç değil güvenlidir" iddiasını savunan realist teori olarak tanımlayan bu iki farklı teorinin ayrışmasına neden olan kavramlar üzerinde durmuş.

Morgenthau realizm tanımında mümkün olan ile arzu edilen arasında keskin bir çizgi olduğunu ifade ederken "devlet liderlerinin ve devletlerin ne isteyip istemediği değil, ne yapabilecekleri önemlidir" düşüncesindedir. Yalçın'a göre Morgenthau bütün realiteyi bunun üzerine inşa etmeye çalışır. Waltz bu noktada Morgenthau'yu eleştirerek kendi teorisini ortaya koyar ve uluslararası sistemi anarşik olarak tanımlar. Waltz'a göre anarşik sistemler kendi kendilerine yardım sistemleridir. Hayatta kalmak isteyen devlet, gücünü maksimize etmelidir. Bunu yaparken devletlerin dengeleme davranışlarına girmesiyle güç dengesi oluşur. Yalçın'ın Waltz'a yaptığı eleştiri burada dikkat çekiyor. Ona göre tüm devletlerin hayatta kalmak istediği iddiasındaysanız Morgenthau'nun birimciliğinden farklı bir şey

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

söylememiş olursunuz. Burada yapısal kavramlarla birimsel olan birleştirilerek karma bir teori inşa ediliyor. Yalçın bu noktada çelişkili iki teorinin çakışacağı ve tek kutupluluğun açıklanamayacağı görüşünde.

Waltz ve Mearsheimer, devletlerin isteklerinin hayatta kalma mücadelesi olduğunu birim düzleminde varsayıyor. Eğer devletler hayatta kalma mücadelesi veriyor olsalardı Thomas Hobbes'un dediği gibi hayatta kalmaya çalışan devletlerin bir dünya devleti kurmaları gerekirdi. Fakat böyle bir durum söz konusu değil. Yalçın bu noktada uluslararası sistemin ottonomi mücadelesi olduğu görüşünde.

Anarşik sistemlerin kendi kendine ortada bir tehdidin varsayılması gerektiğini belirterek anarşik sistemde devletlerin ottonomileri için mücadele edeceklerine vurgu yapıyor. Ottonomide ise devletlerin otoritelerinin bir kısmını daha üst bir otoriteye devretmeyeceklerini iddia ediyor.

Bir sistemi anarşik sistemden hiyerarşik sisteme getirebilmek için ya diğerlerini kontrol altına almak ya da sistem içindeki aktörleri tek başına ottonom güç olarak hareket ettirmekten kendi rızalarıyla vazgeçirmek gerekir. Sistem anarşik olduğu için bu ikisi de mümkün değildir. Bu sebeple devletler hareket etme özgürlüğü (*freedom of action*) isteyerek ottonomi mücadelesi verecektir.

Yalçın'a göre iyi bir yapısal teoride güç dağılımı beş şekilde oluşur: (i) Yapının diğer faktörler üzerindeki egemenliği; (ii) uluslararası yapının güç dağılımı ve anarşiden oluşumu; (iii) uluslararası yapının aktörlerin davranışlarıyla birlikte kimliklerini şekillendirmesi; (iv) yapının statik olarak

aktör davranışlarını, sadece davranış düzleminde değil, her bir süreçte yeniden şekillendiren bir unsur oluşu; (v) birim olarak rasyonalitenin varsayımı.

Bir sistem anarşik ise devletlerin davranışlarına ait bilgi güç dağılımıyla elde edilir. Yapısalcılığın varsayımı vardır: Gücün önemli güç dağılımı üzerinde durduğu iki eşitsiz dağılımı ve gücün daha eşit dağılımı.

Yalçın'ın ilk iddiasına göre güç dağılımı dengersiz ise devletler statüko taraftarı olacaklar ve saldırganca hareket edeceklerdir. Bunun sonucunda büyük savaşlar olmaz, küçük çatışmalar çıkar. Güç dağılımı eşit olursa devletler değişim taraftarı olacaklardır. Bu durumda savunmacı hareket ederler ve büyük savaşlar yaşanır.

Otonomi mücadelesinde olan devletler gücün eşit dağıtılmasında ottonomilerinden kısıtlanmış gibi algılar ve güç dağılımından rahatsız olup onu dönüştürmeye çalışırlar. Yeterli kaynakları olmadığından güvenlik ikilemi ile savunmacı eylemlerde bulunarak büyük savaşları tetiklerler.

Güç eşitsiz dağıtıldığında ise avantajlı ve dezavantajlı iki grup ortaya çıkar. Dezavantajlılar fazla araçları olmadığından statüko taraftarı olarak davranış düzeyinde saldırganca hareket ederler. Ottonomisini sağlamış süper güç ise kendisini kısıtlayacak bir şey olmadığı düşüncesiyle saldırgan davranacaktır. Bu ikisinin karşılaştığı noktada zayıf olanlar çok fazla direnmeyeceklerinden büyük savaşlar çıkmayacaktır.

Yalçın, ottonomi mücadelesi veren devletlerin temelde eşit ve eşitsiz güç dağılımının yapıldığı sistemde farklı isteklerle farklı tepkiler

ortaya koydukları görüşünde. Buna göre dengesiz güç dağılımı olan sistem büyük savaşların çıkmasını engellerken eşit dağıtılan sistemde bu olağandır. Waltz'un aksine, eşitsiz güç dağılımının olduğu sistemde bütün devletlerin statüko taraftarı olacağını belirten Yalçın, tezinde Waltz'un realist teorisini öteye taşıyarak ona yapısal anlamda bir eleştiri getirmiş.

KAM Etkin Yönetim Söyleşileri

Bir Sosyal Girişimcilik Öyküsü **İbrahim Ceylan**

2 Şubat 2013

Değerlendirme: Emel Üncel

"Etkin Yönetim Söyleşileri"nin yirmi üçüncüsünde işadamı İbrahim Ceylan'ı ağırladık. Kurumsallaşma sürecini başarıyla tamamlamış bir aile şirketinin yöneticisi olan Ceylan, bu kurumsallaşma sürecinde sosyal girişimci yönüyle gönüllü olarak çalıştığı projeleri ve izlenimlerini bizimle paylaştı. Bir aile şirketinin en iyi şekilde nasıl idare edilebileceğine dair bilgi ve tecrübelerini aktaran Ceylan, Türkiye'de aile şirketlerinde ilk nesilde %78 istikrar sağlandığını, bunlardan yirmi yılı aşan süre ile ikinci nesle geçenlerin %87 oranında olduğunu belirterek sunumuna başladı. Ceylan'a göre sermaye ve kazançlarla kurumsallaşmaya gidilemiyorsa sürdürülebilirlik %50'nin altındadır ve batma riski ortaya çıkar. Aile şirketlerinin bu riskten korunup uzun ömürlü olabilmeleri için

kendi içlerinde bir anayasa oluşturmaları ve herkesin bu anayasaya koşulsuz uyması elzemdir. Kurumsallaşma için de aile şirketlerindeki iş bölümünün sistemli, yönetim ve yetkilerin belirli, şahsi masrafların dengeli ve aile üyelerine maaş politikasının makul olması gerekir.

Yönetimde ünsiyetten söz eden Ceylan, kurucu büyüklerin gelecek nesle yeni iş kolları açması ve yeni işe başlayan aile bireylerinin işin mutfağını bilmesi gerektiğine değindi. Hz. Muhammed'in " işi ehline olana verilmesi, aile fertlerinde de ehliyet şartının aranması gerektiğini vurguladı. Kurucuların yeni nesle karar verme sorumluluğunu devretmesi ve bu konuda destek vermesinden bahseden Ceylan'a göre sorumluluk almayan kişi risk de alamaz ve risk almıyorsa ticaret de yapamaz. Ceylan aile şirketlerinde devamlılığın anahtarı olarak gördüğü hususları sıraladı: (i) Haddini bilme (ayağını yorganına göre uzatma); (ii) şirket harcama yapılması; (iii) her çalışanın mesai saatlerine uyum göstermesi; (iv) işyerinde yaşanan sorunların ve alınan kararların evde paylaşılması.

Soru-cevaplarla devam eden söyleşide "Nasıl sosyal girişimci oldunuz?" sorusuna Ceylan'ın "Bir iş sadece gönüllü olun ve gönüllü yapın; sonrasında zaten sosyal

Küresel
Araştırmalar
Merkezi
KAM

girişimci olursunuz” şeklindeki cevabı dikkat çekiciydi. Ceylan'a göre insanları iyi dinleyince gönüllü olursunuz; onların derterinden pay çıkarır, sonrasında ilgilenme ihtiyacı duyup gönüllü olur ve birçok şeyden vazife çıkartırsınız. Mesela 1999 Adapazarı depreminden kendinize pay çıkarıp bir ekip oluşturarak yardıma koşarsınız. Ekip ruhuyla bir yardım organizasyonu oluşturunca bir dernek/vakıf ortaya çıkar. Yardımları usulüyle dağıtmayı, organizasyonu da süreç içerisinde öğrenirsiniz.

Herkesin Yolu Bir Gün Afrika'dan Gececek!

“Afrika'ya Uzanan El” projesi çerçevesinde gönüllü doktorlarla birlikte Nijer'e sağlık, gıda ve konut yardımlarına bulunan Ceylan, Afrika'daki yardımlarına da değindi. Bölgedeki açlık, kıtlık ve hastalıklara çözüm amacıyla vakıf ve dernekleri bir çatı altında toplamak için “gönüllüler”i bir üst kimlik gibi konumlandıkları bir üst kimlik gibi konumlandıkları olan yere sağlık götüremezsiniz, önce açlığı gidermelisiniz. Afrika'daki kıtlığın sebebi iç savaş ve beraberinde getirdiği sürgün hayatı. Eğer savaş olmazsa insanlar topraklarını ekebilir, açlıktan kurtulur ve solan yüzleri güler. Amacımız insanların aktif çalışmalarını sağlayarak ihtiyaç karşılamanın yolunu öğretmek.” Türkiye’de toplanan yardımlarla Afrika’da hayvancılığın gelişmesi için yöre insanına, özellikle de yetim çocuklara ve dul kadınlara keçi dağıtarak hayvancılığın özendirildiği “keçi başışı/kardeş aile” çalışmalarından bahsetti. Karanlık dünyalarına bir mum dikmeyi amaçlayan bu proje çerçevesinde farklı yerleşim yerleri seçerek her seyahatte 1200

civarında keçi dağıttıklarını, yavru keçi sayısı on altıya vardığında ilk verilen keçilerin başka ihtiyaç sahiplerine verilmesi suretiyle daha geniş bir yardım yelpazesi oluşturduklarını, üstelik keçi yardımına mali destek sağlayan Türkiye’deki aileyi Nijerli aile ile fotoğraflayarak ülkeler arasında dostluk köprüsü oluşturduklarını, bütün bunların dışında kuyu açma ve kurban organizasyonları da gerçekleştirdiklerini anlattı. Bu organizasyonları, başta TİKA olmak üzere kendilerine destek olan dernek, vakıf ve bireysel yardımlarla gerçekleştirdiklerini; yardımları tıbbi malzeme ve ilaçlar için kullandıklarını belirtti. Ardından şöyle devam etti:

“Gönüllüleri Afrikalılar ile buluşturmaya Afrika’ya yazılı veya görsel basından anlayamazsınız; kıtayı gerçekten anlamak için insanlarıyla birlikte olmanız, onlara dokunmanız gerekir. Ömürlerinin büyük bir kısmını tek çeşit yiyecikle geçiren, sadece hayatta kalmaya çalışan, kendine ait olmayan rağmen şükreden, güleç yüzlü insanlardan el uzatmayan bu ders var. Hayatınızı, olmazsa alnacak birçok ders gözden geçiriyorsunuz. Bir daha nasıl gidip bu insanlarla birlikte olabileceğinizi hayalini kuruyorsunuz.”

Asıl başarının sadece iş dünyasıyla sağlanmadığını bize hissettiren, insana faydalı olmanın değerini sosyal girişimci yönüyle aktaran İbrahim Ceylan, “Hiçbir şey yapamazsanız bile gönüllü olun, insani vazifenizin çevrenize faydalı olmak olduğunu unutmayın” diyerek sözlerini tamamladı.

Gazel

Kemal Edip Kürkcüoğlu*

Ey gönül cân verdiğin mi'yâr-ı âmâl olmalı
Ondaki hüsnü gören hayrân kalıp lâl olmalı
Kevkeb-i kadri mu'alla kaşları kavs-ı belâ
Çeşm-i sehârî elâ ruhsârı da al olmalı
Değmeli her lahza uşşâka cenâh-ı re'feti
Rûh-ı hicrân-âşinası vâkıf-ı hâl olmalı
Âsitân-ı ibtilâsı Ka'be-i erbâb-ı dil
Burc-ı hüsnü cilve-gâh-ı necm-i ikbâl olmalı
Bir ümîd-i bûseyi bir noktada tevhîd için
Gerden-i tâbân u rahşânında bir hâl olmalı
Gayr-ı lâyıktır hazîz-i kalb-i ağyâr ey Kemal
Aşkına gönlüm gibi bir evc-i iclâl olmalı

* 1902 yılında Urfa'da doğdu. İlk tahsilini Urfa ve İstanbul'da tamamladı. 1941 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Şark Dilleri Bölümü'nden mezun oldu. Çeşitli liselerde öğretmenlik, Ankara Üniversitesinin üniversite ve fakülte kütüphanesinde ve İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünde müdürlük yaptı. 15 Nisan 1977'de İstanbul'da vefat etti.

MAM Tezgâhtakiler

Sosyal Bilimler Sivil Şiddet Analizi: Başkaldırı Dinamiklerinin Modellenmesi Tarık Arıcı

5 Ocak 2013

Değerlendirme: Metin Demir

Medeniyet Araştırmaları Merkezi
Tezgâhtakiler dizisinin Ocak ayındaki ilk
konuğu İstanbul Şehir Üniversitesinden
Yrd. Doç. Dr. Tarık Arıcı idi. Elektronik
mühendisi olan Arıcı, bilgisayar ortamında
yapay toplumlar oluşturarak sivil şiddet veya
başkaldırların bir modellemesini yapmayı

deniyor. Öncelikle bireyleri modelleyerek,
bunların etkileşime girmesini sağlamış ve
ardından çıkabilecek muhtemel isyanları
simülasyonlarla gözlemlemiştir. Arıcı'nın
girişimi açık sistem olan toplumu, kapalı bir
sistemde simüle ederek inceleme girişimi
olarak değerlendirilebilir.

Birim temelli hesaplama modeline (agent
base computational models) dayanarak, –
burada birimi toplum oluşturduğunu
alıyor– yapay bir toplum oluşturduğunu
belirten Arıcı, agent base sisteminin,
diğer basit sistemlerden farkını, bireyleri
homojen atomlar olarak temsil etmenin
ötesinde, her bireyin ayrı niteliklere sahip
temsil edilebilmesi olarak açıkladı. Bu
sistemde önce atomistik bireylerin özellikleri
tanımlanıyor, sonra onlar yapay bir mekâna
konuluyor ve etkileşime girmeleri sağlanarak
yapay bir toplum yaratılıyor. Arıcı, böylece
basit birimlerden kompleks sistemlere,
arada başka katmanlı yapılar olmaksızın,
tek bir hamlede çıkmayı deniyor. Önceden
tanımlanmış, heterojen, farklı bireylerin
etkileşimi sonucu ortaya kompleks bir

MAM Yuvarlak Masa Toplantıları

TEZGÂHTAKİLER

Sosyal Bilimler: Sivil Şiddet Analizi:

Başkaldırı Dinamiklerinin Modellenmesi

Felsefe: Augustine ve İslam Felsefesi:

Yeni-Platoncu Benzerlikler ve Farklılıklar (Augustine and Islamic
Falsafa: Neo-platonic Convergences and Divergences)

İslami İlimler: 19. Yüzyıl Mısır'ında Kanunlaştırma Hareketleri

Sosyal Bilimler: Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası

Felsefe: Evren Tasavvuru: Kendini Bilmek ya da Evreni Kurmak

Düşünce Tarihi: Türkiye'de Anarşizm
100 Yıllık Gecikme

Tarık Arıcı • 5 Ocak 2013

Chrissy Sidirovoulou
12 Ocak 2013

M. Hamidullah Ağırakça
19 Ocak 2013

Güven Gürkan Üztan
2 Şubat 2013

Ayhan Bıçak
9 Şubat 2013

Barış Soydan
16 Şubat 2013

Bilim: Yaşam Bilimlerinde Hesapsal Yaklaşımlar

Felsefe: Türkün Felsefe ile Yüzyıllık İmtihani:
Felsefeye Giriş Kitapları Üzerine Bir İnceleme

Sosyal Bilimler: Tanrıya Sığınmak:

Dini Başa Çıkma Üzerine Psikososyal Bir Analiz

İslami İlimler: Hanefi Mezhebi

Bağlamında İslam Hukukunda Külli Kaideler

Sosyal Bilimler: Chicago Okulu ve

Pragmatik Sosyal Teoride İletişimin Keşfi

TOPLANTI DİZİLERİ

Entelektüeller 2: Entelektüeller Sosyolojisi

Entelektüeller 3: Soğuk Savaş ve Batılı Entelektüeller

Hasan Hüseyin Otu • 2 Mart 2013

İshak Arslan • 16 Mart 2013

Ali Ayten • 23 Mart 2013

Necmettin Kızılkaya • 6 Nisan 2013

Oya Morva • 13 Nisan 2013

Hüsamettin Arslan • 9 Mart 2013

Ferda Keskin • 20 Nisan 2013

sistemin çıkışını gözlemlemeyi amaçlıyor; yani soru tam haliyle, heterojen birimlerin lokal etkileşimi sonucu ortaya nasıl bir düzenin çıkacağıdır?

Arıcı, bilinç ve toplum çalışmalarına analogik olarak sıkça kullanılan karnca kolonilerini örnek olarak basit birimlerin biraraya gelerek merkezsiz bir kolektif akılla nasıl karmaşık görevleri başardığını analiz etmekle işe başlıyor. Böylece önce sınırlı uyarılara tepki veren basit birimler tanımlayıp bunların bir karnca kolonisi gibi kolektif hareketlerini inceliyor. Tasarımında siyah renkli birimler, hapishanedeki bireyleri; sarılar, normal sivilileri ve mavi olanlar, silahlı milisleri temsil ediyor. Modelde beş farklı faktör operasyonu yapıyor: **(i)** Komşuluk tanımı, **(ii)** etraftaki asker sayısı; **(iii)** etraftaki isyancı sayısı, **(iv)** hayat zorluğu, **(v)** rejimin meşruiyeti. Arıcı'nın sisteminde dış kaynaklı bir değişken olarak sisteme verilen hayat zorluğu 0-1 arası bir değer ile atıyor. Ama rejimden

şikayet için ekonomik zorluk yetersiz gelebileceğinden, burada rejimin meşruiyeti devreye giriyor. Rejimden şikayeti, zorluk ile rejimin gayri meşruluğunun çarpımı olarak tanımlıyor. Şayet rejimin meşruiyeti fazlaysa, ekonomik zorluklar çok fazla şikayete neden olmuyor. Fakat tek başına şikayeti yeterli görmüyor. İnsanlar riskten kaçındığını hesaba katarak bu faktörü R olarak tanımlıyor. Riskten hiç kaçınmayan, örneğin kendini yakan Tunuslu isyancı gencin risk faktörü ise bu sistemde 0 olarak tanımlanacaktır. Riskten kaçınmayan, asker varken yakalanma olasılığı artarken, isyancılar çoğunluktaysa yakalanma olasılığı düşüyor. Asker/isyancı ekspanansiyel olarak azalan bir çizgiyi izliyor. Mesela 1 asker ve 20 isyancı varsa, 21. kişi olarak bu isyancılara katılan kişinin yakalanma ihtimali %0,06 olacaktır. Şu halde korku da, riskten kaçınma ile yakalanma olasılığının çarpımı sonucunda elde edilmektedir. Bu sistemde isyancı olmanın kriteri, bireyin şikayetin korkusundan fazla olup olmadığıdır. Eğer şikayet korkudan yeterince fazla ise (ş-k eşik değerinin

2013 BAHAR DÖNEMİ MAM SEMİNERLERİ LİSTESİ

GİRİŞ SEMİNERLERİ

1 Karşılaştırmalı İslam Düşüncesi: Tanrı ve Alem

Ömer Türker
Osman Demir
Ekrem Demirli
Nurullah Ardıç

5 Modern İslam Düşüncesi: Kişiler ve Ekoller

Özgür Kavak
Ahmet Albayrak
M. Ali Büyükkara
Coşkun Çakır
Nurullah Ardıç
Nurullah Koltaş

2 Sosyal Bilimlerde Temel Yönelimler II

TEMEL SEMİNERLER

17. Yüzyıldan Günümüze Bilim Tarihi
21. Yüzyılda Yeni Sosyal Meydan Okumalar
- Akademî-Medya İlişkisi
- Hıristiyanlık: Tarih ve Doktrin

Baha Zafer
Fatih Aysan
Hediyeullah Aydeniz
Bilal Baş

OKUMA GRUPLARI

- Farsça Okuma Grubu
- İslami İlimler Okuma Grubu

Turgay Şafak
A. Taha İmamoğlu

ATÖLYELER

- İslam Medeniyetinin Teşekkül Dönemi Atölyesi

Ali Hakan Çavuşoğlu
Halit Özkan

üzerinde ise) o zaman isyancı olunuyor. Asker olarak tanımlanan birimler ise, kendi komşuluklarına göre hareket eden ve yakınındaki isyancılardan birini yakalayıp hapse atan mekanik birimler olarak tanımlanıyor.

Arcı'nın gözlemlemek istediği; iki boyutlu matriste dağılmış sivil ve asker temsilcileri ile sistemden memnun ve şikayetçi temsilcileri, bu tanımlı kurallar çerçevesinde etkileşime soktuğunda buradan bir sistem çıkıp çıkmayacağına yöneliktir. Bu birimler etkileşime girince sistemde yer yer ufak kırmızı bölgeler belirmeye başlıyor. Bunlar isyanın çıktığını gösteriyor ve isyan her defasında bastırılıyor. Arcı, bu düzeyde devrimi modellediklerini sadece isyanın çıkışını ve bastırmayı modellediklerini belirtiyor. Ayrıca histogram yardımıyla hangi sıklıkla isyanların ortaya çıktığını da belirleyebiliyor. Sunduğu bu modelin çok kısa sürede hazırlanabileceğini belirten Arcı, sistemin geliştirilebileceğini belirtiyor. Halihazırdaki sisteme; lider farklılık, medya, konumsal ve etnik farklılıklar eklenebileceğini belirtiyor.

Tartışma kısmında, bu sistemin tamamen düzen ve kanun namına tasarlandığı eleştirisi yapıldı. Gerçekten de hiç devrim olmayan Arcı'nın sistemi, tutucu ve sistem taraftarı bir tavır sergiliyor. Ayrıca sistemin sentaktik düzlemde çalıştığı, diakronik düzlemde, tarih, gelenek gibi faktörleri es geçtiği uyarısı da yapıldı.

Sosyolojik bir vakayı açıklarken, korku ve memnuniyet gibi psikolojik bireyi esas alarak, toplumsalın kendine has dinamiklerini göz ardı etmekte olduğuna

da dikkat çekildi. Psikolojizm tehdidine vurgu yapıldı. Zımnen rasyonel seçim teorisinin birey algısını olumlayan Arcı'nın modelinde bireylerin rasyonel kararlarını alan, riskten kaçan, otonom birimler olarak tanımlanmasının sosyal teori açısından eleştirilecek bir hayli yönü bulunmakta. Sistemini sadece ekonomist Timur Kuran'ın 1989'da yayınladığı bir makalesine dayanarak hazırladığını beyan eden Arcı'nın bu çalışması, aslında doğa bilimcilerin sosyal bilimlere dair yaklaşımı hakkında önemli ipuçları barındırıyor. Arcı'nın ilginç çalışması bir yönüyle iki bilim arasında bir diyalog imkânı sunarken, bir taraftan da bilimcilerin, sinirbilimcilerin, bilgisayar bilimcilerin, ekonomistlerin çabaladığı sosyal girişimlerin bir örneğini teşkil ediyor. Sosyal bilimlerle bilgisayar modellerini yaklaştıran bu girişim önemli bir ilk adım olmakla birlikte, ilk adım olmanın tüm arızalarını da barındırıyor. Neticede bu sunum, kendi içeriğinden ziyade yol açtığı teorik tartışmalarla dikkati çektirebiliriz.

Felsefe

Augustine ve İslam Felsefesi: Yeni-Platoncu Benzerlikler ve Farklılıklar (Augustine and Islamic Falsafa: Neo-platonic Convergences and Divergences)

Chrissy Sidiropoulou

12 Ocak 2013

Değerlendirme: Sinan Oruç

Ortaçağ felsefesinin en önemli problemlerinden biri, çok güçlü bir din ve felsefe kültürüne sahip pagan Yunan düşüncesini tek tannlı bir kültürle birleştirebilmektir. Bu çaba dâhilinde Yeni-Eflatunculuğun özellikle birlik vurgusu ve Eflatunculuğun özelliğiyle birleşmesi gerek Hristiyan gerekse de Müslüman filozoflar için vazgeçilemez bir kaynak olmuştur. İslam-İnsan arasındaki bütünlüklü ilişkinin sürdürülebilmesi için önemli bir imkân sağlamıştır. Öncelikle Hristiyan dünyasında Augustin, ardından da İslam filozofları bu Yeni-Eflatuncu kültürü kendi felsefelerine aktarmıştır.

Sunumunu bu aktarımdaki benzerlikler ve farklar üzerine gerçekleştiren Sidiropoulou'ya göre Tanrı-âlem-insan arasındaki ele yapıyı bilgi problemi üzerinden ele aldığımızda karşımıza çıkan küllîler problemi farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu farklı yorumlar da gerek teorik gerekse de pratik hakikate ulaşmada farklılıklar doğurmuştur.

Augustin küllîleri Platon'un ideaları gibi insandan bağımsız olan ezeli ve ebedi formlar olarak görmemiş, aksine insanın iç dünyasında kendi aklıyla murakabe ve teemmül ederek ilahî hakikat ve bilgeliğe götüren verili formlar olarak düşünmüştür. Bu bağlamda Platon'un *Sofist* diyalogunda saydığı "megiste gene"leri yani beş büyük cinsi reddedip mutlak hakikati etkilenmiş, ancak ondan farklı olarak bu hakikatin insanın iç dünyasında verili olan doğal ışığı gösteren küllîleri temaşa ile mümkün olduğunu savunmuştur. Yuhanna İncili'nde *Tanrının logos'u* olarak temsil edilen Hz. İsa'yı bütünlüklü Tanrısal ışık insanın kendi içinde barındırdığı Tanrısal ışık olan *logosu* düşünmesi ve ona itaat etmesiyle yaşanabileceğini belirten Sidiropoulou, küllîlerle mümkün olan bu içsel ışığın ilahî ışıkla birleşerek ilahî aydınlanmanın gerçekleşebileceğini ve kurtuluşun ancak Hz. İsa'yı içsel bir öğretmen şeklinde düşünerek mümkün olabileceğini söyledi. Nesnelere göre güneş ışığıyla aydınlatıldığında görülebilmesi mümkün iken kurtuluşun bilgisine giden yol da Tanrının ışığının aydınlatmasıyla mümkündür. Ashında bu ışık içimizdeki doğal ışıktan başkası da değildir.

Plotinus'un sudûr nazariyesinden etkilenen İslam filozofları bu noktada farklı düşünmüşlerdir.

Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi
MAM

Bizi hakikate ulaştıracak küllilere Tanrıdan sudür etmiş faal akılla kurulacak ittisalle halindeki nefsin faal akıl tarafında faaliyete geçirilmesi gerektiğini, aksi takdirde bilginin imkânsız olduğunu, çünkü nefsin tek başına faaliyete geçemeyip maddî dünyaya mahkum kalacağını belirtmişlerdir. Özellikle İbn Sînâ, Aristo'nun aktif akıl görüşünden etkilenecek bu sonuçlara varmış, bunları Batlamyuscu kozmolojiyle birleştirip bilginin ancak "vâhibu's-sâver", yani form verici olarak adlandırılan ay feleğiyle olan ittisalle mümkün olduğunu insanın Dolayısıyla hakiki bilginin yolu insanın iç murakabesi değil, nefsindeki kuvve durumunu faaliyete geçirecek harici bir müdahaleyle mümkündür. Ancak bu yolla hakikatin bilgisine giden orta terimlere ulaşılabilir. Sidiropoulou'nun vurguladığı üzere insan maddî dünyanın nakis bilgisinden kurtulmak için faal akıl sayesinde küllilere ulaşarak yükselmeli ve hakikatin bilgisine ermelidir. Ancak Augustin böyle bir yükselmeyi reddetmiş, hakikate bu dünyada ulaşabileceğini, ancak bunun insanın iç dünyasında verili olan küllileri temasıyla mümkün olduğunu söylemiştir.

Augustin sudür teorisinin yaratıcı ve yaratılmış arasında ontolojik bir devamlılık varsaydığını ancak bunun Tanrı-âlem-insan ilişkisine zarar verdiğini ve Tanrıyı yaratıklarından keskin biçimde ayırmadığını söyleyerek bu teoriyi eleştirmiştir. Ona göre yaratan ve yaratılan arasında ontolojik bir kopukluk olmalı, bu kopukluk harici bir yükselmeye değil içsel bir murakabe ve

temaşayla giderilmeye çalışılmalıdır. Ancak bu yolla insan ilahi aydınlanmaya mazhar olabilir. Sudür teorisine göre ruh bu dünyaya düşmüş ve kirlenmiştir. Arınmanın tek yolu külliler yoluyla faal akılla ittisal kurmaktır. Ancak Augustin için ruh kendini bu dünyada da temizleyebilir, arındırabilir. Önemli olan içindeki doğal ışığa yönelmesidir.

Yeni-Eflatuncu gelenekle yüzleşen gerek İslam filozoflarının gerekse de Hristiyan filozofların bu gelenekten ciddi şekilde etkilendiği halde farklı yorum ve sonuçlara ulaştığını belirten Sidiropoulou, Yunan mirasının Ortaçağa nasıl uyumlu bir biçimde aktarıldığı hususunda Yeni-Eflatunculuğun vazgeçilmez bir durak olduğunu, felsefe tarihinin devam eden evrelerinde bu geleneğin ve ondan etkilenen diğer kültürlerin etkisini ciddi biçimde sürdürdüğünü belirterek konuşmasını sonlandırdı.

İslâmî İlimler 19. Yüzyıl Mısır'ında Kanunlaştırma Hareketleri Muhammed Hamidullah Ağırakça

19 Ocak 2013

Değerlendirme: Sedat Albayrak

İslâm dünyasında kanunlaştırma faaliyetleri ilgi çeken akademik bir konu olmakla birlikte Osmanlı merkezli ve resepsiyon odaklı tezler hâkim gözükmemektedir.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa sonrası Mısır siyasi, iktisadi ve hukuki birçok reformun uğrak yeri olmuştur. Osmanlı hakimiyeti, Fransız işgali ve Kavalalı Mısır'ın idari yapısına dair birçok çalışmadan bahsolunabilir. Ülkemizde Mısır kanunlaşmalarını, tezin de bir kısmını teşkil eden, Kadri Paşa'nın faaliyetleri ile bilinmektedir. Ağırakça, Mısır'da uzun soluklu araştırmaları neticesinde Mısır hukuk tarihine dair az bilinen bazı kanunları ve süreci aydınlatacak bilgiler ortaya çıkardığını ifade etti. Ağırakça'nın sunumu 19. Yüzyıl Mısır'ındaki kanunlaşmaların sebepleri ve mahiyeti etrafında şekillendi.

Ağırakça, çalışmasının ilk bölümünde İslâm hukukunun tarihsel sürecinde kanunlaşma olgusunu genel hatlarıyla ele aldı ve tartışmaları değerlendirdi. Teze ismini veren ikinci bölümde 19. yüzyıl Mısır'ında kanunlaşma hareketlerini incelediğini belirten Ağırakça, 1875 yargı reformunu bu dönem açısından önemli bir eşik olarak değerlendirdi. Kanunlaşmanın sebeplerinin ele alındığı bu bölümde özellikle işgal sonrası oluşan sosyo-politik atmosfere vurgu yapılıyor. Zira tezin tarihî sürecinde aktarıldığı üzere Fransız müdahil olmaya hazırlıklara çoğunlukla müdahil olmaya çalışmakta. Bir başka önemli saik ise bilhassa Fransa olmak üzere Batı'ya tahsile giden öğrencilerdir. Rifa'a et-Tahtâvî, Fransa'da eğitim gören ve Kadri Paşa'nın da hocası olarak anılan kişidir ve kanunlaşmadaki rolü de önemlidir. Batı'da eğitim almış kişilerin hocalık yaptığı "Medresetü'l-Elsun" önceleri dil okulu iken ilerleyen zamanlarda hukuki tercüme vasıtasıyla resepsiyon sürecinde mühim rol oynamıştır.

Osmanlı Mısır'ında hukuk sistemi kadıların idaresindeki şer'i mahkemelerin ağırlıkta olduğu bir sistem üzerine kuruludur ve 19. yüzyıl Mısır'ında şer'i mahkemeler görevine devam etmektedir. Mehmed Ali Paşa döneminde ticari hayatın etkin oluşu yargı meclislerinin kurulmasını gerektirdi. Ağırakça, sunumunda sayıları bir hayli fazla olan yargı meclislerini kronolojik olarak tek tek zikretti ve niteliklerini ortaya koydu. Bu müesseseler için şer'i-dünyevî yargı ayrışması tezi pek tutarlı değildir; ancak kısmî bir ihtisaslaşmadan sözedilebilir. Mısır'da yargı örgütünün bir parçası olan konsolosluk mahkemeleri ise Osmanlı ahidnâmelerinin koruduğu ve Mısır'a da tevarüs eden bir yapılanmadır.

1875 hukuk reformuna gelindiğinde on yedi ülkenin konsolosluk mahkemesi faaliyetlerine devam etmekteydi. Ayrıca Ağırakça'nın "millî yargı" olarak nitelendirdiği gayrimüslim mahkemeleri de mevcuttur. Mısır Kıptî, Ermeni, Maruni, Yahudi gibi birçok farklı dinî organları vardır. 1867'de Hidiv İsmail Paşa döneminde Hariciye Nâzırı Nubar Paşa'nın yabancı devletlerin ticari ve adli imtiyazlarının ülkeyi siyasi ve ekonomik olarak zora soktuğuna dair raporu ile "karma mahkemeler" in sürecine geçilmiştir. İmtiyaz sahibi ülkelerin kabul etmesi ve Bâb-ı Âlî'nin diplomatik olarak ikna edilmesinin ile Fransa'nın çekincelerinin üstesinden gelinmiş 1876'da karma

mahkemeler resmen kurulmuştur. Yabancı ve Mısırlı hakimlerden oluşan mahkemeler yabancılarla ilgili ticari ve medeni davalara bakmaktaydı. Dönemin kanunlaştırma faaliyetlerinde önemli rol oynayan karma mahkemeler sebebiyle 1875'te bu mahkemelerde uygulanmak üzere muadil Fransız kanunları tercüme edilerek yürürlüğe konulmuştur.

Dönemin hukuk reformunun en önemli parçası ise yerel mahkemelerin kuruluşudur. Yargı meclislerinin karışık yapısı, şer'î mahkemelere karşı iktidarın onların yetkisini kısıtlama arzusu ve karma mahkemelerin halkta ciddi rahatsızlıklar uyandırması sebebiyle 1883 senesinde Hidiv Tevfik Paşa devrinde el-Mehâkimü'l-Ehliyye ve el-Mehâkimü'l-Vataniyye adıyla Mısır yerel mahkemeleri kurulmuştur. Yerel mahkemelerin kurulmasının ardından şer'î mahkemeler yetki sahası daralmış olarak görevlerine devam ettiler. Bu dönemde şer'î mahkemeleri ıslaha yönelik çeşitli çabalar öne çıkmaktadır. Muhammed Kadri Paşa'nın aslında yerel mahkemeler için kanun olarak hazırladığı *el-Ahkâmü's-Şer'iyye fi Ahvâli's-Şahsiyye* şer'î mahkemelerce başvuru kaynağı haline gelmiştir, fakat hiçbir zaman kanunlaşmamıştır. *Mürşidü'l-Hayrân* ve *Müşkilâtü'l-Evkâf* diye bilinen önemli eserleri yine şer'î mahkemelerin yerel mahkemelerden sonra yetkileri nispeten azalmakla birlikte gayrimüslim ve konsolosluk mahkemeleri faaliyetlerine devam etmişlerdir. Napolyon dönemi Fransa kanunlarından medeni kanun, hukuk usulü kanunu, ticaret kanunu, ceza kanunu ve ceza

usul kanunu 1875'te karma mahkemelerin kuruluşunda belirli uyarlamalarla Mısır'da da kanunlaşmıştır.

Ağırakça, Kavalalı döneminde siyasi açıdan teşkilatı düzenleyen anayasal metinleri değerlendiren bu sahanın ayrıca çalışılması gerekliliğini ortaya koydu. Özellikle 1882 tarihli *el-Kânûnu'n-Nizamî el-Mısırî*'nin modern anayasalara benzediğini belirterek önceki idari-siyasi belgeler olduğunu ifade etti.

Ceza hukuku sahasında Kânûnu'l-Fellâh (1830) zirai hayatı düzenleyen hükümleri barındırır da birçok suç ve ceza içerene hükmüyle daha çok bir ceza kanununa benzemektedir. 1837 kanunu daha çok memurlara dair hükümler içermektedir. 1843 ve 1844 kanunları çeşitli suçları düzenleyen metinlerdir. 1844 Kânûnu'l-Ukubât teknik bir kanundur ve Fransa ceza kanunlarına benzemektedir. 1855 Kânûnu Said adı ile bilinen ceza kanunu, 1851 Osmanlı ceza kanunu olan Kânûn-ı Cedid'den etkilenmiştir. 1875 Kânûnu'l-Cezai'l-Muhtalat karma mahkemeler için hazırlanan uyarlama bir kanundur. Bu metin 1858 Osmanlı Ceza Kânûnname-i Hümayûn'una benzemektedir. Ceza muhakemesinde de kanunlaştırma 1875 ve 1883 denkleminde gerçekleşmiştir.

Medeni hukuk sahasında ise 1858 tarihli *el-Layihâtü's-Saidiyye* toprak hukukunu düzenlemesi bakımından dikkat çekicidir. 1875 Kânûnu'l-Medenî'l-Muhtalat 1804 Fransız medeni kanunundan iktibasır. Ağırakça, tezinde tercüme

kanunların içeriğini tek tek listeleyerek iktibas haliyle mukayese etmektedir. 1883 Kânûnu'l-Medenî'l-Ehli isimli yerel medeni kanunun kaynağı her ne kadar 1875 karma kanunu olsa da mülkiyet, satım, havale, kira vb. bazı hususlarda İslâm hukukundan faydalanılması dikkat çekicidir. Kanun maddelerinin hazırlanmasında fikhî istilahın kullanılması bir başka dikkat çeken husustur. Kadri Paşa'nın hazırladığı taslakların kanunlaşamadığını hatırlatan Ağrakça, bunların Türkiye'de genellikle kanunlaşmış metinlermiş gibi bilindiğine dikkat çekti. Medeni usul hukukunda pek çok meclisler, mahkemeler gibi yargı örgütünün çeşitliliği sebebiyle birçok kanun hazırlanmıştır. Ticaret hukuku sahasında yine 1875 karma ve 1883 yerel kanunları paralelinde düzenlemelerden bahsölmüştür.

Ağrakça, Mısır kanunlaşmalarının İslâm dünyası için önemli bir parça olduğunu belirterek bu kanunların her birinin ayrı ayrı araştırmaların konusu olabileceğini hatırlattı. Tezinde sunduğu ayrıntılı tablolar sayesinde resepsiyon-kodifikasyon cihetiyle Mısır kanunlarını anlamayı kolaylaştıran Ağrakça, İslâm hukukunda kanunlaştırma meselesini 19. yüzyıl Mısır'ı örneğinde incelediğini ve bunun birçok farklı ülke ve dönem için yapılması gerektiğini vurgulayarak sunumunu sonlandırdı.

Sosyal Bilimler Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası Güven Gürkan Öztan

2 Şubat 2013

Değerlendirme: Mehmet Hakan Vaizoğlu

Tezgâhtakiler toplantı dizisinin Şubat ayı konuğu Güven Gürkan Öztan'dı. Öztan, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde 2009 yılında tamamladığı ve Bilgi Üniversitesi Yayınları'ndan çıkan *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası* başlıklı doktora tezi çerçevesinde bir sunum gerçekleştirdi. Yakın zamanda disiplinlerarası çalışmalara öncelik verilmeye başlanmış olsa da, kurumsallaşmış üniversitemizin disiplin muhafızlığı konusunda çok katı olduklarını belirten Öztan, sunumuna, Türkiye'de çocukluk ile politik tahayyülün pek birarada düşünülmemiş meseleler olduğunu ifade ederek başladı. Öztan'a göre çocuklar için yazılmış her metin aynı zamanda yetişkinler için de oluşturulmuştur, yani nasıl bir çocukluk tasavvuru olduğunun keşfi, bir yanıyla da yetişkinlik tahayyülünün ortaya çıkartılması anlamına gelmektedir. Çocuklar her dönem var olmakla

birlikte, bugün çocukluk dediğimiz olgu
aşında modernitenin çocukluğun müstakıl
ifade etmektedir, yani çocukluğun müstakıl
bir kavranımla siyasal bir sosyalliğe dâhil
edilmesi, uzun geçmişli değil, modern bir
tutumdur. Mınyatür yetişkinler olarak algılanan
çocuklardan bağımsız bir özne tasavvuruna
doğru dönüşüm, son üç yüz ve dört yüz yılda ve
büyük oranda devlet eliyle gerçekleşmiştir.

Öztan'a göre bu dönüşümün en önemli
kırlıma evresi Fransız devrimidir. Devrimler,
büyük kopuşlar, yeni bir jenerasyon yaratma
projeksiyonunun ete kemiğe büründüğü
noktalardır. Devrim, öncesinin pek
bilinmemesi, hatırlanmamasını arzular ve
bu yüzden çocuklar, her dönem devrimlerin
gözde aktörleri olagelmışlerdir. Devrim süreci
yeniden biçimlendirilen, her şeyini o kırlımaya
borçlu hisseden bir nesil yetiştirme, oradan
da siyasal bağlılığ ve otorite ile kurulan ilişkiyi
tekrar tanımlama maksadını taşımaktadır.
Ulus-devlet, standardizasyon önce onların muhatap
ancak çocuklardan önce onların muhatap
oldukları özneleri tektipleştirme eğiliminde
olmuştur. Bu noktada karşımıza öğretmen-
okulun standartlaştırılması, öğretmen-
aile arasında eşgüdüm kurulması gayreti
çıkılmaktadır. 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başı
Avrupa'sında bir yarıyla çocuklar üzerinden
yetişkinleri dönüştürme diğer yarıyla da
toplumun her üyesinin birer öğrenci kıılması
süreci işlemektedir. Öztan'a göre kılıması
dönem için, rüşünü ispat edinceye kadar
müşahede altında tutulması müstahak görülen
özelliklerden bahsetmekteyiz.

Türkiye özelinde ise çocukluğun özneleşmesi
ve bunun üzerinden modern devletin
kurumsallaşması, II. Abdülhamid dönemine

denk gelmektedir. Standartlaştırma eğilimi
ile resmi görüşün anlatılması üzerine devlet
eliyle üretilen tektipleştirici müfredat mevcut
olduğu gibi, çocuk edebiyatı gibi popüler kültür
Zira Osmanlı son dönemi ve erken Cumhuriyet
devrinde, popüler neşriyat ile resmi görüş
üretimi meta arasında pek çok açıdan iç içe
geçmiştir. Bunların nerelerde ve hangi ölçülerde
birbirlerinden farklılaştığı, modernite projesinin
iç çelişkilerini gösteriyor olmak bakımından
anlamlıdır. Bu sebeplerle, Öztan, iki yönlü
okuma yapmaya çalıştığım vurgulayarak
birtakım süreklilik ve kopuşlara işaret etti.
Büyük ailelerden çekirdek ailelere dönüş ve bu
süreçte de çocuğun ailenin geleceği için önemli,
miras alıcı bir özne olarak tanımlanması
ile, ülkenin, vatanın yurttaşlık tasavvurunun
kurabileceğiniz bir yurttaşlık arasında ciddi
ingre düzeyinde oluşturulması arasında ciddi
paralellikler bulunmaktadır. Öztan için konu
çocukluk olduğunda, hepimizin yetişkinliği
de yeniden keşfedilmektedir. Yetişkinin
çocuk üzerindeki didaktik rolü, ulus-devlet
seçkinlerinin de zihniyeti olmuştur. Yetişkin-
çocuk arası itaat ilişkisi, aslında itaat ilişkisi
tanımı, toplum bireyleriyle kurduğu
ilişkilerin deşifre edilmesinin bir adımı
kural koyucu otorite sahipleriyle kurduğu
mahiyetindedir. Çocukluğun politik
bir özne olarak ortaya çıkışının tarihi,
sultana ve Tanrı'ya sadakat biçiminde
kurulmuş sıkı bağa dayanmaktadır.
Bu bakımdan II. Abdülhamid'in
şefkatli bir baba-hükümdar olarak
anlatılıyor olması ve bilinmesi,
modern politik tasavvurun

izlerini taşımakla birlikte çocukluk algısı bakımından da anlamlıdır. Temel figür, itaat edilmesi gereken otorite olarak sultandır ki bu sultan hem siyasal otorite hem de kol kanat veren bir babadır. Kol kanat veren baba kalıbı, Türk modernleşmesi boyunca devam etmiştir. İtaat ilişkisinin kalıbı aynı olmakla birlikte, onu dolduracak parametreler birbirinden farklılaşmıştır.

Türk milliyetçiliğinin ideologları olarak bilinen Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi isimler, bu dönemlerde aynı zamanda hem kadın hem de çocuk dergilerinde yazı yazmışlardır. Dolayısıyla kadın ve çocuk, Türk milliyetçiliğinin gelişiminde oldukça önemli yapıtaşları olarak konumlandırılmışlardır. Sözelimi o dönemde ortaya çıkan Ömer Seyfettin'in "Türk Çocuğu Nasıl Yetiştirilmeli" başlıklı metninin bir kısmı hâlâ dolaşmaktadır. Erken Cumhuriyet dönemi, bu kınımlar için bir zirve noktası teşkil etmektedir. Çünkü birçok başka imgesel bağlantı üzerinden çocuklukla yeni rejim arasında ilişkiler tesis etme yoluna gidilmiştir.

Çocuk edebiyatı, 1920'ler Türkiye'sinde gelişmiş bir alan değildir, olgunlaşması Cumhuriyet'in kendi ideolojisini yapılandırma serüveni ile koşutluk arz etmekte, yani 1928 sonrası döneme denk gelmektedir. Çocuk edebiyatı alanında üretim yapanların önemli bir kısmı öğretmenlerdir. Bu öğretmenler de, çoğunlukla II. Meşrutiyet döneminde eğitimlerini almışlar, dolayısıyla Pozitivizmin genel prensipleri ile Cumhuriyet'in temel ideolojik ilkelerini kendilerince harmanlamaya çalışmışlardır. Birkaç istisna dışında, resmi ideolojinin metinleri diyebileceğimiz müfredat

ve halk evlerinde oluşturulan yazılarla, çocuk edebiyatının ürettikleri birbirleriyle paralellikler içermektedir. Türklük meselesinde, ötekine bakışta, vatan tasavvurunda hatta devlet, siyaset ve iktidar kavrayışı konusunda metinler arasında büyük benzerlikler söz konusudur. 1949'a kadarki dönemin en çarpıcı unsuru, hem müfredat hem de çocuk edebiyatındaki militarist referanslardır. Öztan için militarist referanslar, ordunun doğrudan siyasete müdahalesi ile sınırlanmamış, askeri değer ve en üst mertebeye konulması bağlamında eğilim olmuştur. Bu kadar keskin militarist referansların metinlere işlenmesinin gerekçesi, bunun ordunun çabası ile yürütülmesi değildir, zira erken dönem Cumhuriyet'inde silahlı kuvvetler çok kudretli değildir. Bu durumun iki sebebi bulunmaktadır: Türk milliyetçiliğinin o zamanki yeniden üretim biçimi olarak lider kültürün aşılması gerekliliği ve de toplumsal denetimi kurmak için militarist referanslara dayanan hiyerarşik düzen kurma çabası. Söz konusu dönemde kadın-erkek, kız çocuk-erkek çocuk arası eşitlikçi yaklaşımlar da köylü-kentli, zengin-fakir arası farklılıklar silikleştirme çabası da militarist referanslar üzerinden işletilmiştir.

Militarist referanslar kadar belirgin ve önemli bir başka tutum da otoritenin sorgulanamazlığına dair epistemolojik zemin yaratılmasıdır. Bu tavır günümüzde de bir ölçüde devam etmekte birlikte otorite, yer yer öğretmen, hâkim, asker ve en sonunda Gazi Baba'dır ve her zaman yanılmazdır.

Felsefe

Evren Tasavvuru: Kendini Bilmek ya da Evreni Kurmak

Ayhan Bıçak

Türkiye'yi haritalandırma, dünya üzerinde pozisyonlandırma gayreti, erken Cumhuriyet döneminde çocuklara yönelik eğitimi, orta-sınıf çocukların seyahatlerini anlatan hikayelerin yazımı ile kendini göstermektedir. Bu hikayeler Türkiye'nin ne kadar medeni olduğunu Batılılara anlatıldığı hikayelerdir. Çocuklar istediklerini dile getirir; geniş caddeler, müzeler, yüksek apartmanlar görmeyi arzuladıklarını ifade edip steril bir kamusal alanı, modern şehri tasvir ederler. Öztan için bunlar modernitenin maddi unsurlarına dayalı birer öykünme anlatıdır. Ama aynı zamanda seyahat eden çocuklar, gittikleri yerlerde insanların ilgilerini çekerler çünkü yedi düvele meydan okumuş, Cumhuriyet'i kurmuş, modernleşen bir ülkenin çocuklarıdır. Dolayısıyla bir özgüven inşa etme çabası da kendisini göstermektedir. Çocuklar Doğu'ya gittiklerinde ise sürekli Türkiye'yi örnek alan insanlarla karşılaşır. Yani hikayeler, bu tutumlar üzerinden kendi oryantalizmini de sergilemişlerdir. En ilginç durum ise, Osmanlı'dan kopmuş Balkan ülkelerine seyahate giden çocukların, oralarda ısrarla Osmanlı'dan kalan mirası vurgulamış olmalarıdır. Öztan, bu biçimlendirme projesinin iki noktada amacına ulaştığını ifade etti. Otorite ile kurulan itaat ilişkilerinde ve bu otoritenin tecessüm ettiği kurum ya da kişi varlıkları kurduğumuz ilişkilerde. Bunların dışındaki kısımlarda ise projenin, eleştirel literatürün çokluğunun da işaret ettiği üzere tutmadığını vurgulayarak sunumunu bitirdi.

9 Şubat 2013

Değerlendirme: Betül Saçgin

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin tertip ettiği Tezgâhtakiler toplantı serisinin Şubat ayı konuğu Prof. Dr. Ayhan Bıçak'tı. Bıçak'tan Dergâh Yayınları'ndan çıkan yeni kitabı *Evren Tasavvuru: Kendini Bilmek ya da Evreni Kurmak* hakkında bir sunum dinledik. Kitabı hakkında konuşmanın kendisiyle yüzleşmek için bir fırsat olduğunu belirten Bıçak, ele aldığı sorunların başında Hegel'in ve Aydınlanmacı düşünencinin "Doğu toplumlarında tarih yoktur" iddiası olduğunu söyledi. Batı dışı toplumların kendilerini nasıl kurguladığı ve sunduğu gibi soruları merkeze aldığını belirten Bıçak, kitabın oluşmasında gezme merakının temel saik olduğunu ifade ettikten sonra kabile zihniyetini kavradıkça aydınlanmacı aklın önyargılarının ne kadar haksız olduğunu gördüğünü ifade etti. Yunan öncesi dönemi anlatarak başladığı eserinde bu dönemin kabileleri kendi zamanlarına göre değerlendirilir ve yoğunluklu olarak Hint, Mısır, Sümer gibi medeniyetleri inceler. Bu medeniyetleri de hesaba katarak "bir evren tasavvuru

nasıl mümkündür?” sorusunu soran Bıçak, evren tasavvuruna ilişkin kavram olarak “evreni açıklama modeli” kavramını kullanır. “Zaman içerisinde model alma kavramı yerine “tasavvur etme” teriminin zihnine daha net oturduğunu ve bunu kullanmaya başladığını belirtti. Bu tasavvurun oluşabilmesi için felsefenin temel kavramlarından “kendini bil” düsturunun ne anlama geldiğini bilmenin gerekliliğinden bahsetti.

Kendini bilmenin çeşitli anlamlarına değinen Bıçak, ilk olarak kendini bilmeyi ölçülülük, ahlaklılık, ölçütü olmak ve haddini bilmektir anlamlarına yorarak geçiştirdiğimizi belirtti. Bilme sürecinin nasıl işlediğini bilmenin bilgi teorisinde önemli olduğunu ve ikinci anlam oluşturduğunu vurgulayan Bıçak, zihnim nasıl çalışıyor türünden soruların, yine kişinin kendi zihnine bakarak ve kendi zihin üzerinden verebileceği cevapları bilmenin söyledi. Bıçak’a göre kendini bilmenin üçüncü anlamı toplumu bilmektir. Sonuncu ve aslanan ise insanı bilmek yani kendini bilmektir.

Kendini bilmeyi tarih felsefesinin sorunlarından biri olarak da gören Bıçak, kendini bilmenin kişi olarak kendini bilmenin yanında toplum olarak kendini bilmemizi anlamına da geldiğini vurguladı. Aslında kendimden bahsettiğim her şeyin toplumun bana öğrettikleri ve toplumun bana yükledikleri olduğunu ve dolayısıyla toplumun değer sistemlerini ve toplumu taşıyan kurumların bizim kendilik bilincimize ilişkin en önemli dayanaklarımız olduğunu söyledi.

Bıçak’a göre kendilik bilinci çok katmanlı bir yapıdır. Tanrının evreni yaratması, insanı yaratması ve yarattıktan sonra da insanın kendini bilme bilinciyle birlikte ortaya çıkmaktadır. Kendini bilmenin sonucunda evreni kurmaktan başka bir yol yoktur. Kendimiz hakkındaki her konuşmamız arkaplanda bir evren resmini içine almaktadır. Çünkü evrendeki konumumuzu ve diğerlerinden farkımızı belirlememiz gerekmektedir.

Kendini bilme ile varlığı evren tasavvuru kendisine tanrının varlığı, evrenin mükemmelliği, insanın bir kökende ortaya çıktığı ve nasıl yaşaması gerektiği hatta ölüm sonrası dair bir güvene sunmaktadır. Bunlarla birlikte diğer bir sorun daha ortaya çıkar ki sonlu bir varlık olduğumuzu hatırlarız. Ölüm sonrası dair varlık olduğunu yapmanın yolu ise ruhun mevcudiyetini kabul etmekten geçer. Çünkü bireyin ruhi anlamda ölümstüzlüğü sözkonusu olmamakla birlikte türü sonludur. İnsan türü bir gün son bulacaktır. Yani dünyanın sonu gelecektir. Bıçak için Hegel ve Aydınlanmanın neden olduğu sorunlardan biri şudur: Felsefe gelmiş geçmiş en üstün düşünce biçimidir. Diğer düşünce tarzları bunun altındadır. Özellikle Aydınlanmacı felsefede bu yaygın bir görüştür. Eğer felsefe olağanüstü bir düşünceyse ve mükemmelse, diğer toplumlar felsefenin hallettiği sorunları nasıl halletmektedir?

Eserinin son kısmında bilgelik üzerine bir deneme yazdığına değinen Bıçak, eski uygarlıkların

sorunlara çözüm bulurken bilgelğin etkisini gördüğünden bahseder. Bilgelğin kendisinde bıraktığı tantın, ahlâk ve dini esas alması Bıçak'a göre önceliklidir. Temelde ahlâk vardır ve din de bunu kuşatır. Felsefenin temel özelliği gerekçeleri bildirmektir. Bilgeliklerde ise gerekçe yoktur, sonuçlar bildirilir. Sonuç olumludur. Esas olansa bireyin eylemlerinde doğru olmasıdır.

Bıçak, insanlık tarihini doğru değerlendirmedikimiz sürece sorunları aşamayacağımızı, yarının sorunlarını çözebilmemiz içinse geçmişteki verileri kullanmamız gerektiğini, bu verilerin modern dönemin dışında aranması gerektiğini söyleyerek konuşmasını şu soruyla sonlandırdı: "Cevabını bulamadığım ama felsefeye karşı sorduğum sorulardan biri insan olmak açısından insanın değeri nedir?"

Düşünce Tarihi Türkiye'de Anarşizm 100 Yıllık Gecikme Barış Soydan

16 Şubat 2013

Değerlendirme: Ahmet Furkan Emrehan

Türkiye'de Anarşizm Yüzyıllık Gecikme başlıklı kitabı ile konuştuğumuz olan *Sabah* gazetesini yazarı Barış Soydan idi. Soydan konuşmasında, Anarşizmin aydınlanmadan başlayan 200 yıllık bir tarihi olduğuna ve Türkiye'ye ancak 1986'daki *Kara* dergisinin çıkışıyla geldiğine değindi. Soydan, Osmanlı'nın son döneminde Mısır'daki İtalyan göçmenlerin

anarşist olduklarını ve Baha Tevfik, Abdullah Cevdet gibi yazarların anarşizmden haberdar olsalar da anarşist düşünür olarak tanımlanamayacaklarını belirtti.

Sosyalizm ile rekabet halinde olan Anarşizm, Sovyet Devrimi ile beraber, yavaş yavaş yitirmeye başlar. Tarih sahnesine inişi ise 1936-39 İspanya iç savaşındaki yenilgiyledir. Soydan'a göre bu, bir yok oluş değildir. Anarşizm çeşitli sekanslarda, saman alevi gibi de olsa, ara ara canlanma eğilimi göstermiştir.

Soydan, anarşizmin tarihinden kısaca bahsettikten sonra kitabının iki temel soruya cevap bulmaya çalıştığını söyledi: (i) anarşizm Türkiye'ye neden yüz yıl sonra geldi? (ii) Türkiye'de anarşizm nasıl bir seyir izledi? Soydan'ın kitabı bir yönüyle tanklık ve röportajlardan müteşekkil bir tür sözlü tarih eseri olarak değerlendirilebilir.

Soydan, 100 yıllık gecikmenin sebebi üzerine tartışmaya başlamadan önce sorunun kıymeti ile ilgilendiğini belirtti. Türkiye topraklarında, Batı kaynaklı bir bakış açısı olabilir. Fakat Marksizm, Türkiye'de yaklaşık yüzyıllık tarihi geçmişe sahipken, yine sol bir yelpazede yer alan Anarşizm'in bu gecikmesi Soydan'a göre anlamlı ve oryantalist kaygılardan uzak bir meseledir. Bu gecikme yazara göre dönemseldir. Çünkü 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başındaki Osmanlı'ya muhalif aydınların bir şekilde devlete bağımlı olmaları ayrıca Avrupa'yla modernleşme ve kapatmak için bir araç olarak

görmeleri, Soydan'a göre gecikmenin temel nedenlerindedir. 20. yüzyıl başında muhalif gruplar içinde ağırlıkları olan gayrimüslimlerin Türkiye coğrafyasından temizlenme sürecinin de anarşizmin gecikmesini sağladığını aktaran Soydan, Taşnak-Sütyun'un kurucularından birinin eski bir Bakuninci olduğunu ve yine 19. yüzyıl sonunda Kafkas Ermenisi devrimci Aleksandr Atabekyan'ın Paris'te Ermenice anarşist dergi olan *Hamayang'ı* (komün) yayımladığını, İstanbul ve İzmir'e bu dergileri gönderip anarşist düşünceleri yaymaya gayret gösterdiğini; lakin bu girişimlerin gelenek kuramadığını da sözlerine ilave etti.

Yüz yıllık gecikme ile ilgili, Türkiye coğrafyasına özgü şartlardan da söz eden Soydan, devletin bu topraklarda pozitif bir anlamı sahip olduğunu, Kemal Tahir'in tabiri ile "Devlet Ana" ve "Ya devlet başa, ya kuzgun leşe" gibi sözlerin bunu gösterdiğini anmsattı. Ortaçağ İspanya'sında devletin, halkın ve serfleri ezen küçük derebeylerinin bir zulüm aracı olduğunu, Türkiye coğrafyasında ise bu olayların yaşanmayışının devlet algısını ters yönde oluşturduğunu söyleyen Barış Soydan, Doç. Dr. Ufuk Özen'e referansla, Asya Tipi Üretim Tarzı, yani üretim araçlarının genel olarak devletin olduğu, devletin sermayenin palazlanmasına çok müsaade etmediği bir sistemin mevcudiyetini de diğer bir gecikme sebebi olarak niteledi.

Soydan, Anarşizm'in yüzyıllık gecikmesi perspektifinden Türk çözümünün gelişmesine de farklı bir açıdan ışık tuttu. Hâlâ aktüel bir soru olarak duran Türk çözümünün –ve tabii

Kürt solu– Stalinist ve otoriter bir karaktere sahip olması problemini de gündeme getirdi. 1968'de Prag baharı ile beraber Avrupa solunda güçlü bir Sovyet eleştirisi ve anti-otoriter tutum gelişirken, ironik olarak Türkiye solunda güçlü bir Sovyetik bir tavır taban buluyordu. Gün Zileli'nin tabiri ile Türkiye solu, dünyanın aksine, "eski sol" a koşuyordu.

Kitabımın ikinci kısmın Anarşizm'in Türkiye'deki çeyrek yüzyıllık serüvenine ayırdığım belirten yazar, söyleşisinde 1980 ve sonrasına vurgu yaptı. Türkiye solunun 1960'larda geçirdiği değişimi, 1980 sonrasında tecrübe etti. 1980'den sonra ise Türkiye solu ciddi bir değişim geçirdi. Ekoloji, feminizm ve vicdani red gibi konuların, bu süreçte solun gündemine girdiğini ifade eden Soydan, sol-sosyalist düşünce adamlarının, ihtilal döneminde yurtdışı, cezaevi süreçleri ve işkence altında ölümler yüzünden etkisiz kaldığını bir gerçek olduğunu vurguladı. Bu durumun yeni düşüncelerin palazlanmasına imkân verdiğini söyleyen yazar, 1980 öncesinde yazarların, 1980 sonrasında ciddi eleştirilen yazarların, 1980 sonrasında ciddi bir karşılık bulduğunu ifade etti. Bireysel sorunları ele aldığı için küçük burjuva olarak dışlanan Kafka'nın 1980 sonrasında solcuların okuduğu yazar haline geldiğini ve yine hayattayken ciddi bir karşılık bulamayan Oğuz Atay'ın tanınmasının 1980 sonrasına tekabül ettiğini hatırlattı. Soydan, bu dönemin aynı şekilde sağ siyaseti de etkilediğini söylediğinden sonra 1980 öncesinde muhafazakarlığa vurgu yapan

Bilim

Yaşam Bilimlerinde Hesapsal Yaklaşımlar

Hasan Hüseyin Otu

2 Mart 2013

Değerlendirme: İlnur Karagöz

sağdan, bireyciliğe ve hür teşebbüse vurgu yapan bir sağa geçiş olduğunu iddia etti.

Soydan, *Kara* dergisine giden süreci 1980 sonrasında siyasi ortamın bir yansıması olarak ele aldı. Eski bir Marksist olan Reha Çamuroğlu'nun 1986'da Sokak Yayınları'nı kurduğunu ve ilk yayınladığı kitaplardan birisinin de *Kronştad* 1921 olduğunu ve bu kitabın tartışılma sürecinin *Kara* dergisini ortaya çıkardığını en önemli katkıyı militarist düşünceye en önemli katkıyı anarşistlerin yaptığını söyleyen Soydan, ilk vicdani retçilerden olan Tayfun Gönül ve Vedat Zencir'in bu dergi çevresinden olduğuna dikkat çekti. Türkiye'deki ilk anti-militarist grup olan İzmir Savaş Karşıtları Derneği'nin *Amargi* dergisi çevresinde kurulduğunu ve bu derneğin ilginç eylemlere imza attığını, ilk ordu almanasının yayımlayıp, "Militarizm" adı altında askeri tesislere turlar düzenlediklerini belirtti.

Barış Soydan, son tahlilde Türkiye'de anarşizmin sol ile mukayese edilecek bir güce kavuşmadığını ifade etti. Fakat vicdani ret hakkının gündemleşmesi ve 2000'lerden itibaren yükselen anti-militer tavrın gelişmesinde Anarşizmin büyük bir payı olduğunu hatırladı. Dünyada olduğu gibi günümüz Türkiye'sinde de anarşizm, çeşitli siyasi-sosyal tavırlar için şemsiye bir düşüncedir. Türkiye'de, politik özgürleşme ile beraber artık sürü anarşizm türü vardır. Soydan feminist, primitivist, toplumsal, bireyci, İslamcı-Müslüman vs. anarşistlerin röportajlarından ulaştığı farklı fraksiyonların görüşlerine de kısaca temas ederek sunumunu sonlandırdı.

Bilgi Üniversitesi Biyomühendislik Bölümünde öğretim görevlisi ve bölüm başkanı Hasan Hüseyin Otu, konuşmasına moleküler biyoloji ve genetikle ilgili bazı temel bilgileri vererek başladı. Yaşamın temel birimi hücredir ve herhangi bir zamanda hücre için çok sayıda işlem gerçekleşmektedir. Hücre içerisinde vuku bulan sayısız işlemler olmasına rağmen, diğer hesapsal alanlardan farklı olan biyoinformatik, hücre içerisindeki işlemlerin tümüyle ilgilenmez. Özel olarak DNA'ya odaklanmıştır. İnsan DNA'sı her biri bir kitap cildi gibi düşünülebilecek olan 23 çift kromozomdan oluşur. İnsan genomu, bu kromozomlar üzerindeki genlerin toplamını ifade eder. İnsan genomu 25.000 civarında dört farklı türde nükleotidin karşılıklı olarak dizilmesiyle oluşmuştur. Bu nükleotidlerin her biri onun türünü belirleyen adenin, timin, guanin ve sitozin nükleik asitlerinden birini içerir ve içerdiği nükleik asitin baş harfiyle (A, T, G, C) temsil edilir. Bunları birer harf olarak düşünürsek, genomun kitabı 3,2 milyar harften oluşan bir eserdir. Nükleotidlerin çift sarmal yapıyı oluşturan karşılıklı bağları belli

bir kurala göredir: A, T'yle; G, C'yle karşılıklı bağlanır. DNA dizilimi bu nükleotidlerin zincirdeki sırasındır.

Otu'ya göre hesapsal yaklaşımların biyolojiye müdahil olabildiği yer tam da burasıdır. Biyoinformatik, yaşam bilimleri ve hesapsal bilimlerin birlikte çalışmasıdır ve dijital olan yaşam kodlarıyla ilgilenir. Bu nedenle, iki alan arasındaki iletişim, biyoinformatikte sağlanacak başarı için hayati önemlidir.

İnsan genomundaki yaklaşık nükleotid sayısı yaklaşık 3,2 milyardır. Gen sayısının ise 25 bin civarında olduğu düşünülüyor. DNA'nın hücre içinde proteinlerin üretilmesi için gerekli kodları taşıyan kısımların üzerinde gen bölgesi denilen kısımların harf dizilimine uygun olarak sentezini burada mRNA hem de proteinin başlatılacağı olan hangi aminoasitlerin hangi yapıtaşları taşıdığı bilgisini taşıyan nükleotid sırada dizileceği bilgisini taşıyan aminoasit için üç nükleotid –yani üç harf– vardır ve bu üçlü gruplara kodon adı verilir. Proteinin nasıl üretilmesinin bilgisini taşıyan mRNA bu mesajı ribozoma götürür. Ribozom da kodona karşılık gelen aminoasitlerden ilgili proteini oluşturur.

Bu kısa bilgilendirmelerin ardından Otu, konuşmasında basit tek hücreli canlılarda yani prokaryotlarda ve gelişmiş ökaryot canlılarda bu mekanizmaların gösterdiği farklılıklardan bahsederek devam etti. Prokaryotlarda gen bölgesi kesintiye uğramazken, insanda ve diğer çok hücreli canlılarda bu gen bölgesi kesiklidir. Okunmayan bölümler (intronlar)

vardır; (hatta o kadar ki okunan anlamlı kısım tüm kromozomun % 2'lik bir kısmıdır) okunan kısımlar (eksonlar), okunmayan kısımlar atlanarak birbirine yaklaşabilir. Bu yaklaşma işlemine DNA splicing (uç uca birleştirme) işlemi adı verilir. Çünkü ilgili proteinin üretilmesi sürecinde kullanılan DNA bu canlılarda üç boyutlu, katlanırlıdır ve katlanarak bir yapıdadır. Proteinin kendisi de üç boyutlu bir yapıdadır. Aminoasit dizisi de katlanarak proteini oluşturur, doğru şekilde katlanmayan aminoasit dizileri hatalı proteinler üretilmesine sebep olur.

Biyoinformatiğin uğraştığı alanlardan biri proteinlerin bu konfigürasyonlarını çözümlenmesidir. Otu, eğer bu çözümlenme işlemi başarılı olursa, ilaç tasarımıda ciddi gelişmeler izlenebileceğini söyledi. Bunun için DNA dizilerinin okunması, çözülmesi gerekir. Otu, şu an mevcut teknolojilerin bir DNA zincirini baştan sona okuyamadıklarını, bir defada en fazla 1000 baz çiftin okunabildiğini belirtti. Üç boyutlu katlanmış halde duran DNA zincirinin bir hatta yeniden oluşturulması prensibine dayanan "Shotgun sequencing" denilen yöntemle DNA okunabilecek parçalara ayrılır. Daha sonra bulmaca çözer gibi parçalar dizilim bilgisayarda "AAGCTA..." gibi bir metin olarak saklanabilir.

İnformasyon teorisine göre verilerin olasılıkları, taşıdıkları bilgiyle yani entropiyle ters orantılıdır. Yani bilginin ehemmiyeti olasılığıyla

ters orantılıdır. Güneşin yarı doğma olasılığı çok yüksek olduğu için bu bilginin büyük bir önemi yoktur. Bu prensip DNA'ya uygulandığında, bir DNA diziliminin 4 sembolle ifade edilebilecek maksimum bilgiyi (sembol başına yaklaşık 2 bit) taşıdığı anlaşılır. Hatta Otu'nun ifadesine göre DNA'nın sahip olduğu veriler, veri sıkıştırma yöntemleriyle küçültülmeye çalışıldığında, verinin boyutunun büyümeye kalktığı görülmüştür. DNA'daki verinin sıkıştırılmaya kalkıldığında mevcut halinden daha da büyüyor olması Otu'nun dikkat çektiği ilginç gerçeklerden biridir.

Bu yöntemlerle insanların genomlarının dizilimleri incelendiğinde, bir insanın genomuyla diğerinin %95 aynı olduğu bulunmuştur. İnsanların toplam genlerinin %95'i aynıdır, fakat her insan %5'lik bir oranda farklı genler taşır. Birbirinden farklı Polimorphism (SNP) adı verilmektedir. İki insanın birbirinden farklı özellikler taşıyan SNP'ler 3 milyar harflik genom kitabının içinde, sadece yaklaşık 10 milyon kadardır. Biyoinformatik teknolojilerle, farklı bir fenotipte bunların nasıl değiştiğini inceleyerek bir insanda diğerinden farklı olan genlerin ortaya çıkmasına neden olan genlerin bulunması amacını taşıyan çok sayıda çalışma yürütülmektedir. Her insanı diğerinden ayıran genlerin saptanması ve bunların karşılaştırılması önemli veriler sunacaktır. Otu konuşmasını, bu teknolojiler sayesinde bir hastalık için yatkınlık oluşturabilecek ya da mevcut bir hastalığın gidişatının iyi ya da kötü olduğunu bize gösterebilecek genler tespit edilebileceğini, böylece genetik dizilimlerin çözülmesiyle çok yüksek

oranlarda gerçekleşecek tahminlerde bulunulabileceğini belirtti. Hatta özel bir deveye ait genlerin saptanması, daha da ötesi Türklere has genleri saptayıp, genlerine dayanarak Türklük genlerinin bulunabileceğini bile iddia etti. Bu son kısımlarla beraber gen teknolojisinin sosyal yönleri daha fazla gündeme geldi ve öjenik tartışmaları, genetik ve ırkçılık gibi tartışmalar da gündeme taşındı. Otu'nun çok teknik bir meseleyi sosyal bilimcilerin de anlayacağı bir şekilde etkili sunması ve tartışmalardaki pozitif tavrı dikkat çekti. Yaşam bilimleri, bilgisayar bilimleri ve sosyal bilimlerin diyalogu içerisinde süren toplanti tartışmaları sona erdi.

Felsefe Türkün Felsefe ile Yüzyıllık İmtihanı: Felsefeye Giriş Kitapları Üzerine Bir İnceleme İshak Arslan

16 Mart 2013
Değerlendirme: Gemiil Öğmen

Medeniyet Araştırmaları Merkezi,
"Tezgâhtakiler" toplantı dizisinin Mart
ayındaki ikinci konuğu, İstanbul Şehir
Üniversitesi Felsefe Bölümünden
Doç. Dr. İshak Arslan, *TALİD*'in Türk
Felsefe Tarihi sayısında yayımlanan
"Türk'ün Felsefe ile Yüzyıllık
İmtihanı: Felsefeye Giriş Kitapları
Üzerine Bir İnceleme" adlı

makalesi üzerinde bir sunum gerçekleştirdi.

Arslan, sunumuna başlamadan önce makalenin hikayesini anlattı ve çalışmanın nasıl doğduğundan ve hangi amaçla yazıldığından bahsetti. Makalesinin çerçevesini ve sınırlarını ifade ettikten sonra bu minvalde ele alacağı başka çalışmaların da olduğunu söyledi. Örneğin Türkiye’de da olduğundan önce yazılmış Osmanlıca ve Arapça Felsefe Giriş metinlerinin bu makalede ele alınmadığını ve bu alandaki çalışmaların da eksik olduğunu belirttikten sonra “Türkçede yazılmış Felsefe Giriş metinleri bize bir şeyler söyler mi?” problematiği üzerinden sunumuna başladı.

Arslan, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş aşamasında yaşanan siyasi, zihni, ideolojik, kültürel bütün dönüşüm ve değişimlerin Türkiye’deki felsefe giriş kitaplarının önsözlerinde görebileceğini ileri sürdü. Bu minvalde felsefenin de modern Türkiye Cumhuriyeti’ndeki diğer kurumlar gibi devletin kendisinin inşa ettiği, devlet eliyle tanınması, devlet eliyle planlanması, devlet eliyle öğretilmesi ve yaygınlaştırılmasının söz konusu olduğunu belirtti. Tabii burada tercih edilen felsefi disiplin de modern Türkiye’nin kurucu ideolojisi olan Pozitivist ve Aydınlanmacı bir çerçevede inşa edildi. Batı’daki diğer felsefi disiplinler görmezden gelinerek, felsefe monist bir tahkiye perspektifinden inşa edilmiş oldu. Bir anlamda bir başka felsefe ile de karşılaşıl(a)madı. Cumhuriyetin Osmanlı’dan kopuş ve sıfırdan başlama düşüncesinin koşutluğunda felsefe

giriş metinleri de sıfırdan başlayarak, hafızasızlaştırılma ve geçmişi görmezden gelerek yoluna başlamış oldu.

Arslan, makalesinde harf inkılabından itibaren 1928-2012 yılları arasında yeni harflerle basılan ve başlığında doğrudan doğruya “Felsefeye Giriş” ibaresi bulunan veya anlamca aynı işlevi gören Cumhuriyet dönemi felsefeye giriş kitaplarının genel bir değerlendirilmesini, başta siyasi-ideolojik süreçler olmak üzere sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel unsurlarıyla ele alarak tarihsel bir zeminde okumaya çalıştığını belirtti. Arslan, ayrıca Cumhuriyet döneminde yayınlanmış felsefeye giriş kitaplarını, Türkiye Cumhuriyeti olarak gördüğünü de söyledi. Felsefeye giriş metinlerinde Türkiye Cumhuriyeti’nin ideolojik müdahalelerinin ve değişen iktidarlar ile farklılaşan anlayışların uygulamalarındaki gelgitlerin bir izdüşümü olarak gördüğünü de söyledi.

Arslan’ın makalesi, telif-tercüme toplam sayısını görmek mümkün. Bu çerçevede standartlaşmış içeriğini, felsefenin kısmını, bölüm başlıklarını, felsefenin tanımını, mahiyetini, insan hayatındaki yerini ve önemini, temel problemlerini, ayrıldığı alt başlık ve disiplinleri ile birlikte ele aldığı ve incelediği için klasik bir literatür taraması ya da bir bibliyografi çalışmasından ziyade daha çok sosyolojik bir inceleme hüviyeti kazanmış.

Ishak Arslan, Cumhuriyet tarihi boyunca çeşitli dönemlerden geçerek şekillenmiş felsefe giriş

kitaplarını kronolojik farklılıklar açısından dört dönemde ele aldı. Her grup için beş farklı grupta da örnekler veren Arslan, seçilen kitaplardan da örnekler veren Arslan, kronolojik farklılıkları; 1928-1950, 1950-1980, 1980-2000 ve 2000 sonrası olarak tasnif etti. Bu esnada kronolojik sıralamanın Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli siyasi ve sosyal değişimlerinin tarihlerine denk gelmesi dikkatimizi çekti. Arslan'ın diğer tasnifi olan türsel farklılıklar ise; ders kitapları, popüler kitaplar, filozofların yazdığı kitaplar, şifahi kitaplar ve derleme kitaplar olmak üzere beş farklı grupta yer alıyor.

Arslan, felsefeye giriş metinleri üzerinden yaptığı tasniflerin tamamen kendi öznel tercihleri doğrultusunda keyfi ve kurgusal olduğunu ifade etti. Dönemlendirme ve türsel farklılık olarak iki ayrı kategoride ele alınan felsefe giriş kitaplarında, dönemlendirme başlığının daha çok kronolojik ve Türkiye'deki kırılmalar üzerinden meselelerin eşliğindeki kırılmalar daha yapıldığını belirtti. Arslan, türsel farklılıklar üzerinden yapılan sınıflandırmaları ise daha çok kitapların mahiyeti ve fonksiyonları felsefeye giriş kitaplarından çeşitli örnekler ve alıntılar eşliğinde bu tasniflemeleri açıkladı. Harf inkılabı ile birlikte, 1928-1950 yılları arasında, yayınlanmış ilk çalışmaların içeren bu dönemde daha çok Felsefe Giriş kitapları üzerinden bir kurumsallaşmaya gidildiğini, kitapların lise felsefe ders müfredatı için hazırlandığını belirtti. Bu dönemde en dikkat çeken husus ise bu metinlerin genel olarak tercüme üzerinden yapılan eserler olup, telif eserler olmamasına karşın henüz öztürkçeciliğe maruz kalmaması ve metinlerin neredeyse yarınsının tercüme edilmeyerek yarı Türkçe yarı Fransızca oluşu. İçerikleri ise doğa bilimlerindeki son dönem gelişmeleri de kapsayacak kadar zengin. Bu çalışmaların önsözlerinden çeşitli iktibaslar yapan Arslan, burada devletin eğitici ve öğretici, mürebbiyeci tavnı ile karşılaştığımızı vurguladı. 1950'li yıllarda başlayan ikinci dönemi ise tercüme faaliyetlerinin yaygınlaştığı ve daha çok öztürkçe metinlerin yaygınlaştığı ideolojik sığın hâkim olduğu ve içerikler olarak gören Arslan, önsözler ve içerikler üzerinden yorumladığı bu yılları Atatürk'ün bir şekilde ilgili metinlere paragraflar ya da siyaset veya eğitim felsefesi üzerinden dâhil edildiğini söyledi. Ayrıca Topçu ile birlikte daha önce hiç değinilmemiş olan Türk-İslam etkilerinin de metinlere derç edildiği ise nispeten ideolojik baskının kırıldığı, Cumhuriyetin mirasını reddettiği Türk-İslam metinlerinin de ehilleştirilerek oyuna dâhil edildiği bir süreç başladı. Ama elbette burada Türk-İslam kültürü kabul edilmesine karşın öteye geçmedi. 2000 sonrası ve günümüze içerikleri oldukça basit ve yüzeysel olmaktan geldikimizde ise imkânların artması ile birlikte ideolojik baskılar da artık kalkmış ve yaynlanan felsefe başlıklı eserlerde artış kaydedilmiştir.

Arslan, günümüze gelecek artan imkânlarla ve zenginliğe rağmen muhafazakârların dahi doğru düzgün bir felsefe giriş metni yazamadığını ve bu konuda da ne yazık ki beklenti ve ümidinin olmadığını söyledi. Türkiye'ye özgü felsefe metni

yazılıp, yazılmadığını daha iyi anlamak için bu çıkarımı soyut olarak felsefe üzerinden konuşmaktan ziyade somut olana da bakarak anlayabileceğimizi söyledi. Somut olarak bugün şehre baktığımızda gördüğümüz karmaşanın ve düzensizliğin halinin Türkiye’de felsefenin vaziyetinin bir izdüşümü olarak okunabileceğini vurguladı.

Programın sonlarına doğru ise konu, sorularla felsefeye giriş metinleri üzerinden Türkiye’de felsefe olup olmadığına ve genel olarak bir yerde felsefenin olması için gerekli şartın ne olduğuna dair tartışmalarla genişledi. Arslan, konuşmasını Felsefe olması için dil ile birlikte “kimlik” olması gerektiği vurgusunu yaparak nihayete erdirdi.

Sosyal Bilimler Tanrıya Sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psikososyal Bir Analiz Ali Ayten

23 Mart 2013

Değerlendirme: Büşra Eker

Medeniyet Araştırmaları Merkezi
Tezgâhtakiler toplantı dizisinin Mart
ayı konuğu Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi öğretim görevlisi Doç.
Dr. Ali Ayten’di. Ayten, sunumunda
din psikolojisinden, dini başa çıkma
yöntemlerinden ve Tanrı’ya Sığınmak: Dini
Başa Çıkma Üzerine Psikososyal Bir Analiz

isimli kitabından bahsetti.
Din psikolojisinin tanımı
ile sunumuna başlayan
Ayten, din psikolojisinin
alanlarından birinin din
ve sağlık ilişkisi olduğunu,
bu ilişkiyi incelediğimizde,
dinin fiziksel ve ruhsal
sağlığa katkısının somut
verilerle de görülebileceğini
belirtti. Koruyucu ve sağaltıcı
şeklinde iki tür katkıdan
bahseden Ayten, bu sağaltım sürecinde din
başına çıkma yöntemleriyle karşılaştığımız
zamanlardaki anlam arayışı olarak tarif
edildiğini, bu anlam arayışında dini bir
referans varsa “dini başa çıkma” olarak tarif
edildiğini söyleyen Ayten’e göre; dini başa
çıkma teorisini literatüre kazandıran Kenneth
Pargament’in “Trajik görünen şeyler, başka
şeyler olabilir” sözü bu teorinin özetidir. Yani
din acıyı hale getirebilir.

Sunumuna dini başa çıkmanın hangi
durumlarda kullanacağını anlatarak devam
eden Ayten, dini başa çıkmanın, genellikle
travma yaratıcı, büyük ve toplumsal
olaylarda kullanıldığını belirtti. İnsanların
travmatik durumlarda kendilerinden
üstün bir manevî güç olduğuna inanarak
sıkıntılarını hafiflettiklerini düşünen
Ayten’e göre; 19 Ağustos depremi
sonrası insanların camiye gitme
oranındaki artışlar, Amerika’da
11 Eylül saldırısı sonrası kilise

Medeniyet
Araştırmaları
Merkezi
MAM

ziyaretlerinin artması da buna işaret eder ve bu durum niceliksel yöntemlerle de desteklenebilir.

Ayten, bu noktada kişilerin travmatik ve büyük olaylar dışında, günlük hayattaki sıradan ve basit olaylarda da dini başa çıkma yöntemlerini kullandıklarını düşünmektedir. Ona göre, insanlar, gündelik hayattaki yapıp etmelerine bazı anlamlar yüklerler ve bir hedef belirlerler. Bu hedefe ulaşma sürecinde anlamı vardır. Bu hedefe ulaşma sürecinde karşılaşılan engel, zorluk ve stresle baş etmeye çalışan insanlar farklı stratejiler uygularlar. Kimileri bu süreçte dinden referans alır, sıkıntının yoğunluğundan bağımsız olarak, en ufak olayda bile ibadet, dua, tövbe etmeye başlar ve dini başa çıkmayı gerçekleştirir.

Ayten, dinin insan hayatındaki rolünü kuramsal açıdan anlattığı sunumunun devamında Freud ve Jung'un görüşlerine de değindi. Her iki kuramcının da, Tanrı'nın varlığını kabul etmeseler de dinin teselli edici fonksiyonunu kabul ettiklerini ifade eden Ayten, varoluşçu kuramcılarla sunumuna devam etti. Viktor Frankl'in anlam arayışını, Irvin Yalom'un da dinin anlam arayışına katkısını zikreden Ayten, Pargament'in teorisindeki teselli fonksiyonu, anlam kontrolü, olgunlaştırma, affetme, sadaka, yardım etme ve şükür gibi temel kavramlara açıklık getirerek dinin fonksiyonuna dair görüşlerine de kısaca değindi.

Araştırmasının uygulama kısmında "Dini Başa Çıkma Ölçeği (Pargament)" kullandığını ve ölçeğe bizim kültürümüze has kelimeleri, adetleri, dini ritüelleri vs. kavramları eklediğini de belirtti. Kullandığı

diğer ölçekleri tek tek zikreden Ayten, "hayat memnuniyeti ölçeği", "Beck depresyon envanteri", yaş ve cinsiyet gibi temel değişkenleri tespit etmek için ayrı bir form kullandığını da belirtti. Ölçekleri, 2010 yılında 558 kişiye uyguladığını söyleyen Ayten'in, araştırma bulguları, pek çok Avrupa ülkesinde görüldüğü gibi, insanların olumlu dini başa çıkma yöntemlerinin ("yalvarma, tövbe, hayra yorma, dine yakınlaşma, dini dönüşüm"), olumsuz dini başa çıkma yöntemlerine göre ("kötüye yorma, Allah tarafından cezalandırıldığını düşünme") daha çok kullandığını göstermektedir. Dini başa çıkmada cinsiyet farkına baktığımızda, kadınların olumlu ve olumsuz dini başa çıkma yöntemlerini, erkeklere göre daha fazla kullandığı tespit edilmiş.

Dini başa çıkma ve depresyon arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için regresyon analizi de yapan Ayten, analiz sonucuna göre, olumsuz başa çıkmayı kullanan insanların depresyon puanlarının yüksek olduğunu ortaya koymuş. Ayrıca olumlu dini başa çıkmayı kullananların ise düşük olduğunu çıkarımların hayat memnuniyetlerinin daha yüksek ve daha az depresif, olumsuz dini başa çıkanlarda ise bunun tam tersi bir durum söz konusudur.

Tüm bu kuramsal görüşlerin, insanların günlük ve sıradan olaylarda da dinî başa çıkma yöntemlerini kullanacağını yönündeki tezini desteklediğini söyleyen Ayten, araştırmasının istatistik bulgularını ve yöntem kısmını anlatıp soruları yanıtladıktan sonra sunumunu noktaladı.

İslami İlimler Hanefi Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Külli Kaideler Necmettin Kızılkeya

6 Nisan 2013

Değerlendirme: Sinan Karavaş

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin Nisan ayındaki konuğu Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Necmettin Kızılkeya'ydı. Kızılkeya, İZ Yayınları'ndan çıkan *Hanefi Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Külli Kaideler* adlı kitap çalışmasını anlattığı sunumunda kavaid ilminin doğuşundan ve tarihsel gelişiminden bahsetti. Kavaid ilminin usul ve furû alt disiplinlerinin yanında fıkıh edebiyatının ayrı bir türü olarak ortaya çıktığına vurgu yapan Kızılkeya, kavaid kitaplarının hicri IV. yüzyıldan sonra yazılmaya başlandığını ve bu kitapların genelde mezheplerin temel yaklaşımlarını ortaya koyduğunu belirtti.

Kızılkeya, kavaidi şöyle tarif etti: "Fıkıhın değişik bölümlerine ait meseleleri kuşatan külli kaziyeler/önergelerdir". Bu tarihten sonra kaidenin temel özelliklerine de değinen Kızılkeya, kavramın aynı zamanda mantık, kelam, usul, gramer ve fıkıh gibi alanlara da şamil olduğunu ifade etti. Zira bazı kelimelerin tarifinin çok net olmadığını,

kaidenin aynı zamanda üst ilke anlamına da geldiğini, kaidenin içinde bir önerme bulunmak zorunda olduğunu ve kaidelerin her zaman hüküm ifade etmeyebileceğini belirtti. Kaide ile hüküm arasında beş altı tane kaide olabileceğini ve genel olarak altı maksimlerin hükme, üst maksimlerin ise Kızılkeya, kaideye dayanarak hüküm verilmeyeceğini çünkü kaidenin alta indikçe farklılaşacağına da vurgu yaptı.

Kavaid düşüncesinin temelleri İmam Muhammed ile atılmıştır. İmam Muhammed tarafından yazılan *el-Câmiu'l-kebir*, bu alandaki ilk kitaptır. Fer'î meselelerin ilkeler etrafında ortaya konması, kavaid edebiyatının çıkışına neden olmuştur ve bu noktada bütün geçmiş birikimi asılları ile ele alma yaklaşımı kavaid edebiyatın en öne çıkan özelliğidir. Sözüne bu ilmin Bağdat'ta doğduğunu söyleyerek devam eden Kızılkeya, İzz b. Abdüsselam'ın kavaid ilminde öneminden de bahsetti. İlk dönemlerde kavaid ilminin merkezi Bağdat iken daha sonra merkezin Kahire'ye kaydığına dikkat çeken Kızılkeya, Kahire'de yaşayan âlimlerin büyük çoğunluğunun Şafii mezhebine bağlı olduğunu ve kavaid türü eserlerin de yine aynı mezhebe bağlı âlimlerce yazıldığını ifade etti.

Kızılkeya, kavaid edebiyatının Hanefi mezhebiyle başlayıp hicri VII. asırdan sonra Şafii mezhebine bağlı âlimlere intikal ettiğini vurguladı. Bu ilmin en temel metinlerinden birisi olan *et-Telhis*'in Şafii âlimlerinden

Sosyal Bilimler Chicago Okulu ve Pragmatik Sosyal Teoride İletişimin Keşfi Oya Morva

13 Nisan 2013

Değerlendirme: Turgay Yerlikaya

Chicago Okulu ve Pragmatik Sosyal Teoride İletişimin Keşfi adıyla kitaplaşan doktora tezi Okulunda yapılan akademik çalışmalarda zaman içerisinde nasıl bir değişim olduğu ve bu değişim sürecinde okul temsilcilerinin iletişim çalışmalarını hangi bağlamda ele aldığı üzerinde durdu.

Konuşmasının başında "okul" sözcüğünün düşünce tarihinde iki anlama karşılık geldiğini, bu anlamlardan ilkinin, içinde eğitim ve öğretimin verildiği kuruma, ikincisinin ise bir düşünce akımına tekabül ettiğini söyleyen Morva, Chicago Okulunun bu iki anlamı da ihtiva ettiğini dile getirdi. Mimarlık, sosyoloji, psikoloji, iktisat gibi farklı okulları içerisinden çıkartan Chicago Üniversitesi sürdürmüştür. Tezin daha iyi anlaşılması için, çerçevenin daraltılması gerektiğini söyleyen Morva, çalışmanın üzerine odaklandığını dile getirdi. Chicago Sosyoloji Okulu, sosyal teori alanında yoğunlaşmasına karşın, farklı disiplinlerin metot ve çalışmalarından da

İbnu'l-Kâss (ö. 335/947) tarafından kaleme alındığını ve hicri VIII. yüzyılda kavid edebiyatını zenginleştirdiğini ve bu dönemden sonra kavaid kitapları üzerine şerh, haşiye ve muhtasarlar yazılmaya başlandığını ifade etti.

Külli kaidelerin İslam dünyasındaki seyirinden de bahseden Kızılkaya, kavaid ilmi üzerine ilk sistemli toplantının Muctemu'l-Fikhi'l-İslami (İslam Fıkıh Akademisi) adıyla 1986 yılında Amman'da yapıldığını belirtti. Daha sonra kavaid alanında yapılan önemli çalışmaları şöyle sıraladı: Ali bu eserlerin yazarlarını şöyle sıraladı: Ali Ahmed en-Nedvi, Yakup b. Abdulvehhab el-Bahuseyn, Mustafa Bakır, Ahmet Yaman, Muhammed Hashim Kamali, Wolfhart Heinrich, İntisar A. Rabb. Bu yazarların çoğunun kavaidin tarihsel gelişimini ortaya koyduğu ancak analiz alanında yetersiz olduğuna dair de açıklama yapan Kızılkaya, yazarların genellikle bu eserleri bir tür mecelledeki kaidelerin şerhi olarak kaleme aldığını vurguladı. Mecelle'ye kadar kavaid literatürünün doktrinel olduğunu, ancak Mecelle ve sonrasında teorik ve doktrinel düşüncenin zayıfladığını ve yalnızca ilk yüz maddeye şerh yapılarak yetinilmesinin kavaid edebiyatının doktrinel dokusuna zarar verdiğini belirten Kızılkaya, sunumuna kavaid edebiyatının beş temel kaidesini kısaca açıklayarak son verdi.

esinlenmiş, nihai olarak interdisipliner bir nitelik kazanmıştır. Chicago Okulunun belirli bir anahtar kavram ya da kişiyle ifade edilemeyeceğini söyleyen Morva, bu okulu aslında birbirleriyle güçlükle ilintilendirilebilecek insanlardan müteşekkil bir yapı olarak tasvir etti.

Chicago Okulunun üç dönemde incelenmesinin daha uygun olacağını söyleyen Morva, bu dönemselleştirmeyi şu şekilde yaptı: 1892'deki kuruluşundan 1930 yılına kadar geçen süre. Albion Small, William Thomas, Ernest Burgess gibi isimlerin yer aldığı birinci jenerasyon, Robert E. Park'ın ve kent sosyolojisi çalışmalarıyla ünlenen Burgess'in ağırlıkta olduğu ikinci dönem ve son olarak Robert E. Park ve onun yetiştirdiği Blumer gibi isimlerin öne çıktığı üçüncü dönem. Chicago Okulu kavramsallaştırmasıyla aslında bu isimlerin öne çıktığı üçüncü dönemi söyleyen Morva, okula mensup akademisyenlerin düşüncelerine dayanak olduğunun altını çizdi.

Pragmatizmin felsefi bir dayanak olarak seçilmesi, okulun Kıta Avrupa'sında hakir görülmesine ve eleştirilmesine yol açmıştır. Bunun sebebi pragmatizmin saf ve ari bir kapitalizme tekabül eden Amerika'yı temsil ettiğinin yeterince görülmemesi, Kıta Avrupa içerisinde de fazla liberal bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda bir önyargının ve bilgi eksikliğinin durumu Hardt'ın bir alıntısıyla dile getiren Morva, Chicago Okulundan önceki dönemde

Amerikan sosyal bilimlerinde Spencer menşeli evrim teorileriyle sosyo-analizler yapılmaya çalışılırken, Chicago Okuluyla beraber kültürel analizler yapılmaya başlandığını belirtti. Hardt, okulun Marksist ve liberal öğretilerin komünist ve bireyci aşırılıklarına karşı alternatif çoğulcu bir toplum anlayışını savunan bir düşünceye sahip olduğunu iddia etmektedir. Bu durum Morva'ya göre liberalizme okulun kendi içinden yöneltilen bir eleştiri olarak okunmalıdır.

Okulun çalışmalarında kent sosyolojisinin önemli bir yer tutması Chicago kentinin sosyal yapısından kaynaklanmaktadır. 20. yüzyılın başlarında küçük bir kasaba iken bir yıl gibi kısa sürede bir milyonu aşan bir nüfusa sahip olan Chicago, Amerika'nın ikinci büyük kenti olmuştur. Yoğun bir demografik ve sosyal hareketliliğe açık olan kent, kapsamlı ve büyük çalışmalara konu olmaması kaçınılmazdır. Bu dönemde değişen toplumsal yapının konu edildiği yoğun çalışmalar yapılmıştır.

Okulun metodolojik tutumunun da çok yönlü olduğunun altını çizen Morva, ampirik ve teorik çalışmaların okulda harmanlandığını ifade etmektedir. Etnoğrafinin kurucusu kabul edilen okul, kendini bu metotla kısıtlamamış ve geniş bir metodolojik yelpazede çalışmalarını sürdürmüştür. Chicago Okulunun teorik çatısıyla pragmatizm olduğunu sıklıkla vurgulayan Morva, bir pragmatizm tanımını yerine birden fazla pragmatizmden söz edilebileceğini ifade etti. Genel bir çerçeveye

çizmek adına pragmatizmi “aydınlanma sonrası doğmuş ve aydınlanmanın olgu ve değer arasında yaptığı ayrımı karşı çıkmış, rasyonalizme doğrudan cephe almış bir düşünce biçimi” olarak tanımlamıştır. William James’in *Pragmatism* kitabına yazdığı önsözde Bergson pragmatizmi “hakikatlerin insan icadı” olarak tanımlamıştır. Morva, burada yer alan birey vurgusunun, ileride gerçekleştirilecek olan iletişim çalışmalarının anlaşılmasına katkı sağlayacak anahtar kavram olarak değerlendirilmesi gerektiğini söyledi.

John Dewey ve George H. Mead sosyal-psikoloji alanında çalışarak, okulun diğer temsilcilerinin çalışmalarına teorik bir çerçeve sunmuşlardır. Kendinden önce psikoloji çalışmalarının yapmadığı bir şeye işaret eden Mead, tutum kavramını öne çıkartarak olayları etkilenen birey belirli bir sosyallik içerisinde tutumlarını şekillendirir. Belirli bir sosyallik içerisinde gelişen tutumlar zamanla bireyin eylemine yön veren bir nitelik arz eder. Mead’e göre birey bu toplumsallık içerisinde eyleyen bir öznedir.

20. yüzyıl Amerika’nın içerisinde geçtiği dönem büyük toplumsal değişikliklere sahne olmuş, kurumsal değişikliklerin yanı sıra sosyolojik değişiklikler de ortaya çıkmıştır. Amerika bu dönemde Dewey’e göre, büyük bir toplumsal kurum ve kuruluşların büyük bir hızla değiştiği ve değerlerin bu değişime ayak uyduramadığı bir dönem yaşamıştır. Dewey ve diğer isimler bu kaygıyı hissetmiş ve çalışmalarında neler yapılabileceğine dair görüşlere yer vermişlerdir. Bu noktadan sonra ortaya çıkan iletişim çalışmaları,

idealize edilen toplumsal yapı pratiğinde kilit bir rol oynayacak şekilde düşünülmüştür. Idealize edilmiş bir demokratik toplumun tedavüle sokulmamasında iletişimin devreye girdiğini görmekteyiz. Okul temsilcilerinin görüşleri doğrultusunda, pragmatik sosyal teorisinin toplumu ancak iletişimle var edilebilir. Dewey’e göre demiryolları, gazeteler, kitle iletişim araçları ortak bir fikir ve ortak bir duygudaşlık yaratmaktadır. Kitle iletişim araçlarına sosyal düzeni sağlama adına bir önem atfedildiğini görmekteyiz. Okul mensupları, iletişimin kendiliğinden bir toplumda, demokrasinin kusursuzlaştığı ortaya çıkacağına inanmış, ideal bir demokratik düzenin temeline de iletişimi yerleştirmişlerdir. Oya Morva, Chicago Okulunun tüm bu çalışmalarında iletişime önemli bir misyon yüklediğini, demokratik, eşitlikçi bir toplumun temelinde iletişimin aracı bir rol oynaması gerektiğini ifade ederek sunumunu tamamladı.

MAM Toplantı Dizileri

Entelektüeller 2 Hüsamettin Arslan

9 Mart 2013

Değerlendirme: Sabri Akgönül

Medeniyet Araştırmaları Merkezi’nin düzenlediği “Entelektüeller” toplantı dizisinin ikinci oturumunda Hüsamettin Arslan’ın katılımlıyla entelektüelin neliği ve niteliği, sosyal bilim literatürüne

girişi, üniversite bünyesinde tartışılır hale gelmesiyle birlikte bir bağlama kavuşup alt-disiplin olarak incelenmesi tartışıldı.

Modern bir tipoloji olan entelektüelin doğuşu, zaman-mekân içerisinde kazandığı nitelik itibarıyla sol tandanslı bir karaktere sahiptir. Zira entelektüelin ortaya çıkışını hazırlayan şey Ortaçağ diye dönemselleştirilen zaman dilimindeki kurumlara keskin bir karşı çıkma olgusudur. Entelektüelin müesses devleti gibi kilise, din ve imparatorluk devleti gibi kurumlara karşı çıkıştan, “bir tür savaş ilanından” doğduğunu söyleyen Arslan, bu muhalif durumun tabiatı itibarıyla entelektüele sol bir hüviyet verdiğini, kendine has üslubuyla anlattı. Entelektüel kimliğin solculara ait olduğu ifadesi ve “solcu olunmadan entelektüel olunamaz” tezi özellikle 1980 darbesinden sonra Türkiye’de de ciddi anlamda yaygınlaşmıştır.

Arslan’a göre modern entelektüellik geleneğin reddinden doğmuştur ve entelektüel toplumun marjinde/kenarında yer alır. Entelektüelin toplumun marjinde yer almasından dolayı gelenek ile kurduğu ilişki eleştirel bir tona sahiptir ve bu ton geleneğin tamamen reddine kadar varan bir tarza dönüşebilir. Arslan, entelektüel toplumun normlarını pozitif anlamda çığneyen ve toplum için “iyi bir şey” üretmiş kişi olarak görmekte. Toplumun geleneğinden kopmuş insanları aydın olarak tanımlayan Arslan, Türkiye’de “aydın ve “entelektüel” kavramlarının birbirinin yerlerine kullanıldığını ifade etti. Aydınlanma

çağının bir ürünü olan, kendisinden önceki düzenin kurumlarna karşı çıkan, geleneğin ve vahyin ışığını reddeden; aklın ışığında aydınlanmış kişiye aydın denildiğini aktaran Arslan, bu tanımlı kabul etmediğini belirtti. Aydın kavramını kendisi dışındakileri karanlıkta farz ettiği için hakaret olarak algılayan Arslan, bu kavramdan ziyade zihin/intellect işi yapan gelen entelektüel kavramını yeglediğini ifade etti.

Arslan, entelektüel kavramının Türkiye’deki kullanılışından çok farklı bir tanımlı olduğunu belirtti. “Kafa emeğiyle kol emeğinin toplumda iş bölümü sonucunda ayrılmasından doğan fenomen. Eğer böyle bir iş bölümü olmasaydı entelektüellerin ortaya çıkması imkânsız olurdu.” Bugünden geriye dönüp bakıldığında 3 tip entelektüelleri: (i) “Pagan” toplumları söyle özetledi. (ii) Ortaçağın bakıldığında 3 tip entelektüelleri: Kâhinler, Şamanlar ve Büyücüler; (iii) Ortaçağın bakıldığında 3 tip entelektüelleri: Kâhinler, Şamanlar ve Azizler ve Âlimler; (iii) Modern dönemin entelektüelleri: Başkalaşan bir dünyanın kafa emeğini kullanan kişi.

Entelektüeli ortaya çıkaran ya da onun etki alanını belirleyen tarihsel koşullar ve toplumsal bağlam nedir? Bu soruya cevap arayan Arslan’a göre, “Entelektüelin toplumda doğmasına yol açan şey kaos [kargaşa] ve belirsizliktir. Toplum hayatı kaotiktir ve entelektüel kaosu kozmosa (düzene) dönüştüren kişidir. Belirsizlik ürkütücüdür ve entelektüel, insan ve toplumu belirsizliğin ürkütücülüğünden kurtarır ve

güvenli hale getirir. Entelektüel ancak bu şekilde tanımlayarak modernitenin entelektüel tanımının dışına çıkarılabilir.”

Modern entelektüelin jakoben/tepeden inmece olduğunu düşünen Arslan, jakobeni modern tiran olarak tanımladı. Ona göre, 20. yüzyılın entelektüel tipolojisi gelenekten

süzüleni ve mevcut olanı reddeder. Bu Türkiye'nin tarihinde bu tipolojinin çok yaygın olduğunu belirten Arslan, Zygmunt Baumann'ın “Devrimci entelektüel ölmüştür” ifadesine referansla mezkur tipolojiye alternatif bir grup olarak “yorumcu entelektüel” diye bir sınıfın çıktığını ifade etti.

Son olarak, içinde bulunduğumuz internet ve sosyal paylaşım âleminin yeni bir entelektüel prototipi doğuracağını söyleyen Arslan, bu yeni entelektüel “tele-entelektüel” ya da “dijital-entelektüel” olarak tanımladı. Ona göre, bu yeni entelektüel tipin gelenekle ve hatta kitapla ilişkisi yoktur. Bu entelektüel tip, dünyayı bilgisayar ve internet gibi vasıtalar sayesinde alımlar ve dünyaya yine bu vasıtalarla seslenir.

Arslan'ın sevimli ve retorik ağırlıklı üslubuyla yaptığı sunum bazı noktalarda izaha muhtaç kaldı. İlk olarak, Arslan gelenek ve moderniteyi keskin bir gerilim üzerinden okumakta ve son üç yüzyılın zihinsel faaliyetlerini bu gerilime indirgemektedir. Arslan'ın çizdiği modernite ve gelenek karşıtlığı, modernite kritiklerinin Ortodoks bir yorumu ve sık başvurulan amentüsü haline gelmiştir. Elbette modernliğin genlerinde gelenek ile bir karşıtlık vardır. Zira modernizmin en çok vurguladığı şey yeni olandır; gelenek kelimesi ilk önceye,

eskiye daha doğrusu eskiden gelene delalet etmektedir. Ancak gelenek ile modernite ya da eski ile yeni arasında ayırıcı ve onları farklı kılan bir çizgi çizilemez. Her yeni bir ölçüde eski ile anlamını yüklenir ve onunla bir ağırlık kazanır. Başka bir ifadeyle, gelenek (gelen-ek) donuk, durağan ve sabit olan ya da eskiye saplanıp kalan olmadığ; belirli bir akışa, zaman-mekân içerisinde bir harekete ve bu hareket dolayısıyla içermelere ve reddedişlere sahip olduğu için modern olanla ilişkişel bir karaktere sahiptir.

İkinci olarak, Arslan'ın da savunduğu anlatıda entelektüel grubun elindeki araç sadece akıldır. Ancak, akla dair olan bu indirgemecilik çeşitli sosyal dürtüleri ve bir patronaj sistemine ve çeşitli iktidar ilişkilerine dâhil ederek göz ardı etmektedir.

Üçüncü olarak, Arslan'ın anlattıkları esas alındığında, modern-Batılı bir tipoloji olan entelektüel tedavüle koyan ya da bir anlamda onu tedavülden kaldıran toplumsal bağlam(lar) nedir? sorusu cevapsız kahr. 20. yüzyılın ilk yarısında akademi içinde sosyal bilim kavramlarıyla ele alınan entelektüel olgusunu ve tipolojisini, kendisini önplana çıkaran Batı sosyal bilim evrelerinden (Nazizim ve Faşizmin yükselişi, toplumsal krizler), Dünya Savaşı ve Batı'daki iç krizler), koşullardan, sunduğu gerekçelerden ve sınıdığı tecrübelerden kampların varlığı) bahsedilmeden anlayamayacağımız gibi entelektüelin amel ettiği zihni faaliyetlere de bigâne kalırız.

Entelektüeller 3 Soğuk Savaş Dönemi ve Batılı Entelektüeller Ferda Keskin

20 Nisan 2013

Değerlendirme: Sabri Akgönül

Yirminci yüzyılda hangi sosyal ve siyasal dönüşümler ya da altüst oluşlar yaşandı da entelektüel sosyal bilim literatüründe bir karşılık buldu? Batı-dışı toplumların ve anti-sömürgeci hareketlerin meydana okuması entelektüel kavramında ne tür yapısal değişikliklere yol açtı? Entelektüel, üniversite sisteminin bir sonucu olarak mı yoksa Aydınlanma değerlerinin başarıya erişememesi sonucunda mı Batı dünyasının kendi içerisindeki tartışmaların sonucunda ortaya çıktı? Bu soruların cevapları ancak entelektüelin yetiştiği toplumsal bağlama oturtularak elde edilebilir.

Son olarak, Arslan çoğu kere gelenekten ve geleneğin ışığından bahsetti ama geleneğin tanımını yapmadı. Geleneğin ışığına dair bir anlamsal ve kavramsal harita sunmadı. Bu tavrı birçok modernite eleştirmenin ortak retoriğidir. Zira sürekli sığınan ve eleştirel argümanlar devşirilen geleneği tanımlamak ve anlamak için özellikle onu var eden temel dinamiğe geleneğin ışığıyla hareket etmek için Kanımca geleneğin teslim olmak, epistemik ve cismanî yüzümüzü Kabe'ye yönelip yeniden kurgulamamız gerekiyor.

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Entelektüeller isimli toplantı dizisinin üçüncü oturumunda Doç. Dr. Ferda Keskin ile Soğuk Savaş dönemi Batı'daki akademik kuramsal tartışmaların sosyal bilimlere olan yansımaları konuşuldu. Akademi ile entelektüel varoluş şartları arasında ne bir izomorfozim tesis etmek mümkün ne de karşılıklı bir tekabül yeteneği ilişkisi. Tam tersine olumsuz, arzı ve bütünüyle tarihsel olarak koşullandırılmış Keskin'e göre Batı'daki zihinsel yapılanma bir içerik edinmesi on dokuzuncu yüzyılda Dreyfus Olayı ile ilgili bir vakı olsa da bu sirayet etmiştir. Keskin, Stalinizmin yirminci yüzyılda Faşizm ve Nazizm gibi entelektüel figürü örselediğini hatta negatif anlamda derinden etkilediğini belirttikten sonra on dokuzuncu yüzyılın sonunun Batı

epistemoloji tarihinde çok önemli bir tarihe tekabül ettiğini söyledi. Bu tarihlerde sosyal bilimler artık kendi ayakları üzerinde duran kendi meşruiyet zeminini kazanmış hatta beşeri bilimlerin sentetik bir ansiklopedisi olan felsefenin yerini almaya çalışan bir alan olmuştur. Daha sonra iki dünya savaşı vuku bulmuş ve entelektüellere çok farklı açılardan tesir etmiştir.

Tabii ki bu olaylar iki dünya savaşını yirminci yüzyılın tarihinin geri kalanından ayırt etmeyi ve ikinci dünya savaşından sonra entelektüellerin dönüştüğünü açıklamada eksik kalır. Zira Batı'da sosyal bilimlerin pozitivistimin öncülüğünde oluşmuştu. Bu minvalde pozitivistimin entelektüel denilen figürün ortaya çıkmasında ve kendini geliştirmesinde çok önemli bir rolü vardır. Keskin, pozitivistimin entelektüelin evrimine beşeri bilimlere çok önemli bir tür epistemik program belirlemek ve bir tür epistemik harita sağlaması bakımından önemli katkılarda bulunduğunu vurguladı.

Keskin'e göre Birinci Dünya Savaşına kadar Batı'da entelektüel faaliyetin dönüşümünde radikal değişiklikler yaşansa da en önemli değişim iki dünya savaşı arasında gerçekleşmiştir. Bu, Batı tarihinde Rönesanstan sonra asla rastlanmamış bir kültür patlamasıdır. Bu patlamanın en muazzam tarafı entelektüel faaliyetlerde görülmüştür ki bu faaliyetleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Sosyal bilimlerde vazgeçilmez bir metodolojik başvuru kaynağı olan ve Viyana çevresi üzerinden felsefe dünyasına nüfuz eden Pozitivistim; Freud'un kurucusu olduğu psikanalizmin doğuşu; 1928 yılında Almanya'da Hegelyen

ve Marksist arkaplana dayanarak sosyal bilim yapan ve Carl Grünberg önderliğinde kurulan Frankfurt Sosyal Bilimler Enstitüsünün aydınlanma ve pozitivistim eleştirisi; daha çok akademi dünyasında gelişen bu entelektüel faaliyetlerle yakından ilişkili olan Franz Kafka, Thomas Mann, Robert Musil, Hermann Broch gibi isimlerin öncülük ettiği kültürel-sanatsal faaliyetler; müzikte Arnold Schönberg, Alban Berg ve Anton Webern'in isimleri ile anılan II. Viyana Okulunun ortaya çıkması ve atonal müzik sisteminin icadı; resimde empresyonizm ve benzeri akımlar; öbür tarafta İngiltere ve Fransa'da ortaya çıkan James Joyce ve Marcel Proust gibi yazarların gerçekleştirdiği derin bir yarılma. Keskin, zikrettiği entelektüel patlamalarda en temel özelliğin avangart tandanslı olduğunun altını çizdi. Keskin'e göre entelektüel figürünün bu şekilde ortaya çıkması sadece bir kültürel faaliyet değil aynı zamanda geleneksel olanı içerik ve biçim itibarıyla derinden değiştirmeye de sebep olmuştur. Avrupa'daki siyasi çalkantıların hemen sonrasında nazizm'in iktidara yükselişi, Sovyetler'de Stalin'in entelektüel yalnız bırakılması, sosyal bilimsel arkaplama üzerinden ve özellikle sanatla örneklendirme türünden faaliyetler yürütmeye çalışırken iki taraftan da (Avrupa ve Sovyetler) darbe yemiştir. Bu bağlamda Lucaks'ın Avrupa gerçekçiliği üzerine yazarken sosyalist gerçekçiliği karşısına alması ya da Adorno'nun Kafka'yı, Thomas Mann'ı ve Picasso'yu kendisine örnek alması tesadüf değildir.

Keskin, özellikle Heidegger'in nazizm ile ilişkisine ve 1933'te Aryan ırkının üstünlüğünü ifade ettiği ünlü Rektörlük konuşmasına değinerek bu dönemde entelektüelin hem akademik dünyanın içinde hem de akademik dünyanın dışında farklı birtakım iktidar ilişkileri kuran bir figür haline gelmesinden de bahsetti.

Soğuk Savaş döneminde Berlin duvarının doğusu ile batısı arasındaki entelektüel faaliyetlerde ciddi farklılıklar oluştuğuna değinen Keskin, aynı zamanda bu farkların Batı'da entelektüelin üniversite sistemi içerisinde tekrar nefes almasına yol açan olayları ortaya çıkaran dinamizmle ilintili olduğunu da vurguladı. Keskin'e göre, bu dönemde üç tip entelektüel gelenek ortaya çıkmıştır: (a) Jakoben ve dayatmacı bir anlayışın temel kavramlarıyla düşünün parti olan ve Gramsci'ye göre kendi sınıfının temsilciliğini yapan organik entelektüel (c) Foucault'nun öncülüğünü yaptığı 68 olaylarının başarısız olmasıyla birlikte incelenmeye başlanan spesifik entelektüel.

Foucault'nun analizlerini, Gramsci'nin hegemonya, madun/subaltern ve organik entelektüel kavramlarını kullanan Edward Said gibi isimlerin sundukları perspektif bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönem literatürde post'lu evrelere giden yolu çizmiştir. Özellikle post-yapısalcılık, post-modernizm ve post-kolonyalizm gibi alanlarda hem yeni entelektüel konfigürasyonlar ortaya çıkmış hem de Batı entelektüel konfigürasyonlarını değiştirmek zorunda kalmıştır. Böylece entelektüelin şekli değişmiş ve çok sıklıtlı süreçlerden geçen entelektüel kendisine üniversite ve medyada bir yer bulmuştur.

Akademileşmenin artmasının ve üniversitenin entelektüel alanı tekeline almasının konjonktürel olduğunu düşünün Keskin, Batı'nın şimdilerde entelektüel diye tanımlanan figürü akademinin dışında bırakmaya başladığını ifade etti. İngiltere ve Almanya'da kapatılan sosyal bilim bölümlerini düşündüğümüzde entelektüelin araştırma merkezlerine geri dönüşü sözkonusu olabilir. Keskin'e göre neoliberalizm akademi dünyasını büyük bir değişim sürecine sokmuştur ve akademi bu süreçten büyük bir yarar olarak çıkacaktır. Eğer entelektüelin telif haklarıyla medyada, üniversitede ve düşünce kuruluşlarında yer alma çabası kamu ve özel sektör arasında ücretli emeğe bağımlı olmadan faaliyetleri için bir mekân arayışı ise, Keskin'in ısrarla belirttiği üzere, bir başarı şansı mevcuttur ama bu durum sorgulanması gereken bir arayıştır. Batı'da yaygın yapan grupların büyük tekeller mekanizmalarının da objektif olmadığını göz önünde bulundurduğumuzda üniversite ve akademisyen ilişkisinin entelektüellik kontekstinde yeniden sorunsallaştırılması gerektiğini düşünebiliriz.

Batı-dışı entelektüellerin yükselişine ve uluslararasılaşmasına olumlu bakan Keskin, Batı'nın hâlâ referans noktası olduğunu ve Batı-dışı dünyanın Batı'nın epistemolojik kabullerine yönelik meydan okumalar geliştirdiği zaman bile bunu Batı üzerinden dolaymlayarak yapmak zorunda olduğunu söyleyerek sunumunu sonlandırdı.

Gazel

Kemal Edip Kürkçüoğlu

Ne himâyet ne mühâmi ne de hâmî tanırız
Bir melâmet biliriz bir de Melâmî tanırız
Ezelî kudrete münkâd ebedî sırra zebûn
Ne müsemmâya esîriz ne esâmî tanırız
Kapılıp zâhire her ân yanılıp aldanırız
Özü görmez nice Hindûları Sâmî tanırız
Aşktan anlamayan âlimi câhil sayarız
İlmden gâfil olan âşıkı âmî tanırız
Rindi meyhâne yolundan çevirir işte dedim
Dediler zâhidi biz eski harâmî tanırız
Bize bîgâne Hayâli de Sürûrî de Kemâl
Bezm-i ülfette Fuzûlî ile Câmî tanırız
Âşinâmız Mütenebbî vü Ferazdak Ahtal
Enverî Hâfız u Sa'dî vü Nizâmî tanırız

Türk Musikisi Meşk Geleneginde Bir İcra: Hâfız Sami Sami Dural

SAM Kırkambar Tez

26 Ocak 2013
Değerlendirme: Hüseyin Etli

İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Türk Müziği Ana Sanat Dalında Hâfız Sami üzerine yazdığı yüksek lisans teziyle konuştumuz olan Sami Dural, tezinde, gazel formunun son dönem Osmanlı-Türk musikisindeki en önemli temsilcisi gazelhan Hâfız Sami üzerine odaklanmaktadır. Hâfız Sami de Osmanlı-Türk musikisinde sadece gazelleriyle değil, Kur'an tilaveti, mevlid, ilahi ve durak

icralarıyla önemli bir yere sahiptir. Ancak, tilavetler ve mevlid kayıtları bugün elimizde olmadığı için sadece gazelleri ve şarkıları üzerinden bir Hâfız Sami okuması olanaklıdır. Müziğin yeniden üretilmesinde geleneksel üretim biçimlerini ortadan kaldıran kayıt teknikleri (plaklar vb.) müzik olgusu üzerinde birbirleriyle bağlantılı ikili bir sonuca yol açar: piyasalaşma ve popülerleşme. Bu ise alım-satımın konusu olmayacak müzik formlarının ve icraların kayda geçirilmesini önlemiştir. Hâfız Sami gazelleri ve şarkıları eğlence sektörünün parçası olarak piyasalaşabildiği oranda kâr-zarar rasyonalitesiyle iş gören birtakım şirketler tarafından kayda geçirilmiş ve bugüne gelebilmiştir. Üretim (dinleme) momentlerinden oluşan müziğin genel süreci göz önüne alındığında denilebilir ki eğlence sektörüne bağlı olarak gelişen piyasalaşma ve popülerleşme evresinde "tüketim" momenti merkezileştiği için plak şirketleri tarafından kayda geçirilen eserler temel olarak din dışı formlar arasından seçilmiştir. Dural, tezinde, Osmanlı-Türk musikisinin özgün niteliğini oluşturan "meşk" olgusunun yol açtığı birtakım icra ve üslup farklılıklarının müzikolojisi

SAM Yuvarlak Masa Toplantıları

KIRKAMBAR TEZ

Türk Musikisi Meşk Geleneginde Bir İcra: Hafız Sami Sami Dural • 26 Ocak 2013

KIRKAMBAR MAKALE

Bâki ve Shakespeare Üzerine Metinlerarası Bir Yaklaşım: Hazan Gazeli ve Sone 73 Alphan Akgül • 30 Mart 2013

KIRKAMBAR SOHBET

Türk Müziği: Tarihsel Gerçekler, Güncel Sorunlar M. Emin Soydaş • 16 Şubat 2013

KIRKAMBAR KİTAP

Nasreddin Hocanın Biri Bir Gün İsmail Güleç • 13 Nisan 2013

SANAT TARİHİNE MÜMKÜN BAKIŞLAR

Bir Forum Olarak Bienal Bige Örer • 24 Ocak 2013

KLASİK TÜRK EDEBİYATI KONUŞMALARİ

Hurûfî Metinlerinin Klasik Türk Edebiyatı Tarihine Katkısı Fatih Usluer • 19 Ocak 2013
Osmanlı Edebiyatının Eleştirel Bir Tarihini Yazmak Mehmet Kalpaklı • 23 Şubat 2013

SANATHAFİZA

Babalarını Tanyamayan Çocuklar: Ali Pulcu • 12 Ocak 2013
Ayşecik, Sezercik, Ömercik ve Diğerleri Bahadır Sürelli • 9 Mart 2013
Orta Doğu'nun Edebi Hafızası: Toplumsal Bellek ve Osmanlı Edebiyatı'nın Komşu Kültürlerle İlişkisi

SEMPOZYUM

Tasvir: İslâm Görsel Kültüründe Yasak, Gelenek ve Pratikler İhtisas Sempozyumu 16 Şubat 2013

açısından bir analizini gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Hâfız Sami icrasının dayandığı teknik biçimlerin çözümlemesini müzikoloji alanında işlerliği olan birtakım kavramsal modeller içinden gerçekleştirdi. *Form* (giriş, taksim, meyan, karar) *yapı* (müzik parçacıkları, müzik cümleleri, periodlar ve bölmeler) ve üslup özellikleri (güfte parzodisi, ritmik özellikler ve motifler) ileleyen analizini Dural, üç sac ayağı üzerine oturttu: (i) tarihsel bir musiki formu olarak meşk; (ii) tarihsel bir musiki formu olarak bir teorik çerçeveden Dural, Hâfız Sami'nin Ferahnâk gazelinin üslup ve tavrının tarihsel karakterini sergileyen teknik bir okumasını yaptı. Çok boyutlu bir üretim tekniği olarak meşk, üslubun ve icranın biçimlenmesinde

temel bir özelliğe sahiptir ve bu niteliğiyle geleneksel musikiye genel karakterini verir. Dural'ın işaret ettiği gibi geleneksel musikide meşk, kuşaklararası bir icranın intikali anlamına gelir. İntikal eden şey ise teknik, etik, üslup ve makam gibi unsurlara sahip bütünsel bir müzik kültürüdür. Dural'ın tezinin temel bilimsel iddiası, meşk olgusu paranteze alınarak Hâfız Sami gibi bir müzik şahsiyetinin icrasının çözümlenmesi ve anlaşılması mümkündür. Çünkü Osmanlı-Türk üretilmesi normatif iması da şu olsa gerektir: Osmanlı-Türk musikisinin yeniden yürütülmesidir. Çünkü Osmanlı-Türk musikisi notaya (parça) indirgenemeyecek bütünsel bir gerçekliğe sahiptir ve bu bütünü kuran teknikte meşktir. Sami Dural, tarihsel bir biçim olan gazeli *ses ile yapılan taksim* şeklinde tanımladı. "Taksim" kavramının ise hem enstrümantal hem de vokal icra olarak anlaşılması gerektiğini belirtti. Genel karakteri itibarıyla gazeller, anlık duygulanımları yansıtabilen ve bu özelliği ile doğaçlamaya uygun bir

2013 BAHAR DÖNEMİ SAM SEMİNERLERİ LİSTESİ

GİRİŞ SEMİNERLERİ

1 Sanat Düşüncesine Giriş

TEMEL SEMİNERLER

1 Edebiyat Konuşmaları

2 Film Sanatı

3 Güncel Sanat Düşüncesi

4 Müsiki Üzerinden

Medeniyet Okumaları

5 Osmanlı Edebiyatına Giriş

6 Şiir Sanatı

7 Televizyon Eleştirisi

İhsan Kabil
Nicole N. Kaňal-Ferrari
Ayşe Taşkent
Zeynep Gökğöz
M. Lütfi Şen
Berat Açıl

Hasanalı Yıldırım
Faysal Soysal
Ahmet Albayrak
Salih Pulcu
Yalçın Çetinkaya

Kemal Yavuz
M. Ali Karavelioğlu
İsmail Güleç
M. Lütfi Şen
Hasanalı Yıldırım-Murat Işık

OKUMA GRUPLARI

1 20. Yüzyılda Sanat ve Kuram

2 Çocuk Edebiyatı Okuma Grubu:
Fantastik Edebiyat

ATÖLYELER

1 Hafıza Sanatı ve Vladimir Nabokov

2 Hayal Perdeleri İhtisas

3 Hayal Perdeleri Yapım

4 İslâm Düşüncesi ve Şiir

5 İslâm Sanatı ve Sanat Düşüncesi

Arastırma Atölyesi:

Tasvir Teorileri ve İslâm Sanatı

6 Kötülük Felsefeleri: Romanlar ve

Filmler Ekseninde Günah Kavramı

7 Müzik Odası

8 Senaryo Atölyesi

Nazım Hikmet
Richard Dikbaş
Melike Erdem Günyüz

Nagihan Haliloğlu
Murat Pay
Murat Pay
Zeynep Gemuhluoğlu
Nicole N. Kaňal-Ferrari
Ayşe Taşkent

Yaylagül Ceran

Yalçın Çetinkaya
Gökhan Yorgancıoğlu

form olarak klasik dönemde öne çıkmıştır. Gazeller başlangıçta, aralarda veya sonlarda sazın nağmeleriyle söze eşlik edebildiği, ancak esasta sazın eşlik etmediği söz ağırlıklı bir formdur. Bu yapısı itibarıyla gazeller hanendenin bireysel performansının önplana çıktığı icrai bir karakter gösterir. Gazeller ya tek başına hanende tarafından ya da irticali bir seyir içerisinde sazendenin de hanendeye eşlik edebildiği temel olarak iki biçimde icra edilir. Hanendeler gazellerde, kendi öznel yaratma kapasiteleri) üzerinden (melodi yaratma kapasiteleri) üzerinden sergilemektedirler. Bu durum icracının makam bilgisinin gelişmiş olmasını zorunlu kılmaktadır. Gazeller içerisinde önemli bir yer tutan terennümler (ah, yâr, of, aman vb) bireysel performansın önemli bir özelliğidir. Ancak, terennüm üzerinden icracının yarattığı fark yalnızca makam yapıları üzerinde gerçekleştirilebilir. Gazelerde irticali karakter ve bireysel icranın önplana çıkmasına rağmen, Dural, icranın esasta gelenek içinde tarihsel olarak üretilmiş müzikal yapılar tarafından koşullandırıldığının altını çizdi. Buradan hareketle müziğin, sanatçının bireysel performansına indirgenemeyecek sosyal ilişkiler tarafından belirlendiğini ileri sürdü.

SAM Kırkambar Makale

Bâkî ve Shakespeare Üzerine Metinlerarası Bir Yaklaşım: Hazan Gazeli ve Sone 73

Alphan Akgül

26 Ocak 2013

Değerlendirme: Rûmeysa Özcan

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin Kırkambar Tez ve Makale Sunumu etkinliği kapsamında Alphan Akgül'ün *Journal of Turkish Studies*'te yayımlanan "Baki ve Shakespeare Üzerine Metinlerarası Bir Yaklaşım: Hazan Gazeli ve Sone 73" başlıklı makalesinin sunumunu dinledik. Akgül sunumunda metinlerarasılık kuramlarının, divan şiiri çalışmalarında kullanılması, "şerh" yöntemine, yani "gelenek", "okur" ve "metin" bağlamında gerçekleşen anlamlandırma etkinliğine alternatif bir bakış açısı getirdiğine dikkat çekti. Metinlerarası ilişkilerin divan şiirinin kendine özgü yapısına uzak olmadığını belirtti ve divan şiiri yorumcularının *avant la lettre* şekilde metinlerarasılık yöntemini kullanan eleştirmenler olarak yorumladı. Sunumunda Akgül, Baki'nin "Hazan Gazeli" şiiriyle William Shakespeare'in "Sone 73"ü arasındaki anlam kurma

Sanat
Araştırmaları
Merkezi
SAM

çabalarını, “okur” perspektifli yakın çözümleme stratejilerini kullanarak yeni bir metinlerarasılık örneği ve iddiası olarak ortaya koydu. Akgül, divan şiiri geleneği dışında bir yorumlamaya Kristeva’nın metinlerarasılık tanımını kullanarak ederek Harold Bloom’un “Metinler arasında hareketle metin-okur-yazar bağlamında metinlerin “okur” odaklı yorumuna sunulması gerektiğini savundu.

Shakespeare’in 79. Sonesi ve Hazan Gazeli arasında yüzeysel benzerlikler kuran Akgül, her iki şairin de sonbahar mevsiminin doğada yaratığı etkiler ile birlikte bir hali ortaya koyduğunu belirtti. Hazan Gazeli bakımından yaşlılık üzerine kurulan analogi bakımından yorumlanır. Bunlar doğa olguları ile insani durumlar arasındaki metonimlerdir. Baki’nin Hazan Gazeli’nde bahar mevsiminden nam ü nişane kalmaması, çemende ağaç yaprağının itibardan düşmesi, bahçedeki ağaçların hırka-i tecride girmesi, hazan rüzgarının çınar ağacından el alması, nihalin berk ü bar’dan, yani “yük”ten azade olması ve varakın perişan bir halde, rüzgardan şikayet etmesi gibi metaforlar ile eylemler birbirini tamamlayarak belirli bir karaktere ait duygu durumunu açığa çıkarmaktadır. Bu durumlar üzerinden gazeli çözümleyen Akgül, sosyal ölüm ve acz gibi temalar üzerinden gazelin kendini aldatan (*self-deception*) bir psikolojik profili yansıttığını düşünür.

Benzer şekilde Shakespeare’in Sone 73’ünü Talat Sait Halman çevirisi üzerinden çözümlemeye girişen Akgül, şiirde geçen mevsimsel döngüyü çağrıştıran üç

metafordan bahseder. Yaşlanmakta olan biri (anlatıcı) kendisini önce ağaç, alaca karanlık ve alevle karşılaştırır. Ağaç yıllık döngünün bir parçasıyken, alaca karanlık günlük bir döngünün parçası, alev ise tekil bir döngüyü yansıtır: “Şiirdeki bu döngü, ‘tam ışık’tan, ‘alaca karanlık’a (*twilight*) ve ‘karanlık’a (*darkness*), ‘sarı’dan (*the leaves*) ve ‘solgun kırmızı’ya (*the fire*) ve ‘gri beyaz’a (*the ashes*) olan dönüşümü gösterir.” Bu ifadeler anlatıcının her döngüyü kaçınılmaz bir şekilde ölüme yaklaştığını yansıtmaktadır. Benzeri yakın okuma kaçınılmaz bir Akgül her iki şiir arasında kaçınılmaz bir son olan ölüm temasını her iki şiirde karşılaştırır. Akgül’e göre her iki şiirde anlamsal benzerliği ortaya koyan ayrıntılar, iki şairin birbirinden haberi olmaksızın aynı mısrayı ya da beyti tesadüfen farklıdır ve anlamına gelen tevarüden farklıdır ve bunlar metinlerin arasını bulan okur merkezli etkin bir okuma sayesinde bir araya getirilen benzerliklerdir. Baki’nin Hazan Gazeli ile Shakespeare’in Sone 73’ü arasında yapılan bu karşılaştırmalı çalışma ile Akgül, metinlerarası ilişki deneyiminin divan şiiri çalışmalarında geleneğin kurallar manzumelerini aşarak “okur” perspektifli etkin bir anlamlandırma etkinliğinin gerekliliğini ifade etmektedir.

SAM Kırkambar Sohbet

Türk Müziği: Tarihsel Gerçekler, Güncel Sorunlar

M. Emin Soydaş

16 Şubat 2013

Değerlendirme: Rümeyşa Şişman

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Kırkambar Sohbet etkinliğinin Şubat ayı ko- nuğu "Osmanlı Sarayında Çalgılar" adlı tezi ile doktorasını tamamlayan Yrd. Doç. Dr. M. Emin Soydaş idi. Soydaş, sunumuna "Türk müziği" kavramından ne anlaşılmalı, sorusu ile başladı.

Güncel sorunları tartışabilmek için öncelikle "Türk müziği" derken ne kastedildiği açıklığa kavuşturulmalıdır. Aslında geleneksel Türk müziği, sanıldığı gibi fasıl müziği ya da sanat müziği gibi farklı adlara da sahip olan klasik müzikten ibaret değildir. Klasik müzik, halk müziği, dini müzik ve mehter müziği gibi türleri de vardır. Bu türler arasında, raks müziğini dâhil edenler de olmuştur. Bu saydığımız müzikler aynı yapı adlandırılırsalar da hepsi temelde aynı yapı özelliği gösterir; farklılıkları ancak icra ve uygulamada ortaya çıkar. Böyle olmasına rağmen bugün Türk müziği başlığı, genelde klasik veya sanat müziği kastedilerek kullanılmaktadır. Türk müziği kavramı ele alınırken dikkat edilmesi gereken diğer bir husus ise *Türk* kelimesinin kullanımınıdır. Günümüzde modern öncesinin çok kültürlü hayat tarzının aksine, Cumhuriyetin kültürel politikaları sonucu farklılıkları tek bir potada eriten ve standartlaştıran anlayışa karşı bu isim, tek

bir etnik unsura ait olduğu iddiasını taşıması nedeniyle eleştirilmektedir. Fakat Soydaş'a göre asıl dikkat edilmesi gereken nokta, bu ismin etnik kökenden çok coğrafyaya ait hâkim kültürü ifade ediyor oluşudur. Türk müziği derken, Orta Asya'da yaşayan Türk topluluklarının ürettiği müzik değil, Anadolu, Mezopotamya ve Balkan coğrafyalarında üretilen müzik kastedilmektedir. Bunun da ötesinde Soydaş, bu ismin icra ve uygulama farkları ile çeşitlenen türlerin hepsini kastederek değil de içerisinde sadece biri için kullanıldığını da büyük bir sorun olduğunu vurgulamaktadır. 1960'larda TRT kanalıyla ortaya çıkan Türk sanat müziği, Türk halk müziği gibi ayrımlar ve isimler problemlidir. Elbette değerlendirmelerimizi modern ayrımların şekillendirdiğini unutmamak gerekir, ama çok sesli Türk müziği isimlendirmesi de hatalıdır Soydaş'a göre. Bu problemlerle ancak tarihten gelen referanslarla çözülebilir. Örneğin, Osmanlı (Türk) Müziği gibi bir adlandırma ile bu problem belirleyici olan bestekârın adlandırırken çözülebilir. Bu müziği etnik ya da dini kökeni değil, çoğunluk olarak üretilen kültürün adıdır. Bu sebeple mesela Kemanî Tatyos Efendi Osmanlı (Türk) müziğinin önemli bir isimdir. Soydaş'a göre bu adlandırma, bir coğrafyada üretilen müziğin, o kültürün adını alması olarak yorumlanmalıdır. Soydaş, konuşmasının devamında tarihsel birtakım örnekler vererek bugünün müzik sorunlarına dair farklı düşünme yolları ortaya koymaya çalıştı. Öncelikle, on yedinci yüzyılda saray ve İstanbul'daki

Sanat
Araştırmaları
Merkezi
SAM

müzik atmosferine dair bilgilerimizi tazeleyerek bugünün sorunlarına daha sağlıklı bir yaklaşım geliştirebileceğimizi belirtti. Soydaş'a göre bugün kullanılan saray müziği tabiri, aslında Batı'dan ithaldir ve bizim müzik geleneğimizde bir karşılığı yoktur. Saray tabii ki kendi geleneği olan bir kurumdur ama asıl olan saray değil, şehirdir. Sarayda Türk müziğinin tüm türleri icra edilirdi, her şeyin en iyisi bulunurdu ama aslında saray şehrin yalnızca bir yansımasıydı, kaynağı değildi. Türk müziği türleri arasında bugün halk müziği olarak adlandırdığımız aşık tarzı müzik de mevcuttur. Bugün tedavülde olan ve halkın yüksek zümrelerden kültürel olarak kopuk oluşunu öne süren yargının aksine bu müzik, padişah huzuru da dâhil sarayın her kesiminde icra edilip dinlenen bir müziktir. Bunu özellikle halk müziğimde kullanan tamburannın sarayda yer aldığını gösteren minyatürler üzerinden takip edebiliriz. Sarayın dışında İstanbul'da da durum pek farklı değildir. Mesela Evliya Çelebi tamburayı herkesin bildiğini söylemektedir. Ali Ufki Bey de *Mecmua-i Saz u Söz*'de türkülerin herkes tarafından bilinen ve söylenen eserler olduğunu belirtmektedir. Hüseyinî ve muhayyer ağırlıklı bu türküler, usulen de semaî ve yürük semaî formundadırlar.

Bir başka tartışılmalı alan da Türk müziğinin yazılı geleneğinin olmaması üzerinedir. Gelişmişlik tartışmalarına dâhil olarak bu bir eksiklik olarak görülür. Hâlbuki bu yanlış bir yargıdır; çünkü elimizde güfte mecmuaları mevcuttur ve yazının gelişmişlik göstergesi kabul edilmesi bizatihi tartışılmalıdır. Diğer

tarafından yirminci yüzyılın başında daha gelişmiş olduğuna inanılan çoksesli Batı müziğinin seviyesine ulaşmak için izlenen yollar da çok sorunludur. Soydaş'ın sunumu geleneksel kavramı, kavramın nasıl tanımlanması gerektiği ve ürünü ya da üreticiyi geleneksel denilen halkaya dâhil edenin usul mü tavrı mı yoksa makam mı olduğu soruları üzerinden tartışmalarla yol alınabileceğine dair bu soruların cevaplandırılması ve açıklığa kavuşturulması için sadece sanata önem vermek yetmez, müzikoloji araştırmalarına da ağırlık verilmesi gerektiğini dile getirerek belirten Soydaş'ın sunumu, soru ve cevap kısmından sonra sona erdi.

Nasreddin Hoca'nın Biri Bir Gün... İsmail Güleç

13 Nisan 2013
Değerlendirme: Betül Sezgin

İsmail Güleç, "Nasreddin Hoca sadece Nasreddin Hoca mıdır, Nasreddin Hoca fıkraları bitti mi ve bu fıkralar yorumlanabilir mi?" sorularının, *Nasreddin Hoca'nın Biri Bir Gün* adlı kitabını hazırlamasında etkili olan üç husus olduğunu belirterek konuşmasına başladı. Nasreddin Hoca'ya iki farklı açıdan yaklaşabileceğini söyleyen Güleç, tarihsel bir realite olarak Hoca'ya ve folklorumuz içindeki Hoca'ya

değindi. Hoca bu kültürün mizah yönünün temsilcisidir ve bu yönü ile gelenegimizdeki folklorumuzu temsil eden Hoca'dır. Tarihsel Nasreddin Hoca ise, Mahmud Hayran'ın Sivrihisarlı ve Şeyhi Mevlana'nın çağdaşı olup zaman zaman Konya'ya gelerek onu ziyaret eden, tasavvuf geleneğine de bağlı bir zattır. Üretilen her fıkranın, kendisine izafe edildiği bir hocadan bahsettiğini söyleyen Güleç, tarihsel Nasreddin Hoca ile folklordeki Nasreddin Hoca arasında bir ayrım olduğunu dikkat çekti. "Hoca yaşıyor mu" sorusuna ise Hoca'nın fıkralarının bu milletin folklorunda ve bunun değışmediğini, devam ettiğini olarak Hoca ölmüştür ama folklorumuzda bir hikmet barındıran fıkralar bakımından Nasreddin Hoca'nın yaşıyor olduğudur. Fıkranın tasavvufi açıdan nasıl yorumlanmış olabileceğini bir örnekle izah etmeye çalışan Güleç, fıkradaki karakterlerin mürid-mürşid bağlamında ele alınabileceğini ve yorumlanabileceğini iddia etti. Masal ve atasözlerinin de bu şekilde bir yorumlamayla izah edilebileceğini düşünen Güleç, "Hiç yoktan iyidir" üzerine yorumlarını paylaştı. Tasavvufta "hiçlik" in bir makam, "yokluk" un da bir hal olduğunu söyleyen Güleç'e göre hiç olmak yok olmaktan daha iyidir. Eğer hakikatin farkına varılmazsa, yalnızca beden ölünce toprağa karışır ve yok olur. Hiçlik ise damlanın denize karışması gibidir. Damla denizde vardır ama hiç görünmemektedir.

Tasavvufu da bir damla olup okyanusa karışalım, hiç olalım ama yok olmayalım diye anlayıp yorumlarsak bu bir hal olmuş olur. Konuşmasını bu örnekle tamamlayan Güleç, soru ve cevap kısmından sonra sunumunu sonlandırdı.

Sanat Tarihine Mümkün Bakışlar

Bir Forum Olarak Bienal Bige Örer

24 Ocak 2013

Değerlendirme: Zeynep Gökğöz

14 Eylül- 10 Kasım 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilecek 13. İstanbul Bienali'nin kavramsal çerçevesi 8 Ocakta İKSV'nin düzenlediği basın toplantısı ile bienalin küratörlüğünü üstlenen Fulya Erdemci tarafından paylaşıldı. Başlık Lale Müldür'den mühlhemdi: "Anne Ben Barbar mıyım?" Başlığı, kavramsal çerçeveyi ve bir forum, bir kamusal toplanma ve tartışma yeri olarak bienali İKSV İstanbul Bienali direktörü Bige Örer ile tartışma fırsatı bulduk. Tartışmanın moderatörlüğünü ise "Yirminci Yüzyılda Sanat ve Kuram" başlıklı atölye çalışmamızı yürüten Nazım Dikbaş yaptı. İkiriklik, çetrefilli, üzerine çok şey söylenen bir alan olarak bienaller hakkında konuşmak zor iştir. Bunun için yetkili bir ağızdan bu süreci dinlemek bizim için bir şanstı. Çünkü kurumun geçmiş dönemlerde kendine biçtiği misyonu, bienallerin arkasını yasladığı sermaye, şehri pazarlama

Sanat
Araştırmaları
Merkezi
SAM

stratejileri, küratörleri kimin seçtiği ve sanatçıların hangi kriterlerle seçildikleri hususu ve en çok da bu etkinliklerin belli çevreler arasında döndüğü ve kamuya ulaşmadığı üzerinden gelen eleştirilere maruz kalmak kolay olmadığı gibi her iki yılda bir yeniden yeniden ve yeniden masaya yatırılan söylemlerdir bunlar. Tüm bahsi geçen ilişkiler söylemlerinde kendini sağlam tutmak ve ağı içerisinde kendini sağlam tutmaktan üstesinden gelebilmektir herhalde işin sırrı.

13. İstanbul Bienali'nin odak noktası, siyasi bir forum olarak kamusal alan fikri olacak. Tanımı ve içeriği üzerine çok tartışılan bu kavram, güncel demokrasi biçimlerini sorgulayan, günümüzün mekansal-ekonomik politikalarını tartışmaya açan, standardize edilmiş verili birer konum ve dil olarak uygarlık ve barbarlık kavramlarını sorunsallaştıran ve en önemli, kamu olarak güncel sanatın rolünü açmıyayan birer üretim ve pratikler geliştirme amacını taşıyan bir matris işlevi görecektir! (1)

Bienallerin başlangıcından bugüne tartışma platformu yönü var. Bu sefer bu kadar baskın bir vurgunun yapılması, öne çıkarılması bu hususa verilen öneme işaret etmekte. Bu aylardan başlayarak "Kamusal Simya" üst başlığında toplanan bir çok etkinlik ile de bienal sürecini zamana yaymak istemişler. Bir anlamda sanatsal üretim ile bilgi üretimiyle birleştirebilmek, bunu da geniş bir katılımla sağlamak amaçlanan. Hatta bu katılımı barbar olarak adlandırılan ama şiddete referansla

değil de yaşama hakkı elinden alınan ötekileştirilene olan vurgusu üzerinden düşünülen kesimin de sesini duyurması istenilen.

Başın duyurusunda dillendirilen sesini duyuramayanların sesi olma niyeti ile sesi çıkan kim, çıkmayan kim, bunu ön kabulde bir kez daha ötekileştiren kim, gene sen ben, öteki beriki ayrımı ile bu söylemleri tedavülden kaldırmanın yolları yerine derinleştiren kim? Niyetin iyi olması ama kullanılan dilin her şeyi başladığı yere yeniden döndürmesi gibi bir handikapı da içinde barındıran bir dilemma.

İşlerinin zor olduğuna Örer de dikkat çekiyor. Her konuda anlaşmanın mümkün olmadığı, farklı görüşlerle uzlaşmacı bir platformun oluşturulmasına talip olduklarını söylüyor. Bu aşamada pozisyon almadan zemin sağlamak arzusundalar. Özellikle kentsel dönüşüm politikaları için şehrin gerçek sahiplerine ve onlar adına konuşacak entelijensiyanın görüşlerine başvurmak niyetleri. Ama tüm bu iyi niyetli çıkışın yanı sıra bienallerin sınırlarının da farkındalar. Ama burada daha önemli bir şeye dikkat çekmiş oluyorlar. Bienallerin daha iyi bir hayat için rolleri ne olabilir ve bunu sanatsal dilini kaybetmeden nasıl sağlayabilirler? Nazım Dikbaş'ın bu noktada bir tür toplumsal dönüşüm talep eden sanatın estetik olarak neye benzemesi gerektiği ve bu çabanın çağın özelliği olan sonuç odaklı beklentileri tabii ki karşılayamayacağı ama zaman içerisinde gösterilen kararlılıkların yerini bulacağına dair inanç

taşıdığını söylemesi önemliydi. Sanatın tabiatı gereği eleştiriyi beraberinde taşıdığından yola çıktığında eleştiri hakkının kimsenin elinden alınmayacağı ama bienallerin 26 yıllık süreç zarfında kendisinde uyandırdığı ilgi ve kazandırdığı bilgiden hareketle bu etkiyi başkalarına da yapmış olduğu çıkarsaması yapabileceğini ve bunun az şey olmadığını da vurguladı. Hakikaten de İstanbul bienalleri uluslararası deneyimlenebildiği tek mecra.

Gene bu sorulara ek olarak sadece bienal sınırları içinde değil daha geniş kapsamlı soruların da bu vesile ile sorulması gerektiğine vurgu yapan Dikbaş'a göre sanat eğitiminde özellikle yaratıcılığın nasıl öğretileceği, buna paralel olarak sanat okullarının nasıl olması gereken mevzular.

acil öne çıkarılması gereken öneminin Bienallerin eğitim işlevlerinin önemini farkında olduklarını söyleyen Bige Örer, her yıl nasıl yeni bir biçim geliştirebiliriz sorusunu kendilerine sorduklarını ve bu paralele muhasebesinin yapıldığını ve bu yer verildiğini pek çok yan etkinliğe ve yayına yer verildiğini belirtti. Kurumsal yapıların avantajını bir esnekliğe sahip olmalarının değerlendirmenin yaşadıklarını, içeriden dünyanın dört bir yanında isimlerinin dünyamda nasıl karşılaştıklarını, uluslararası ortamda nasıl karşılaştıklarını, uluslararası ortamda nasıl ses getireceklerini ve bunu hep yukarıda tutabilmenin yolları gibi pek çok bileşeni de beraber düşündüklerini ekledi. "kazan-beraber düşündüklerini ekledi. "kazan-Sergi, kapsayıcı "ortak" çıkarları, "kazan-kazan" durumlarını ve temsil politikalarını inceleyerek, nasıl yönetildiğimizi ve

yaşamaya zorlandığımızı tartışabilmek için resmi slogan ve söylemlerden bağımsız kamusal bir alan yaratmayı hedefliyor. Sergi ayrıca, sanatın hem özerk bir alan olarak işleyip hem de toplumsal, siyasal ve ekonomik değişikliklere müdahale edebileceği yöntemler üzerine düşünceler geliştirecek.²

Merkez periferi ilişkisi, edebiyat- güncel sanat meselesi ve ekonominin nasıl bu durumdan ilerleyen sanat ortamının nasıl bu durumdan azade kılınabileceği gibi konuların üzerinden de geçilen oturumun sonlarına doğru tekrar başlık meselesine dönüldü. Kasel'de 5 yılda bir gerçekleştirilen Documenta'nın başlık kullanmadığı, geçen seneki 12. İstanbul Bienali'nin de "İsimsiz" olduğundan hareketle isim vermenin zor iş olduğuna vurgu yapılarak başlık konduğu anda daha sergi ortada dikkat çekildi. Örer'in bu olduğuna dikkat çekildi. Örer'in bu seferki başlığın pek çok katman içerdiğini vurgulaması üzerine dinleyicilerden birinin başlığın anlatılanlarla hem çıktığı ve hem de çıktığından sonra kendisinde bulunduğu dair tespitinden sonra kendisinde bulunduğu karşılığı paylaşımı ise manidardı: "Şimdiye kadar yaşadığım tecrübeler dayanarak ben bu başlığı bienali gezip çıktuktan sonra kullanacağım zannedersem: - Ben gerçekten de barbarmışım, çünkü hiçbir şey anlamadım!"

2 13. İstanbul Bienali küratörü Fulya Erdemci'nin hazırladığı kavramsal çerçeve metninin tamamına şu adresten ulaşabilirsiniz: <http://bienal.iksiv.org/tr>

SAM Klasik Türk Edebiyatı Konuşmaları

Hurûfî Metinlerinin Klasik Türk Edebiyatı Tarihine Katkısı

Fatih Usluer

19 Ocak 2013

Değerlendirme: Zehra Fidan

Vahdet-i vücud felsefesinin harfler üzerinden yorumlanabileceğimiz hurûfîliği, sahadaki çalışmalarıyla tanınan Doç. Dr. Fatih Usluer'den dinledik. Usluer, toplantının ilk kısmında hurûfîliği tarihsel gelişimi ve temel özellikleriyle ele aldı, ikinci kısımda ise klasik Türk edebiyatında hurûfî olarak bilinen ya da hurûfîlikten etkilenen şairler üzerine bir değerlendirmede bulundu. Hurûfîlik, Fazlullah Estarabâdî (ö. 1394) tarafından dördüncü yüzyılda İran'da kurulmuş, izleri on yedinci yüzyıla kadar Anadolu ve Balkanlar'da takip edilebilen mistik ve felsefî bir akımdır. Fazlullah bir derviş grubundan duyduğu Mevlânâ'nın ölüm temalı beyti üzerine tasavvuf yoluna girmiş ve 17 yaşından itibaren pek çok yere seyahatler sırasında Fazlullah, rüyalarında Hz. İsa, Hz. Süleyman, Hz. Muhammed, Hz. İbrahim gibi peygamberleri görmüş, gördüğü rüyalar neticesinde kendisine rüya tabiri etme ilmi ve harflerin sırları verilmiştir. *Câvidânnâme*, *Muhabbetnâme*, *Arşnâme*, Fazlullah'ın bilinen en temel eserleridir. Aliyyu'l-A'lâ, Seyyid Nesimî, Mir Şerif, Emir Gıyaseddin ise Fazlullah'ın öğrencilerinin en önemlilerindedir. Fazlullah ve öğrencileri eserlerini Farsça kaleme alırlar ve bu ilk

eserler hurûfîliğin temel felsefesini dile getirir. Seyyid Nesimî, Türkçe yazan ilk hurûfî olma özelliği ile akım içinde ayrı bir yer teşkil eder. Hurûfîliğin ortaya çıktığı bu dönem 50 yıllık bir süreci kapsar ve bu süreç İran coğrafyasında geçer. Timur'un oğlu Miranşah yönetiminin isteğiyle Fazlullah'ın öldürülmesinin ardından hurûfîlerin isyan etmesi ve baskılar sebebiyle hurûfîliğin Anadolu'ya geçtiği görülmüştür. On beşinci yüzyıla gelindiğinde Nesimî'nin irşad için Anadolu'ya gönderdiği öğrencisi Refîi'yi görmektedir. Baştan sona hurûfîliği anlatan Refîi, *Beşaretnâme* isimli mesnevisini Türkçe olarak kaleme almıştır. Refîi'nin Preveze'de vefat etmesi hurûfîlerin tebliğ için henüz fethedilmemiş topraklara bile gittiklerinin göstergesidir. Yine bu yüzyılda Abdülmecid bin Ferište Fazlullah'ın mensur eserlerini Türkçeye çevirir, bu eserler temel hurûfîlik argümanlarını barındıran Türkçe eserler olmaları sebebiyle oldukça önemlidir. Bu yüzyıldan sonra hurûfîlik Balkanlar'da gelişim gösterir. Arşî, Muhiî, Misalî (Gül Baba), Viranî Abdal gibi müridler Balkanlar'da yaşamıştır. Usluer'in ifadesine göre Hurûfîlik pek çok tarafından sahiplenilmiştir, eldeki hurûfî yazmalarının çoğunluğunun Balkanlar'da Bektaşiler tarafından istinsah edilmiş olması ve bu yüzden Balkanlar'da yetişen divan şairlerinin eserlerinde hurûfîlik izlerinin görülmesi tesadüf değildir. Usluer, Fazlullah'ın kurduğu sistemde varlık ve harfler arasındaki ilişkinin 3 temel boyutu olduğunu belirtti. Buna göre öncelikle bir şey Allah'ın kelamıyla (kûn) var oluyorsa varlıkla harfler arasında bir temas olmalıdır. İkinci olarak isim-

müsemma ilişkisi (varlığı isimle tanımlarız) gelir. Son boyutta varlıklardaki gizli harfler/ seslerdir. (Cansız varlıklar bilkuvve, canlı varlıklar ise bilfil olarak seslere sahiptirler.) Öyleyse bu üç temel boyut sırasıyla şu üç anlama gelmektedir: Varlık harflerle yaratıldı. Varlığın ismi var, varlık barındırıyor.

Konuşma bilgisi ya da *esmâ-yı küllün* Hz. Adem'e öğretilmesiyle 32 harf ya da 28 harf sadece tam olarak bütün sesleri telaffuz edebilen varlıklar içinde harfleri barındırıyor. Onun *eşref-i mahlukât* tek varlık insandır. Yaratıcının insan oluşu da işte bu yüzdendir. Yaratıcının insan suretinde olduğu inancına da sahip eden suret Hurûfilere göre insanda zuhur eden suret Allah'ın suretiyse insanın önemi bir kat daha artmış olur.

İnsan, yüzündeki 7 hatla doğar (1 saç, 4 kirpik, 2 kaş). Bu her bir hat da *anasır-ı erbaadan* oluştuğu için aslında insan 28 hatla doğmuştur. Daha sonra erkeklerde ortaya çıkan 7 *ebî hat*, insan başındaki 7 delik, ağızdaki kemik, kas, damar sayıları, 6 yön vücudun göstergeleleridir, diğer bir deyişle edişinin göstergeleridir, diğer bir deyişle Allah'ı müşahede etmenin yollarıdır. Sunumunun bu kısmında Nesimî, Refî, Misalî, Arşî, Muhitî, Vîranî Abdal, Penahî gibi ilk dönem hurûfilinin mesnevi formunda eserler vererek ciddi bir hurûfilik propagandası yaptıklarını söyleyen Usluer, bazı şairlerinde hurûfî temalarını kullandıklarını kimi şiirlerinde hurûfî olarak gösterdiği bazı Abdülbaki Gölpınarlı'nın *Hurûfilik Metinleri Kataloğu'*nda hurûfî olarak gösterdiği bazı şairler üzerine değerlendirmede bulundu.

Gölpınarlı'nın hurûfî olarak gösterdiği şairler arasında Yenice Vardarlı Hayretî, Ruhi-i Bağdadî ve Müverrih Âli (Gelibolulu Âli) de bulunmaktadır. Usluer bu şairlerin bu şairlerin hurûfî olup olamayacaklarını tartıştı. Gelibolulu Âli'nin hurûfî olduğuna dair büyük alametler olmadığını belirten Usluer Bektaşilere yakınlığının doğru ve hurûfilikten kısmen etkilendiğini belirtti; ancak divanında sadece 5 yerde hurûfilik alâmeti bulunduğunu, bunların da hurûfî olması için çok yeterli sebepler olmadığını dile getirdi. Bunun yanında Yenice Vardarlı Hayretî'nin divanında daha fazla hurûfî etkiler olduğu söylenebilir. Gölpınarlı Uslu'yi hurûfî olarak anmaz; ama Usluer en fazla etkinin onun şiirinde olduğunu, ancak etkilenen şairleri hurûfî kabul etmenin yanlış olacağını ifade etti.

Katkılar ve sorularla zenginleşen konuşmada divan şiirinde karşılaşılan harf sembolizasyonlarının ne kadar Hurûfice olup olmadıkları ve motiflerin şiire ne zaman girmiş olabileceği gibi konuların önemi bir kez daha öne çıkmış oldu. Hurûfî şairlerin da bu akımın izlerini gördüğümüz şairlerin üslubunda belirgin bir özellik olup olmadığı üzerine gelen bir soruya cevap olarak çok cesurca ifadeler kullandıklarını, tasavvufi coşkuyu iyi yansıttıklarını; ancak bunun vahdet-i vücudu sındırması olmalarından kaynaklandığını düşünülebileceğini dile getiren Usluer konuşmasında sözkonusu metinlerle ilgili yapmakta olduğu çalışmalardan da bahsetti.

Osmanlı Edebiyatının Eleştirel Bir Tarihini Yazmak

Mehmet Kalpaklı

23 Şubat 2013

Değerlendirme: Mustafa Özağaç

Klasik Türk Edebiyatı Konuşmaları dizisinin onuncu oturumunun Sunumunda "Osmanlı Edebiyatının Eleştirel Bir Tarihini Yazmak" konusunu ele alan Kalpaklı konuşmasına "klasik Türk edebiyatı" ya da "divan edebiyatı" yerine başlıkta "Osmanlı edebiyatı" tabirinin kullanılmasının bir yaklaşımı ifade ettiğini, seçilen başlığın ilk aşamada edebiyat tarihinin nasıl algılandığına gösterge teşkil ettiğini söyleyerek başladı. Daha sonra "edebiyat tarihi" deyişi üzerinde durdu ve bu konuda şunları söyledi: "Edebiyat tarihi, tamamen kurgu ürünü metinleri ifade eden 'edebiyat' ile geçmişin bugün kurgusal halini alan 'tarih' gibi iki kurgusal alanın birleştiği yeri ifade eder."

"Edebiyat tarihinin konusu nedir?", "Edebiyat tarihinin içeriği nedir ve ne olmalıdır?" diyen Kalpaklı, eleştirel bir edebiyat tarihi yazmanın olabilirliğini irdelerken sorduğu sorulara şu çözüm önerilerinde ekledi: "Edebiyat ve tarih dediğimizde elimizde iki temel unsur var: Yazar ve onun ürettiği metin. Bunlardan her birini de elimizde yazmaların hepsini ve metinlerin hepsini bilmek gerek. Bunların hepsini henüz bilmeyişimiz, Osmanlı edebiyatı tarihinin

olanaksızlığını gündeme getirecekse, anahtar bazı noktalar üzerinden örneklemeler ile resmin bütününi tamamlamaya çalışmalıyız. Osmanlı edebiyatı eleştirel tarihi için, henüz günışığına çıkmamış metinleri yayınlamak gerekmektedir. Bu metinler tamamlanmadan bir edebiyat tarihi yazmak mümkün olmadığından, Osmanlı edebiyatı eleştirel tarihi yazılırken, bunun henüz tamamlanmamış bir edebiyat tarihi olduğunun bilinci ile hareket edilmelidir."

Edebiyat tarihi ile hangi edebiyat tarihi mi, kastediliyor? Çoğunluğun edebiyat tarihi mi, azınlığın edebiyat tarihi mi? Sayısal olarak daha çok alana ulaşan eser mi? Etki alanı olarak daha çok toplumun ürettiği edebiyatı, tekke edebiyatı, divan edebiyatı, halk edebiyatı şeklinde sınıflandırmak ne kadar gerçekçidir? Bu ve benzeri ufuk açıcı sorularla ilerleyen oturumda Kalpaklı şunları söyledi:

"Osmanlı Edebiyatı denince mevcut divanlar ve tezkirelerden oluşan bir metinler çerçevesini akla getiriyoruz. Şairlerin birbirleri ile ilişkilerini anlatan hicivlere bakınca ise edebiyatın yaşayan hicivlere görüyoruz. Bu edebiyatı divan merkezli okumamız lazım. Divanlar bu metinlerin kaydedildiği şeylerdir; metinlerin yaşadığı yer ise meclislerdir. Dolayısıyla meclisler üzerinden okumamız gerekecek."

Kalpaklı'nın "Osmanlı edebiyatının eleştirel bir tarihini yazmak" konusundaki önerilerini şöyle özetleyebiliriz:

Osmanlı edebiyatı tarihine eleştirel bir bakış, edebiyat tarihini yazan kişinin, bu tarihin kurgulanmış bir tarih olduğunu kabul

etmesiyle başlar. Bu da, tek bir edebiyat tarihi olmayacağını, edebiyat tarihlerinden bahsedilebileceğini ifade eder. Osmanlı edebiyatının dünya edebiyatının bir parçası olduğuna inanmak ve bunu kanıtlamak zorundayız. Osmanlı'nın eleştirel edebî tarihi, bilinçli bir şekilde eleştirel ve objektif teoriz bir edebiyat tarihi yazmaya yönelik bir girişim olmamalıdır; zira tarihî gerçeklik ve Fars edebiyatları arasındaki ilişkileri, İslâm'ın kültürel devamlılığı anlatılardan sıyrıp Osmanlı anlayışının gerçeklikle biraz daha yaklaşmamız gerekmektedir. Tehlikelerimizden biri edebiyatımızı geçirmeliyiz. İslâm edebiyatlarıyla Osmanlı edebiyatı arasındaki bağlantı ve paralelliklerden bahsettiğimiz gibi Akdeniz ve Avrupa edebiyatlarının de araştırılması bağlantı ve paralelliklerini de araştırılması. Edebiyat giderek disiplinlerarası alanın konusu olduğundan metinlerin neşrinde günümüz Türkçesine de yer verilmesi daha çok kişiye hitap etmesi açısından önem arz etmektedir.

Eleştirel bir edebiyat tarihi yazımına dair bu önerilerden sonra Mehmet Kalpaklı'nın sunumunda soru-cevap faslına geçildi ve toplantı böylece sona erdi.

SAM SanatHafıza
Babalarını
Tanıyamayan
Çocuklar:
Ayşecik,
Sezercik,
Ömercik ve
diğerleri
Ali Pulcu

12 Ocak 2013
Değerlendirme: Barış Saydam

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin Ekim ayında başlattığı "SanatHafıza" dizisinin dördüncü konuğu Ali Pulcu, Yeşilçam sinemasında hatırı sayılır bir başarı yakalayan ve "yıldız"laşan çocuk kahramanlar üzerinden Ayşecik, Ömercik ve Sezercik filmlerini Türkiye'de neredeyse bilmeyen yoktur. Bu filmleri izlemeyen bile, kolektif hafızamızda bir şekilde kendine yer edinen bu isimlere aşinayızdır. Küçük çocuk karakterlerinden ve ablalarından rol ağabeylerinden ve dönem evrimleri ise sadece sinemanın değil, sosyolojinin da bu doğrultuda, bu filmleri analiz etmeden önce hafıza, tarih, psikoloji merkezli bir giriş konuşması yaparak, filmlerin değerlendirilmesine zemin

hazırlayan temel alanlara değindi.

Hafıza ve bellek sözcüklerinin kökleri üzerinden Michael Haneke'nin *Funny Games* filmiyle Atıf Yılmaz'ın *Hıçkırık* filmi paralel bir şekilde değerlendirilen Pulcu, bu şekilde

geçmişin sükunet ve rahatlığına karşın, günümüzün gürültülü ve kaotik yaşam şekli arasındaki tezatlığa atıfta bulundu. Bu atıf önemlidir; zira konuşmanın da başlığın oluşturduğu tezatla, Yeşilçam

özdeşleştirilmesinin de nedenleri burada gizlidir. Pulcu yarattığı tezatlara, Yeşilçam filmlerinin neden daha fazla sevildiğini

sorgulama fırsatını da yakaladı. Nostalji duygusunun ötesinde, Yeşilçam filmlerine bir tür "tamlik" duygusu hâkimdir. Bu filmlerin yapılarının neden daha fazla sevildiğini

ıyapısını düşündüğümüzde, daire şeklinde bir tamlikla kuşatılan bahsi geçen yapımlar, kahramanların olay örgüsü çerçevesinde yaşadıkları deneyimlerle tamliklerini daha da güçlendirirler. Kahramanın başına ne

gelirse gelsin, bütün anlatının mutlu bir sonla bağlanacağı ve kahramanın daha güçlü bir şekilde çevresindekilerle birlik oluşturacağı fikri güçlüdür. Filmlerde her zaman dışarıdan

bu tamlik duygusunu tehdit eden bir dış faktör olurken, nihayetinde anlatı içinde bu tehdit uzaklaştırılarak, tamlik korunur. Yeşilçam filmlerinin heyulası bu tamlik duygusunun üzerine kuruludur. Haneke filmlerinde ise, daire parçalanmıştır ve insanlar tamlik algısına sahip olmaktan uzaktır. Dairenin parçalanması, aslında "tamlik" duygusunun bir illüzyondan ibaret olduğunun ifşasına

yönelik provakatif bir hamledir. Bu minvalde değerlendirildiğinde, 60'lı ve 70'li yıllarda Yeşilçam'ın favori alt

türlerinden biri olan "çocuk" kahramanlı filmler ile günümüz sineması arasında ciddi bir fark vardır. Gerek Haneke filmlerinde gerekse de günümüz Türk filmlerinde olsun, insan doğasına yönelik karamsar ve sinik bir bakış görülür. Eski filmlerde kötücül özellikler iyiliğin içinde eritilirken, günümüz filmlerinde ise tam tersi şekilde insan doğasının kötücül yanları daha baskındır. Ayşecik, Ömercik ve Sezercik'li filmler, aslolanın iyilik olduğu toplumsal bir yapıya gönderme yapmanın ötesinde, zaman içindeki değişime de atıf yaparak, psikanalitik okumalara da imkân sağlamaktadır. Pulcu'nun sunumunda kurduğu karşıtlık da bu anlamda, bu filmlerin sevilme nedenlerinin ötesinde, Türk toplumunun zaman içinde geçirdiği dönüşümü de ortaya koymaktadır.

Orta Doğu'nun Edebi Hafızası: Toplumsal Bellek ve Osmanlı Edebiyatı'nın Komşu Kültürlerle İlişkisi

Bahadır Süreli

9 Mart 2013

Değerlendirme: Mukadder Gezen

SanatHafıza program dizisinin beşinci oturumunda İstanbul Şehir Üniversitesi'nden Bahadır Süreli'yi konuk ettik. Süreli, Hafıza-Edebiyat ilişkisini incelediği konuşmasına, "Geleneksel edebiyat içerisinde nasıl bir toplumsal hafızadan

bahsedebiliriz?”, “İran mesnevileri, Osmanlı mesnevilerini nasıl etkilemiştir?” sorularıyla başladı.

Süreli, İran ve Osmanlı mesnevileri arasındaki etkileşimi analiz etmeye doktora yaptığı sırada, beşinci yüzyılda yaşamış Sasani hükümdarı V. Behram’ın hayatını efsanevi şekilde anlatan *Heft Peyker* tercümesini çalışırken başlamış. Kısaca bu mesnevisinden bahseden Süreli, Nizami’nin ilk kez müstakil bir eser olarak kaleme aldığı Behram’ın hayatının, Firdevsi’nin *Şehnâme*’sinde bir epizot olarak yer aldığı ve Nizami’nin eserini yazarken toplumsal bellekten sıkça yararlandığını belirtti. *Heft Peyker*’de anlatılan Behram karakterinin Ortadoğu’nun edebî hafızasında yer alan “epik kahraman” tipiyle pek çok benzerlik gösterdiğine değinen Süreli, bu benzerlikleri Sümer, Babil, Hindistan ve Pakistan anlatılarından sıkça yararlandığını karşılaştırarak anlattı. Buna göre doğum, yolculuk, yasaklamalar, av yetenekleri, evlilik/zıfaf, esaret/kısıtlanış aşamaları bütün epik anlatılarda yer alan ortak motiflerden bazıları. Kullanılan motiflerin benzerlik göstermesine ilaveten, *Heft Peyker* formu olarak da *Binbir Gece Masalları* formu gösterir. Behram, yedi farklı renkte yedi köşklere yedi prensesi haftanın yedi günü ziyaret eder ve onlardan birer hikaye dinler. Bu kurgu, Behram’dan, hatta Sasani imparatorlarından da önceye uzanır. Uzun zaman içinde pek çok hikaye dönüştürülerek, ama belli kodlar daima korunarak, tekrar edilmiştir. Divan edebiyatı söz konusu olduğunda bu kodların izini Sümer mitolojisine kadar sürmek mümkündür.

Süreli sunumunda Divan şiirinde sürekli anlatılan klasik sevgili figürünün de ortak hafızanın bir uzantısı olduğu görüşünü de paylaştı. Behram, yedi prensesi almadan önce yanında bir cariye vardır. Nizami’nin *Heft Peyker*’inde bu cariye Firdevsi’nin adı Fitne’dir. Firdevsi’nin *Şehnâme*’sinde ise *Âzâde*. *Âzâde*, hür kadın demektir ve dolayısıyla tehlikelidir. Behram, cariyesiyle ava çıkar fakat bir türlü onun takdiri kazanamaz. Firdevsi’nin hikayesine göre, sonunda Firdevsi’nin hikayesindeyse cariye kaçarak kurtulur.

Bu hadisenin anlatıldığı görsel kaynakları sunumunda etkili bir şekilde kullanan Süreli, cariye için farklı sonlar üretilmiş olsa da divan şiirinde klasik kadın tasvirinin bu cariyeyle örtüşüğünü söylüyor. Çengi olması, bazen silah, ok taşıması, etkileyici bir *femme fatale* olması divan şiirindeki sevgili tipi Venüs birebir örtüşür. Aslında bu sevgili tipi Venüs gezegeniyle de benzerlik gösterir. Venüs gökyüzünde çizdiği kararsız hareketlerle sekiz köşeli olarak tasvir edilir; tahmin edilemez hareketleri bazen batıda eder. Bazen doğuda Venüs gezegeni ile görülür. “Kadın” Venüs gezegeni ile yorumlanırken, Venüs gezegeni de mitolojik anlatılarda İnana, Afrodit ya da Zühre olarak karşımıza çıkar.

Sürekli, sözlü kültür içinde anlatılan *Heft Peyker* mesnevisinde orijinal kurgular bulunduğunu, ancak her ne kadar Nizâmî yazmış olsa da *Heft Peyker*'in toplumsal hafızadan derlenen bir hikaye olduğunu ifade etti. Fars edebiyatının Eski Ahir'ten etkilendiğini kesin olarak söyleyebileceğimizi, 11. ve 12. yüzyılda yazılan mesnevilerde de İncil'in etkisinin görüldüğünü belirtti.

Son olarak, Ortadoğu'nun edebî hafızası olarak ifade edilen bu hikayelerin, bütün bir kozmolojik bilginin aktarımı işlevi gördüğünü, yazının olmadığı, tamamen sözlü kültür ortamında yaşayan insanın gündelik ya da bilimsel bilgisini bu hikayelerle aktardığını söyleyen Süreli, bu nedenle mesnevilerin toplumsal bellek çalışmalarıyla ilişkilendirilebileceğini belirterek konuşmasını tamamladı.

Tasvir: İslâm Görsel Kültüründe Yasak, Gelenek ve Pratikler İhtisas Sempozyumu

SAM Sempozyum

16 Şubat 2013

Değerlendirme: Dr. Nicole N. Kançal-Ferrari, Dr. Ayşe Taşkent

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezinde, 2010 yılından bu yana devam eden, farklı disiplinlerden gelen lisans ve lisansüstü öğrencilerin katıldığı; İslâm sanatı ve sanat düşüncesi başlığı altında tasvir, imge, sanat pratikleri, sanat teorileri, gelenek, birikim, yasak, ikonoklazm ile anikonizm gibi kavramla-

rın incelenip tartışıldığı atölyenin bir ürünü olan "Tasvir: İslâm Görsel Kültüründe Yasak, Gelenek ve Pratikler" başlıklı öğrenci sempozyumu 16 Şubat 2013 tarihinde Bilim ve Sanat 2006 yılında gerçekleştirildi.

2006 yılında gerçekleştirildi. alevlenen ve güncellenen "İslâm'daki tasvir" olgusu ile ilgili tartışmalar; tasvir etrafında birçok yeni şey söylendi ya da eski şeyler yeniymiş gibi tekrar gündeme getirildi. Bu öğrenci sempozyumunda katılımcılar, bir atölye çalışmasının sonuçlarını sunmakla; "yeni" ya da "tek doğru" bir yaklaşımın peşine düşmekten çok, konu etrafında üretilen kavram ve söylemleri inceleyerek onların eleştirel bir gözle nasıl okunup sorgulanabileceğine ilişkin bir perspektif inşa etme çabasına girişmişlerdir. Sempozyumda, tasvir ve oryantalizm arasındaki ilişkiye dikkat çekilerek; "bize" Batıdan 'dayatılanlar' ve bağlantılı olarak, bilinçli veya bilinçsiz olarak kabul edilen 'anlayışları' aynı eleştirel bakışla sorgulamaya davet vardı.

Dr. Nicole N. Kançal-Ferrari, "İslâm Görsel Kültürü İncelemelerine 'Eleştirel-Tarihsel Bir Bakış' adlı sunumunda, İslâm görsel kültürünü; oryantalizmin başlangıcından bugüne kadar inceleyen eserlere kritik bir bakışla yaklaşmanın imkânını şu sorular etrafında tartıştı:

1. Batının, Türk-İslâm dünyası hakkında geliştirdiği söylem, kendi endişelerinin, uğraşlarının veya bilinçaltının bir ürünü müdür? Yoksa gerçekten Müslüman dünyayı gösteriyor mu?

Yabancılaştırma veya ötekileştirmede bizi, yani diğerini mi görüyor, yoksa “biz” olan diğerini ıskalıyor mu? Geliştirdiği söylem ile ötekine yani bize, kendi inşa ettiği “mirası” sanki bizimki imiş gibi mi dayatıyor, bize satıyor mu?

2. İslâm dünyası tasvir ve sanata ilişkin kendi yaklaşımını nasıl ortaya koyabilir? Biz niçin kendi söylemimizi geliştiremiyoruz? Bir söylemimiz yok mu? Var da biz mi bilmiyoruz? Olmadığı için veya biz bilmediğimiz için mi Batı’nın geliştirdiği söylemi kullanıyoruz, ona inanıyoruz, hatta onu savunuyoruz?

Dr. Ayşe Taşkent, “Tahyîl (Hayalî Tasvirler) ve Muhâkât (Mimesis) Kavramları Işığında İslâm Görsel Kültürüne Kuramsal Bir Bakış” adlı sunumu ile tahyîl ve muhâkât kavramlarını İslâm görsel kültürü ve İslâm sanatı araştırmalarında iki temel kavram olarak öne çıkarttı. Araştırmacı, İslâm düşüncesinde estetik konuların ontolojik, kozmolojik, psikolojik ve epistemolojik bağlamda tartışılmasının gerekliliğini ifade ederek İslâm görsel kültürü hakkında yürütülecek bir sanat felsefesi çalışmasında, bu iki kavramın merkeze alınmasının önemine vurgu yaptı.

Daha sonra Taşkent, İslâm görsel kültürüne kuramsal bir bakış ile yaklaştığını iddia eden; Oliver Leaman’ın; *Islamic Aesthetics an Introduction (İslâm Estetiğine Giriş*, çev. Nuh Yılmaz, İstanbul: Küre Yayınları, 2010) başlıklı eserine ilişkin felsefi temelli bir metin eleştirisi yaptı. İslâm sanatı ve estetiği hakkında; Leaman’ın eserinde yer alan “İslâm Sanatı Hakkında En Çok Yenilenen On Bir Hata” başlığına ironik bir nazire

yaparak Oliver Leaman’ın 11 büyük hatasını sıralayarak şu soruları sordu: Oliver Leaman bir İslâm estetiği inşa ediyor mu? İslâm sanatı Leaman’ın tanımladığı gibi bir şey midir? Günboyu süren sempozyumda sunulan diğer tebliğlere gelince;

Fatih Kocaşık,

“İkonoklazm ve İslâm Sanatı” adlı tebliğinde Hristiyan kültürü ve dini ile İslâm arasındaki paralellik ve farklılıkları ortaya koymaya çalıştı. Nevin Meriç, “İslâm’da Resim Yasası ve Fetvaları” başlıklı tebliğinde, bildiğimizi sandığımız kaynakları (Kur’an ve Hadis) ve genelde göz ardı edilen fetvaları tasvir sorunsalı etrafında yeni bir bakış açısından tekrar ele aldı. Ferhat Şen, Volkan Binici,

Reha Dişçioğlu “Ernest J. Grube’nin *İslâm Resminde Klasik Üslup Eseri Üzerinden İslâm Tasvirli Elyazmaları* Çalışmaları ile ilgili Eleştirel Bir Analiz” adlı tebliğinde,

İslâm el yazmalarındaki görsellerin nasıl incelendiğini, karşılaştırmalı bir bakış açısı ile ele aldı. Ertuğrul Ertekin, “Makel Minyatürlerinde Kerbelâ Olayı” başlıklı sunumu ile bir edebiyat formu olan makel minyatürlerin ikonografik bir çözümlemesini yaparak, onları kendi bağlamı içinde yorumladı. Özlem Güneş, Hediye Soyçiğit “Aşk

Mesnevilerinde Metin-Minyatür Buluşması” başlıklı sunumları ile edebi metinlerdeki anlatıları, görsel malzeme eşliğinde ele aldılar. Murat Işık, “Türk-İslâm Sanatlarının ‘Kozmik Odası’na Anahtar Deliginden Bakmak “Tılsımlı Gömlekler” Ne’yin Nesne’si?” başlıklı sunumunda sanat eseri olarak görmediğimiz tılsımlı gömleklerin boyutlarını inceledi. Tuğba Yapıcı, “Yazı-Resimler Üzerine Bir İnceleme” başlıklı sunumu ile imge ve yazı arasında yer alan yazı-resimleri, Valerie Gonzales’in “İslâmi Kaligrafinin Çifte Ontolojisi” başlıklı makalesi üzerinden değerlendirdi.

Ortak ilgi alanları olan bir sanat tarihçisi ile çalışma alanı güzellik felsefesi olan iki akademisyenin kendilerini uzun seneler meşgul etmiş konuları ve biriktirdikleri malzemeyi bir atölye çalışması ile değerlendirmek fikrinden doğan bu sempozyum, BİSAV Sanat Araştırmaları Merkezinin ilk öğrenci sempozyumu olmuştur. “Gerçek” yani maddi olarak varolan eserleri incelemek sanat tarihinin işi iken tasvir ve estetik ile kuramsal anlamda ilgilenmek felsefi bir uğraşıdır. Ortak bir çalışma için yola çıkılırken bu iki alanın, kuram ve sanat pratiğinin, birbiriyle

ilişkilendirilmesinin güçlüğü elbette biliniyordu. İslâm sanatını, hem pratikler hem de kuramsal bağlamda birarada ele alan çalışmalar gerek Türkiye’de gerekse dünyada oldukça az sayıdadır. İslâm’daki görsel pratikleri analiz etmek için çok zengin ve karşıtlıklara dayanan, kısıtlayıcı açıklama ve modellemelerle bu imkânların önü kapatılmaktadır. Bunun yerine yeni bir perspektif ancak yerleşik sanat tarihi paradigmasını bir yana bırakarak, aslında erken tarihlerde dile getirilmiş, antropolojik, beslenen ve kültürel pratikleri dikkate alan bir çerçevede geliştirilebilir. İşaret edilen çerçeve, zor bir yola çıkmak anlamına gelmekte, yol azığını yeterli kılmak için mevcut birikimin üstüne yeni şeyler katmak gerekmektedir.

Gazel

Kemal Edip Kürkcüoğlu

Ağlarım bir kere gülmez şâh-ı hûbânım bana
Derd ile kan ağlasın baht-ı perîşânım bana
Nâmına dil-berlerin derler gül-i handân-ı aşk
Yâ niçin bir kerre gülmez verd-i handânım bana
Şu'le-i ümmîdimi söndürdü yârin firkati
Bir hayâl oldu hakîkat sandığım ânım bana
Leşker-i cilveyle şâhım hepsini zabt eyledi
Cürm için kâfi değilken nakd-i imânım bana
Bir elinden câm-ı mey kâküllerinde bir eli
İşveler icrâ eder yâr-i perîşânım bana
Lutfu var olsun yine etti karîn-i iltifât
Yaralar sînemde açtı şûh-ı devrânım bana
Olmamışken ben hevâ-yı nefse hâkim âh âh
Başka bir derd-i hevâ verdi Süleymân'ım bana

TAM Tez/Makale Sunumları

Yelkenliden Buharıya Geçişte Osmanlı Denizciliği 1825-1855 Levent Düzcü

14 Ocak 2013
Değerlendirme: Tuğba Yapıcı

“Yelkenliden Buharıya Geçişte Osmanlı Denizciliği, 1825-1855” Osmanlı denizciliğini gemi teknolojilerinin gelişimi bağlamında inceleyen bir tez. Gazi Üniversitesi’nde, Levent Düzcü tarafından 2012’de tamamlanan bu doktora tezi konuyu üç ana bölümde ele almakta ve genel olarak deniz tarihinde klasik dönem ile modern dönem arasında geçişin yaşandığı

bir evreye; özelde ise Osmanlı denizciliğine eğilmektedir. Tezin birinci bölümü eski klasik yelkenli gemilere, ikinci bölümü ilk vapurlara odaklanırken üçüncü bölümde inşa, donanım ve teknik malzeme incelenmektedir.

Türkiye Araştırmaları Merkezinin Tez-Makale Sunumları programının Ocak ayı konuğu olan Düzcü’nün ifadesiyle, tez temel olarak 1827 Navarin ve 1853 Sinop Baskını arasındaki dönemi ele almaktadır. Fakat Düzcü, süreci daha iyi yorumlayabilmek için 1825 ve 1855 yılları arasında da dikkate alır. Tezinin tarihsel kapsamı ile ilgili bu açıklamadan sonra Düzcü, sunumunda dünyada ve Osmanlı’da buharlı gemiye geçişin temel parametreleri üzerinde durdu. Düzcü’ye göre dünyada sanayi devrimi, geçişin temel parametreleri arasında yer almaktadır. Düzcü’ye göre dünyada buharlı gemiye geçişin temel parametreleri sanayi devrimi, yelkenlilerde yandan çark kullanımı, uskurun icadı ve demir-çeliğin gemi yapımında kullanımıdır. Sanayi devriminin sembolü olan buharlı makinelerin gemilerde ilk kullanımı Amerikalı Robert Fulton (1765-1815) tarafından Clermont adlı geminin yapılmasıyla (1807’de suya indirildi) gerçekleşmiştir. Bu dönemden uskurun icat edildiği 1837 tarihine kadar buharlı gemiler çoğunlukla yandan çarklıdır. Gemilerin bordalarındaki bu çarklar, buharlı

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi
TAM

TAM Yuvarlak Masa Toplantıları

TEZ/MAKALE SUNUMLARI

Yelkenliden Buharıya Geçişte
Osmanlı Denizciliği 1825-1855

Otto von Bismarck ve Osmanlı’daki İmajı
Osmanlı’da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri:
XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı Üsküdar Örneği

XIX. Yüzyıl Karadeniz’inde Yeni Bir
Ticari Merkez: Samsun

1660 İstanbul Yangınına Sosyo-Ekonomik Tahlili

BİR KİTAP-BİR YAZAR

Osmanlı-Papalık İlişkileri

TARİH OKUMALARI

Menâkıbnâmeler 5: Makâlât-ı Seyyid Harun Veli

Levent Düzcü • 14 Ocak 2013

Yusuf Ziya Altıntaş • 11 Şubat 2013

Nevzat Erkan • 4 Mart 2013

Filiz Diğiroğlu • 18 Mart 2013

Kenan Yıldız • 15 Nisan 2013

Ahmet Türkan • 8 Nisan 2013

Haşim Şahin • 24 Ocak 2013

Menâkıbnâmeler 6: Menâkıb-ı Ebû İshâk Kâzerüni

Menâkıbnâmeler 7: Abdal Müsâ Velâyetnâmesi

Menâkıbnâmeler 8: Menâkıb-ı Seyyid Ali Semerkandî

SOHBET

Yerel Tarihçilerle Buluşuyoruz 10:
Bir Ömür Amasya Tarihi

Otobiyografik Bir Anlatı 10:
Türkiye’de Hukuk ve Siyaset Çalışmaları

Osmanlı-İtalya İlişkilerine Gündelik
Hayattan Bakmak: Venedik’te Osmanlılar

PANEL

Balkan Savaşları ve Türk Kimliğinin İnşası

Mustafa Kara • 23 Şubat 2013

Hakan Erdem • 28 Mart 2013

Fatih Bayram • 25 Nisan 2013

Hüseyin Menç • 21 Ocak 2013

Ergun Özbudun • 18 Şubat 2013

Mahmut H. Şakiroğlu • 12 Mart 2013

12 Ocak 2013

gemilerin hem hız açısından yavaş kalmasına hem de bordalarına da daha az top konulmasına sebep olur. Bu nedenle yandan çarklı gemiler, donanmalarda ana savaş gemisi olarak kullanılmaktan ziyade lojistik ve ticari faaliyetlerde kullanılmıştır. 1837'de İsveçli Ericsson'un uygulamaya koyduğu uskur tekniği (gemilerin arkasında ve suyun içinde bulunan pervane) ile vapurların hızı yandan çarklılara göre daha fazla arttırılır. Bu gelişme uskurlu vapur ve uskurlu fırkateynlerin donanmalarda yer almasına zemin hazırlar. Nitekim takip eden süreçte, 1850'lerin başlarına kadar örneklerine çok fazla rastlanarak yelkenli gemilere uskur eklenerek yelkenli gemiler, ahşap gövdeli şekilleriyle, buharlı gemilere dönüştürülür. Bununla birlikte dönüştürülen gemilerde yelken direkleri varlıklarını korumaktadır. Düzcü'ye göre bunun nedeni; halâ makineye tam olarak

güvenilmemesi, herhangi bir arıza durumunda yelkenlere başvurma düşüncesidir. 1850'den sonra dönüştürme işlemine ağırlık verilir ve niyetinde uskurun icadı ve "dönüştürme" diye adlandırılan süreçte yelkenliler buharlı gemilere karşı ilk yenilgiyi alırlar. İkinci ve en kesin yenilgi ise zırhlı savaş gemilerin donanmalarda kullanılmasıdır.

Dünyada buharlı gemiye geçişin parametrelerini aktardıktan sonra sunumuna Osmanlı'da buharlı gemiye geçişin parametreleri ile devam eden Düzcü bu süreci üç dönemde inceliyor; birinci dönem Navarin Baskını ve sonrası. 1827 Navarin Baskını ile Osmanlı donanmasının 52 gemisini kaybetmesinin ardından, Sultan Mahmud'un emri ile yelkenli gemi yapımı hız kazanır ve 1837'ye kadar 20'den fazla yelkenli gemi yapılır. Bir taraftan yelkenli gemi yapımı devam ederken 1837-38 yılları arasında ilk buharlı gemiler Swift (Sagır) ve Hilton Joliffe (Kebir), sessiz sedasız İstanbul'a girerler. Düzcü bunu, makinenin denizcilik alanında ilk kullanımı ya da denizciliğin, makine gücüne dayalı sanayileşmeye öncülük ettiğini gösteren bir

2013 BAHAR DÖNEMİ TAM SEMİNERLERİ LİSTESİ

GİRİŞ SEMİNERLERİ

1 Osmanlı-Türkiye Tarihi II: Modern Çağ

2 Tarihiçiliğe Giriş

TEMEL SEMİNERLER

1 Cumhuriyet Dönemi Düşünce Akımları

2 Dünya Tarihi'nde Akdeniz

3 Osmanlı Balkan Tarihi

4 Osmanlı Sosyal Tarihi

5 Osmanlı Tasavvuf Tarihi

6 Türkiye Tarihinin Kaynakları: Yazma Eserler

7 Türkiye'de Hukuk ve Siyaset

Mehmet Genç

Coşkun Çakır

Abdülhamit Kırmızı

Yücel Bulut

Ali Erken

Emrah Safa Gürkan

Fatma Sel Turhan

Betül İ. Arçıt

Reşat Öngören

Nezhat Kaya

Macit Kenanoğlu

Nihat Bulut

OKUMA GRUPLARI

1 Çağdaş Türk Düşüncesi Tarihi

2 Kaynak Metinlerinden Osmanlı Toplumsal Tarihi

3 Osmanlı Çalışmaları: Dil ve Kaynaklar

4 Osmanlı Diplomatikasi: Maliye Kayıtları Okumaları

5 Osmanlı Diplomatikasi: Şer'îye Sicilleri ve Vakfiye Okumaları

6 Osmanlı Tasavvuf Tarihi

7 Sosyoloji Okuma Grubu

ATÖLYELER

1 19. Yüzyıl Hukuk ve Siyaset Atölyesi

2 Fetva Mecmuaları Neşir Grubu

3 Osmanlı Hukuk Tarihi

4 Sözlü Tarih

5 Şehir Çalışmaları

Coşkun Çakır-Yücel Bulut

Tahsin Özcan

Ömer Faruk Köse

Baki Çakır

Fatma Şensoy

F. Samime İnceoğlu

Reşat Öngören

Yücel Bulut

Macit Kenanoğlu

Süleyman Kaya

Engin Deniz Akarlı

Mustafa Sacid Öztürk

Yunus Uğur-Alim Arlı

gelişim olarak değerlendirmektedir. Bir başka deyişle Osmanlı'da makineye dayalı sanayileşme, askeri denizcilik sektörüyle başlamıştır. Takip eden süreçte, buharlı gemilerin teknik donanım ve tamiri için kurulan imalathanelerde makine kullanımını ile sanayileşmenin ikinci adımı atılır.

İkinci dönem 1837-1852 arasıdır. Bu dönemde; yelkenli gemilerde durgun dönemin kuruluşu buharlı ticari ve savaş gemilerinin yelkenli şeklinde tanımlanabilir. Bu dönemde yelkenli gemi yapımı yavaşlamıştır. 1847'de Meclis-i

Meşveret' de yelkenli gemiler "sefain-i adiyat" olarak nitelendirilir ve bundan sonra buharlı gemi yapımına ağırlık verilir.

İlk buharlı savaş gemileri Amerikalı mimar Foster Rhodes tarafından yapılan Eser-i Hayri (1837), Mesir-i Bahri (1838) ve Tair-i Bahri (1839) isimli gemilerdir. İlk demir gemi ise Eser-i Hadid'dir. Burada literatürde geçen bir yanlışlığa dikkat çekilen Düzücü'ye göre,

Eser-i Hadid sıklıkla ifade edildiği üzere "tamamıyla yerli" ilk demir gemi değildir, teknik malzeme ve parçalar İngiltere'den getirilerek burada monte edilmiştir. 1840'lar Osmanlı'da buharlı gemilerin çoğaldığı bir dönemdir. Bu dönemde sadece Tersane-i

Âmire tarafından buharlı savaş gemileri değil, Hazine-i Hassa Kumpanyası tarafından da ticari maksatlı buharlı gemi filosu kurulmuştur. Kurulan filonun temel maksadı ise Boğaz'daki yabancı gemi tekeli kırılmak ve bunlarla rekabet etmektir; yani yabancı gemilerin varlığı Osmanlı'da ticari buharlı gemilerin kullanılmasında, toplamda ise buharlı gemilere geçiş sürecinde tetikleyici bir rol oynar.

Osmanlı'da buharlı gemiye geçişin son dönemi 1852-1864 dönemidir. Bu dönem yelkenli çağın sonunun ilanı ve buharlı gemilerin gücünün pekişmesi olarak tanımlanabilir. Bu dönemin en önemli olayı uskurun gücünün kabul edilmesidir. 1851'de Louis Benet isimli bir Fransız mühendis yelkenlilere uskur koymayı bu fikir reddedilmiş ve fakat bir sene sonra konu tekrar Meclis-i Mahsus'ta tartışılmaya başlamıştır. Tartışmaların neticesinde raporlar hazırlanır, Padişah Abdülmecid'e sunulur ve nitekim 22 Eylül 1852'de Padişahın fermanı ile yelkenli gemi yapımı sona erer. Böylece mevcut yelkenli gemiler uskur eklenerek buharlı gemilere dönüştürülür. Bu süreçte birlikte yelkenliler kesin bir şekilde yenilgiye uğramış ve buharlı gemilerin gücü pekişmiştir. Nihai kertede denilebilir ki, Osmanlı'da yelkenliden buharlı gemiye geçiş bir anda değil uzun bir zaman diliminde meydana gelir ve İngiltere'de olduğu gibi serbest tüccarlar eliyle değil, devlet eliyle gerçekleştirilir. Bu geçiş aynı zamanda Osmanlıların makineye dayalı ilk sanayileşme çabalarına da işaret eder.

Otto von Bismarck ve Osmanlı'daki İmajı Yusuf Ziya Altıntaş

11 Şubat 2013

Değerlendirme: Serhat Aslaner

Tez-Makale Sunumları programı çerçevesinde Şubat ayında Yusuf Ziya Altıntaş'ı, İstanbul Üniversitesi Tarih Anabilim dalında hazırladığı "Otto von Bismarck ve Osmanlı'daki İmajı" başlıklı yüksek lisans tezi münasebeti ile dinledik. Yakın dönem Osmanlı-Alman ilişkileri çerçevesinde teşekkül eden literatürün daha ziyade II. Wilhelm'in Osmanlı ziyaretleri, Berlin Antlaşması ve Almanya'nın -ve dolayısı ile Bismarck'ın- buradaki rolü ve modernleşme teşebbüsleri ile başlayıp Birinci Dünya Savaşı sırasında ittifakına çıkan Osmanlı-Alman askeri ittifakına yoğunlaştığını belirten Altıntaş, kendi çalışması ile söz konusu literatürdeki boşluğun giderilmesine bir katkı yapmak istediğini ifade etti.

Konuyu üç bölümde inceleyen Altıntaş, ilk bölümde Osmanlı-Prusya ilişkilerini ve Alman birliğinin teşekkül sürecini, ikinci bölümde bu birlik sürecinin en önemli figürü ve merkezindeki ismi Otto von Bismarck'ın süreçle de ilintili olarak hayatını, kariyerini, istifası ve sonrasını irdeliyor. Tezin en kapsamlı bölümünü ise "Bismarck'ın Osmanlı'daki İmajı: Olay, Algı

ve Düşünceler" başlıklı üçüncü bölümü oluşturuyor. İki alt ana kısma ayrılan bu bölümde öncelikle "Devletlerarası ilişkilerde Bismarck ve Osmanlı" başlığı altında Bismarck'ın Osmanlı'ya bakışı, Alman Birliği'nin Osmanlı'daki yansımaları, Avrupa'daki Osmanlı bürokratlarının raporlarında Bismarck imajı ve Bismarck'ın Ermeni ve Balkan meselesi gibi dâhili problemlere ilişkin düşünceleri, istifası ve ölümün Osmanlı'daki akisleri gibi konular tartışılmaktadır.

"Bismarck Hakkında Düşünceler ve Osmanlı Kamuoyu" başlıklı ikinci alt bölümde ise; II. Abdülhamid başta olmak üzere, Tahsin Paşa, Tefvîk Paşa, Karateodori Paşa gibi idareciler üzerinden merkezi idarenin; Namık Kemal başta olmak üzere Samipaşazâde Sezai, Basiretçi Ali Efendi, Ali Reşat, Babanzâde İsmail Hakkı gibi yazarlar üzerinden Osmanlı aydınının ve başta *Basiret* olmak üzere *Tercüman-ı Hakikat* ve *İkdam* gazeteleri üzerinden ise medyanın Bismarck'a bakışımı tahlil eden Altıntaş, son olarak Osmanlı-Alman ittifak sürecinin Bismarck imajının teşekkülünde ne gibi bir rol oynadığı sorusunu cevaplandırarak çalışmasını tamamlıyor.

Çalışmasında Türkçe/Almanca literatürün yanı sıra, Almanya'da bulunan Bismarck Vakfı kütüphanesinde yer alan kaynakları, Osmanlı arşivini ve dönemin İstanbul matbuatını temel kaynak olarak kullandığını ifade eden ve sunumunu da yukarıda ana hatları verilen plan çerçevesinde

gerçekleştiren Altıntaş; Bismarck'ın, gerek Osmanlı idaresi gerekse Osmanlı aydınları tarafından dikkatle takip edilen bir diplomat olduğunu ancak, bu dikkatin sebebinin, literatürde vurgulandığı şekliyle, diplomatik başarı ve etkinliğine hamledilmesinin yanlış olmamakla birlikte eksik olacağını belirtti. Tanzimat devri sonrası Osmanlı Devleti'ne hâkim olan siyasi ve ideolojik düşüncenin temelinde birlik arayışlarının ve bu birlik olgusunun mümkün kılacak vatandaş prototipi tanımlarının damga vurduğunun altını çizen Altıntaş; Osmanlı aydın ve devlet adamlarının Bismarck'a duydukları ilginin arkasındaki yer alan mühim faktörlerden birisinin de Alman birliğini sağlamada oynadığı önemli rol ve bu rol dolayısı ile de Osmanlı'nın arayışlarına bir cevap olabilme potansiyelinin yattığının farkında olunması gerektiğine işaret ederek Osmanlı'da bir Batılı devlet kapsamlı biyografik eserin, ölümünden birkaç ay sonra, Bismarck hakkında yayınlanmış olmasının bu çerçevede değerlendirilebileceğini ve bu tetabukun tesadüfi olmadığını vurguladı.

Osmanlı'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri: XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı Üsküdar Örneği

4 Mart 2013

Değerlendirme: Sedat Albayrak

İslâm tarihinde ve coğrafyasında gayrimüslimlerin hukuki statüsü ve sosyal yaşantıları uzun bir süredir batıda merak konusu olagelmektedir. Çeşitli araştırmaların ve yerleşik bazı önkabullerin konusu olan gayrimüslimlerin İslâm dünyasındaki varlığı üzerine bugün artan araştırmalar dikkat çekiyor. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi bölümünde Ziya Kazıcı danışmanlığında Nevzat Erkan tarafından hazırlanan "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri -Şer'iyye Sicilleri ve Müdevvel Kaynaklar Işığında" başlıklı doktora tezi de bu konuya odaklanıyor. Erkan'ın çalışması on sekizinci asrın ilk yarısına ait Üsküdar sicillerini tarayarak Müslim-gayrimüslim ilişkilerini hukuki, iktisadi ve sosyo-kültürel cihetlerden değerlendirmektedir. Tez, Osmanlı coğrafyasındaki gayrimüslimlerin sosyo-ekonomik vaziyetleri ile ilgili en verimli kaynaklardan biri olan Şer'iyye sicillerinin yanı sıra atık şikayet defterleri, mühimmeler,

ahkam defterleri, fetva mecmuaları, kronikler ve seyahatnamelerden de yararlanıyor.

Erkan, on yedinci asrın uzun çalkantılı devrinin ardından hem devletin hem de halkın ferahlık hissettiği bir dönem olarak gördüğü için on sekizinci yüzyıla odaklanıyor çalışmasında. Coğrafi olarak Üsküdar'ın seçilme nedeni ise Üsküdar'ın bugünkü Anadolu yakasının ifade etmesi, nüfusun ekser çoğunluğunun Müslümanlardan teşekkül etmesi, bununla birlikte ciddi oranda mil-el-i selâse denilen Rum, Ermeni ve Yahudileri de barındıran büyük bir kaza olmasıdır. Ayrıca yer yer kayıtlarda kibtü denilen Romanlara da rastlanılmaktadır.

Üsküdar Kadılığı İstanbul'un bilâd-i selâse denilen İstanbul sur dışında kalan üç büyük kadılığın biridir. Bugün binin üzerinde Şer'iyye sicil defteri bulunan Üsküdar Kadılığı Erkan'ın tespit ettiği iki kayıt ve Câbi tarihinin de teyidi ile Üsküdar Kadılığı için erken dönemden itibaren muayyen bir binadan bahsedilir. Üsküdar kadılığına bağlı altı nâiblik vardır. 1700-1750 arası yaklaşık yüze yakın defterde 30.000 hüküm taranmış bunlardan 6.000'inde taraflardan en az birinin gayrimüslim olduğu gözlenmiştir.

Gayrimüslimlerin niçin orantısız olarak fazlasıyla kadıya başvurduğu sorusuna cevaben Erkan, icraî bakımından ortaya varılmasının tabii olduğunu ortaya koymaktadır. "Cemaat mahkemeleri" olarak literatürde çokça zikredilmekle birlikte Macit Kenanoğlu'nun çalışmasında da gösterildiği gibi gayrimüslimlerin ruhani reislerinin

baktığı uyumsuzluklar daha çok hakem yargılamasına benzerdir. Bu bakımdan zimmiler kadıya başvurmakta, hüccet, ilam almakta ve bunu icra ettirmektedir. Yine aynı şekilde arz-ı haller ve mahzarlar vasıtasıyla Divan'a da sıkça başvurulduğu görülmektedir.

Üsküdar kazasında tahmini toplam gayrimüslim nüfus oranı %30 civarındadır, bunlar arasında oran olarak sırasıyla Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler gelmektedir. Müslümanlar en çok Ermeniler ile münasebet halindedir. İhtidalar nadiren vardır. Erkan'ın belirttiği üzere incelenen elli yıllık bir süreçte Müslim-gayrimüslim arası 409 davalık kayıt mevcuttur. Müslim-gayrimüslim ilişkilerinin hukuki boyutunun incelendiği birinci bölümde vekalet, kefalet, şahitlik gibi konular incelenmiş, İslâm hukukunun sınırları içerisinde çeşitli davaların görüldüğü tespit edilmiştir. Müslümanların reddedilen davaları gayrimüslimlerin yaklaşık ikinci Hukuki istatistikler arasında sulh ikinci sıradadır ve *muslihân* denilen arabuluculara sık rastlanılmaktadır. Üsküdar da cemaat dışı evlilikler pek görülmediği gibi Müslüman erkeklerin gayrimüslim kadınlarla evlilikleri de istisna kabilindedir.

Erkan'ın Müslim-gayrimüslim iktisadi ilişkilerini incelediği ikinci bölümde gayrimenkuller, ticari metalar, iş akitleri önplana çıkmaktadır. Üsküdar bağları ile meşhurdur, Müslim-gayrimüslimler arası bağ alım satım kayıtlarına rastlanılmaktadır. Para vakıflarından gayrimüslimler de borç almaktadır.

XIX. Yüzyıl Karadeniz'inde Yeni Bir Ticari Merkez: Samsun Filiz Dığıroğlu

18 Mart 2013
Değerlendirme: Esra Evsen

Bir dönemin ardından zimmilerin kethüda oldukları vakidir. Gayrimenkul satışlarında şehir tarihçiliği açısından evlerin vasıfları ile ilgili detaylı bilgiye ulaşmak mümkündür. Esnaf tarihi açısından incelendiğinde Üsküdar'da Rumların bahçivanlık, bakkal, çobanlık; Ermenilerin fırıncılık, inşaat ve nakliye işleri, dülgere ve çerçivilik; Müslümanların kayıkçılık yaptıkları gözlenmektedir. Yahudiler ise, özellikle yoğun olarak yaşadıkları Kuzguncuk'ta, kayıkçılık yaparlar.

Sosyo-politik ilişkilerin incelendiği üçüncü bölümde Erkan, sosyal tarih ve şehir tarihçiliği ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. Burada, gayrimüslimlerin kıyafetlerine yönelik belirli dönemlerdeki düzenlemelerden, toplumda dini topluluğun kendilerine has kıyafetleriyle ön plana çıkmalarına, Kadıköy metropoliteninin atanma beratı kaydında dini, ailevi işlere bakacağından bahsedilmesinden, ruhani reislerin daha çok esnaf kethüdasına yahut mahalle imamına benzediklerine kadar çok geniş ölçekli değerlendirmeler yer alıyor. Erkan böylece, bu tür çalışmaların diğer bölgeler ve başka dönemler için de yapılmasının gerekliliğini ortaya koyarak sosyal tarihçiliğin Osmanlı çalışmaları için önemini altını çizmektedir.

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tarihi bölümünde hazırladığı "XIX. Yüzyıl Karadeniz'inde Yeni Bir Ticari Merkez: Samsun" başlıklı doktora teziyle Filiz Dığıroğlu, Mart ayı Tez-Makale Sunumları programı çerçevesinde misafir edildi. On dokuzuncu yüzyılda küçük bir sahil kasabasında modern bir ticaret merkezine dönüşen Samsun'un yaşadığı değişimi incelerken Dığıroğlu, bir yandan şehir tarihinden beslenmiş diğer yandan ticaret tarihine ağırlık vermiştir. Çünkü şehirdeki değişim modernleşme hareketlerinin yanı sıra ticarete bağlı olan Karadeniz'in en büyük ticaret merkezi olan Trabzon, yüzyılın ikinci yarısında ticari önemini kaybederken, Samsun'un ticari merkez olarak öne çıktığı görülmüştür. Bu cümleden hareketle ticari merkez özelliği bakımından Samsun'un Trabzon'un alternatif olarak algılanmaması gerektiğini belirten Dığıroğlu'na göre iki merkezin dinamikleri farklıdır. Samsun verimli hinterlandındaki ürünler sebebiyle iç ve dış ticarete ihraç limanyken Trabzon sadece bir transit ticaret limanıdır. Trabzon'un ticari aktivitesini

belirleyen şey Tebriz-Trabzon hattı, İran transit ticaret hattı olduğu için Siveyş Kanalı ve Poti Limanının açılması Trabzon'un ticaretini olumsuz etkilemiştir. Samsun'un meslek dallarının gelişim süreci üzerinden ele alınırken kaynak olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden Ticaret ve Nâfia Nezareti ile Dâhiliye Nezareti dosyaları, Pera ve Babali basını ile Samsun yerel basını, Samsun Şeri'yye sicilleri, Osmanlı limanlarının istatistiklerinin bulunduğu dönemin Karantina Nezareti tarafından tutulan kaynakları, ayrıca *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, Samsun ticaret odasının yayınladığı *İstatistik* ile *Annuaire Oriental du Commerce* (Şark Ticaret Yıllıkları) kullanılmıştır. Şehir tarihi ve ticaret tarihi çalışmalarında ekonominin mikro değişkenlerinden ziyade makro değişkenlerine ağırlık verilerek bütün izahlar bu değişkenler üzerinden yapılır. Dığroğlu ise tezinde kent ekonomisinin değişiminde makro ekonomik değişkenler kadar mikro ekonomik değişkenlerin de iyi bir açıklama aracı olabileceğini savunmaktadır. Samsun'da bir liman bulunmamakla birlikte iskeleler üzerinden yürüyen ticaret hacmi ele alınırken, liman ticareti dış ticaret olduğu için, kentnin ticari hayatı makro değişkenlerin izah edilir. Aynı zamanda mikro değişkenlerin en önemli unsuru olan meslek grupları incelenmek suretiyle şehirde 100 yıl boyunca esnafın değişimi takip edilmektedir. Burada geçen esnaf kelimesi zanaatkar, üretici ve tüccarları kapsayan geniş bir ifadedir. On dokuzuncu yüzyıl başında Samsun'da 25

meslek grubu varken yüzyıl sonunda 80 farklı meslek grubu bulunur. Dığroğlu bu meslekleri geleneksel meslekler, ithalat ve ihracat meslekleri ve yeni meslekler şeklinde üç bölümde ele almaktadır. Geleneksel meslekler grubuna kasaplar, bakkallar, baharatçılar gibi eskiden beri Samsun'da varolan meslekler girer. İhracatçılar hammadde, ithalatçılar da tüketim ve yatırım malları ile uğraşan gruptur. Esnafın içindeki üreticiler arpa, çavdar, tütün gibi tarım ürünlerini üretenlerdir. Sigorta şirketleri, gemicilik ve nakliye kumpanyaları ise yeni girişimciler olarak sayılabilir. Samsun'da dernekler, kulüpler ve ticaret odaları da mevcuttur. Bunlar arasında Fransız ticaret odası dikkat çekicidir. Yeni profesyoneller ve uzmanlar olarak ifade edilen grubun içinde de diplomalı doktorlar, eczacılar, diş hekimleri, ebeler, avukatlar ve mimarlar bulunur. Yeni kamu hizmetleri grubunun içinde ise tramvay, elektrik ve su şirketleri, ticari istihbarat, matbaalar, oteller ve restoranlar vardır. Ayrıca bankerler, sarraflar ve bankalar gibi yeni mesleklerle içki, makarna ve modern tütün fabrikaları gibi işler de görülmektedir. Dığroğlu çalışmasında mesleklerin yanı sıra Samsun'daki panayır, pazar, han, bedesten, borsa gibi ticaret yapılarını ve özellikle Duhan Çarşısı ve Reji Tütün Fabrikasını da incelemektedir. On dokuzuncu yüzyıl içerisinde gelişen ticaret, mesleklerde uzmanlıklara imkân verir, yeni mesleklerin ortaya çıkmasının

yanında mevcut mesleklerin alt dalları da oluşur. Samsun'daki tüccar topluluğu kendi içinde hiyerarşik denebilecek bir yapıya sahiptir. En üst tabakada uzun mesafe ticaretini tek başına yapabilen, daha çok Rum ve Ermenilerden oluşan zenginler, ikinci olarak bu karmaşık ticari ağlara aracılık ve komisyonculuk eden olan tüccar grubu ve çerçiler kabiliyeti daha az olan küçük tacirler ve geçişkenlik En alt tabakada ise küçük tacirler ve geçişkenlik çok rahat olduğu için aynı kişi birden fazla işte görülebilmektedir. Samsun halkının tüketim biçiminin ve zevklerinin gösterdiği değişim, ithal edilen mallar üzerinden de izlenebilmektedir.

Samsun'da yüzyılın ikinci yarısında nüfusun arttığı da görülür. Bu artış ticari faaliyetlerin artmasının yanı sıra Kafkas göçleriyle de ilgilidir. Bafra ve Çarşamba ovalarına yerleştirilen Kafkasların tarım alanlarını etkin kullanması sonucu tarım ürünlerinde ve dolayısıyla bu ürünlerin ticaretinde artış görülür. Samsun nüfusu çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı nüfusu ile müteneasip bir şekilde birçok milleti bünyesinde barındırmasının yanı sıra dikkat çekici oranda yabancı tüccar hareketliliğinin artışı Samsun'daki konsoloslukların varlığı ile sonuçlanır. Şehirdeki etnik zenginlik Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar sürmüştü, hatta İranlı nüfusun 1940'lara kadar şehirdeki varlığı devam etmiştir. Dıǵıroǵlu'nun çalışması on dokuzuncu yüzyıl Karadeniz'inin siyasi ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak değişen ticari merkezleriyle oldukça canlı bir ticari

ve sosyal hayata sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ticaret merkezinin yüzyıl ortalarından itibaren Samsun'a geçtiği bilgisini de doğrulaması ve ayrıntıların göstermesi açısından önemlidir.

TAM Bir Kitap Bir Yazar

Osmanlı-Papalık İlişkileri

Ahmet Türkan

8 Nisan 2013

Değerlendirme: Ü. Serdar Serdaroǵlu

Dumlupınar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Ahmet Türkan ile Ermenilerin ve Doğu Hristiyanlarının Sorunları Çerçevesinde Osmanlı-Papalık İlişkileri isimli kitabını merkeze alarak Osmanlı Devleti ile Papalık ilişkileri üzerine konuşuldu. Konuşmasına kitabının daha çok Osmanlı Devleti'nin on sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında Papalık ilişkilerini ele aldığı belirterek başlayan Ahmet Türkan, Papalık kurumunun günümüzdeki yapısına dair kısa bilgiler vererek Papalık makamının hâlihazırda ne kadar geniş coğrafyaları etkileyen karmaşık bir sistem olduğuna dikkatleri çekmeye çalıştı.

Türkan'a göre Osmanlı ile Papalık arasındaki ilişkilerin tarihi uzun bir geçmişe dayanmakta; özellikle de on dokuzuncu yüzyılda yaşanan gelişmeler bu yüzyılı ön plana çıkartmaktadır. On dokuzuncu yüzyıla gelinceye kadar, bilhassa on yedinci yüzyılda, Osmanlı

Devleti'ne gelmeye başlayan Katolik misyonerler Osmanlı devlet adamlarınca sakıncalı görülüyor veya bu misyonerler Avrupa ülkelerinin; özellikle Fransa'nın, ajanı gibi düşünülüyordu. Bu bahsi geçen "Ajan Katolikler" düşüncesi Papalık tarafından da büyük bir rahatsızlık ile karşılanıyor; Papalık bu durumun kendisi için de sorunlu olduğunu düşünüyordu. Papalık bu politika bertaraf etmek için yerleşmeyi bir politik araç olarak kullanmaya başlar. Bu yerellik unsurunu Osmanlı Devleti'nde yaşayan Katolik Ermeniler üzerinden işler hale getirmeye çalışan Papa; Ermeni çocuklarını Roma'daki Katolik okullarına kabul ederek onları bu okullarda eğitir. Türkan'ın başarılı olduğunu ifade ettiği bu politika sayesinde Osmanlı Devleti'nin vatandaşı olan bu Ermeni çocukları yerel bir unsur olarak Osmanlı topraklarına döndüklerinde hem kendi yerel dünyalarında dini faaliyetlerine daha verimli bir şekilde devam etme hem de Osmanlı devlet adamlarının onlar üzerinde şüphe duymayacakları bir ortamı tesis etme başarısını göstermişlerdir.

Türkan, Osmanlı coğrafyasında yaşayan Katolikler ile devlet erkânı arasındaki ilişkilerin, dolayısıyla Papalık ile ilişkilerin, her zaman bu kadar iyi bir düzeyde bulunmadığını belirterek, ilişkilerin kimi zaman ciddi sorunlar ağı ile örüldüğünü altını çizmektedir. Papalığın özellikle Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyanların nasıl bir kilise yapacaklarına müdahale etmek istemesi Osmanlı-Papalık ilişkilerini gerginleştirir. Osmanlı topraklarında yaşayan Doğulu bir

Katolik, Fransa'daki herhangi bir Katolik gibi değildir. Fransız Katoliklerinin, Papayı hem bir ruhani lider hem de yönetici-temsil kabiliyeti bulunan bir patrik olarak kabul ederken Osmanlı topraklarındaki Katoliklerin sadece ruhani bir lider olarak görmeleri bu durumu açıkça göstermektedir.

Osmanlı yönetimi, kendi topraklarındaki Katolikler ile Papalık arasında yaşanan bu tip bazı dini problemleri ilk etapta gayrimüslim bir cemaatin kendi iç meselesi olarak algılamış ve kayıtsız kalmıştır. Bu durum, Türkan tarafından arşiv belgeleri üzerinden örneklerle anlatılır. Bu tip bir belgede Katolik bir Ermeninin cenazesinin Rum mezarlığına gömülmesi istenmesi sırasında yaşanan tartışmaların alevlenmesi üzerine Osmanlı Devleti'nde yaşayan soruna mecburen müdahale etmek zorunda kalmıştır. Bu ve benzeri arşiv kayıtlarında devletin en son aşamada müdahale yoluna gittiğini belirten Türkan, Papalık makamının bu tip sorunlar üzerine süreçlere müdahil olma isteği karşısında Osmanlı'nın kendi hukukunun ihlal edilmesinin önüne geçebilmek için politika geliştirmek zorunda kaldığını dile getirmektedir.

Tüm bu gelişmelerle birlikte papaların kutsal makamlarından terk edecek derecede Avrupa ülkelerinden gördüğü tecrit politikalarına karşılık Osmanlı ile "beyaz diplomasi" diye nitelendirilebilecek olumlu bir sürecin de yaşandığını belirten Türkan, uzun süre kapalı kalan Kudüs Patrikliğinin tekrar

açılmasına Osmanlı Devleti tarafından izin verilmesinin önemini vurgulamaktadır. Türkan'ın konuşmasının sonuna doğru gelen çeşitli sorularla derinleşen konu; Papalığın milliyetçilik üzerindeki etkisi, on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Katoliklerinin Papalık üzerinden Avrupa ile kurdukları ilişkilerin sıklığı nedeniyle modernleşme sürecini din mezhep üzerinden mi yaşadıkları, Fransız Katolikleri ile Papalık misyonerleri arasındaki "siyasi hegemonya" düşüncesi farklılıklarının Osmanlı Devleti'ne etkisi vb. tartışmalarla devam etti.

TAM Tarih Okumaları

Menâkıbnâmeler 5 Makâlât-ı Seyyid Harun Veli Haşim Şahin

24 Ocak 2013
Değerlendirme: Güllü Yıldız

Makâlât-ı Seyyid Harun Veli, Seydişehir ve kurucusu Seyyid Harun Veli (ö. 1320) hakkında önemli bir kaynak. 1302-1310 yılları arasında Horasan'dan Anadolu topraklarına gelen ve Seydişehir'i kuran mutasavvıf Seyyid Harun Veli'nin kuran mutasavvıf oğlu Abdülkerim'in kaleminden okuyoruz, bu eserde. *Makâlât-ı Seyyid Harun Veli*, Sakarya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden Haşim Şahin ile tartışıldı. Ahmet Yaşar Ocak'ın menâkıbnâmeler üzerine yaptığı çalışmaları sürdüren ve çalışmalarına XIX-XX. yüzyılda yazılmış bazı

menâkıbnâmeleri de dâhil eden Şahin'e göre, menâkıbnâmeler belli bir tarikata ait genel menâkıbnâmeler ve belli bir şeyhin hayatını anlatan özel menâkıbnâmeler olmak üzere genel bir tasnife tabi tutulmaktadır. Menâkıbnâmeleri değerlendiren metodolojik bir problem olarak anlatılardaki abartı unsuruna ve bazı yaygın motiflerin kullanımına dikkat edilmeli, bu metinlerin güvenilirlik konusunda bir sorgulama ve tenkidi gerektirdiği de unutulmamalıdır. *Makâlât-ı Seyyid Harun Veli*'de menâkıbnâmeler anlatılan Seyyid Harun, Seydişehir'i kuran kişidir. Ömer Lütfi Barkan'ın meşhur makalesinde "kolonizatör Türk dervişleri" diye tanımladığı prototipe çok uygun bir şeyhtir. Baba tarafından İmam Cafer-i Sâdk, anne tarafından Veysel Karâni'ye dayanan bir aileden gelen Seyyid Harun Veli, Horasan'da bir hükümdar iken duyduğu sesli çağrılar üzerine hükümdarlığı ve diyarını terk eder. Hükümdarlığı terk etme menâkıbnâmelerde sık sık işlenen bir motiftir ve bunun en meşhur örneği İbrahim Edhem'dir. Aslında hükümdarlığı terk eden bir metafor olduğu terk etmeyi ifade eden bir metafor olduğu düşünülebilir. Horasan'daki diyarından Bağdat'a doğru hicret ederken kendisine bir bulut eşlik eder. Bu da Hz. Peygamber'e eşlik eden bulutu akla getirmektedir. Bağdat'a doğru karşılaşıp ve yanında 40 gün halvette kalır. Bağdat'ta görüştüğü bu şahıs hakkında herhangi bir bilgi yoktur ve Seyyid Harun Veli'nin başka herhangi bir tarikata mensubiyeti de bilinmemektedir. Ancak menâkıbnâme yazılırken

onun bütün tarikatlarla bir şekilde irtibatlandırılmasına özen gösterilir. Seyyid Harun Veli, Konya'ya geldiğinde Ahmet Fakih'in mezarını ziyaret eder. Şehrini kurduktan sonra insanlarla pek görüşmez. Kurduğu tekkeyi camiye çevirir ve Cuma namazlarını burada kıldırır. Şehri kurarken bir de medrese inşa eder. En önemli eğitim merkezi bu medresedir. Seyyid Harun Veli sadece bir şehir kurucu değildir; toplumsal hizmetler de görür. Seydişehir'den önce zaviyeleri vasıtasıyla iki köy daha kurmuştur. Ayrıca bu bölgenin ahalisine yoğurt ve peynir yapmayı öğretir.

Kardeşinin vefat etmesi üzerine, kardeşinin oğlu Musa'yı yerine halife tayin eder ve Seyyid Harun Veli'nin vefatından sonra da tekke aileden gelen şeyhlerle varlığını 1925'lere kadar devam ettirir. Tekkenin bölgedeki nüfuzlu konumunu hep koruduğu ve iktidarla iyi ilişkiler içinde olduğu ve iktidarlara iyi ilişkiler içinde olduğu söylenebilir. Eşrefoğulları, Turgutoğulları, Karamanoğulları ve daha sonra da Osmanlıların desteğiyle görülüyor.

Makâlât-ı Seyyid Harun Veli'nin metin özelliklerine de değinen Haşim Şahin, öncelikle tespit edilen nüshalarından bahsetti: Metnin tek neşri Cemal Kurnaz tarafından gerçekleştirilmiştir ve üç nüsha esas alınmıştır: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi ve Mevlana Bölge Yazmalar Kütüphanesi nüshaları. Şahin'in tespitlerine göre dördüncü bir nüsha daha vardır:

Seydişehirli Öğretmen Rüştü Ergen'in şahsi kütüphanesindeki nüsha. Bunun gibi bölgedeki ailelerin ellerinde tespit edilmemiş başka nüshalar olması da muhtemeldir. Eser Seyyid Harun'dan 200 yıl sonra 1550'li yıllarda yazılmıştır. Müellif Seyyid Harun'un dokuzuncu göbekten torunu Abdülkerim b. Şeyh Musa'dır ve eseri, atalarına dair elindeki pek çok evrakı toparlayıp bir menâkıbnâme yazması talep edildiği için yazdığını ifade eder.

Makâlât-ı Seyyid Harun Veli, baştan sona farklı menâkıbnâmeler ve Hz. Musa'nın kıssasından alınmış motiflerin biraraya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Şahin'in tanımlamasıyla "bu bir halk hikayeleri kitabı, hepsi birbirine girmiş bir köy menâkıbnâmesidir". Dolayısıyla eserden hareketle söyleyebileceğimiz en somut bilgi, Seyyid Harun Veli'nin şehir kurduğudur. Ayrıca *Makâlât*'ta Sünni ideali kuvvetlendirmeye yönelik vurgular söz konusudur. Sık sık namaz kıldığından bahsedilmesi bir örnek olarak zikredilebilir. Önceki heterodoks anlatılarda Seyyid Harun Veli'ye yer verilmemesi de onun Sünni çizgiye oturduğunu destekler mahiyettedir.

Menâkıbnâmeler 6 Menâkıb-ı Ebû İshâk Kâzerûnî Mustafa Kara

23 Şubat 2013

Değerlendirme: Tuba Nur Saraçoğlu

TAM tarafından düzenlenen Menâkıbnâmeler serisinin altıncı programında Kâzerûniyye tarikatı piri kabul edilen Ebu İshak Kâzerûnî'nin menâkıbını anlatan *Menâkıb-ı Kâzerûnî*, Mustafa Kara'nın sunumu çerçevesinde tartışıldı. Kara, öncelikle Kâzerûniyye tarikatının 1100'lü yıllarda ortaya çıkması hasebiyle ilk tarikatlardan olduğuna dikkat çekti. Ana tarikatların kuruluşu tasavvuf tarihinde genellikle Selçuklular devrine rastlayıp Osmanlılarla birlikte gelişmişken Kâzerûniyye daha erken bir tarihte kabul edilen İbrahim b. Şehriyâr İran'da sahile yakın bir şehir olan Kâzerûn'da dünyaya gelir. İlk eğitimini orada alır. Tasavvufi terbiyesinde Annemarie Schimmel'in neşrettiği *Siretü's-Şirazi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1955) isimli eser bu zat hakkındadır. Daha sonra Hüseyin Akkar ile tarikine devam eden İbrahim Şehriyâr, Kâzerûn'da dergahını kurar. Tarikat ve kurucusu hakkında verdiği bu bilgilerden sonra menâkıbnâmenin

özelliklerinden bahseden Kara'nın ifadesiyle menâkıbnâmenin yazarı, Ebu İshak Kâzerûnî'den sonra tekkenin üçüncü şeyhi olan Hatib Ebu Bekir Muhammed b. Abdülkerim'dir. Arapça olarak kaleme alınan menâkıbnâme önce Farsçaya daha sonra Türkçeye çevrilmiştir. Arapçası elimizde bulunmayan eserin Mahmut b. Osman Haki tarafından yapılan Farsça çevirisi *Firdevsü'l Mürşidiye* adını taşır. Çömezâde Mehmet Şevki Efendi ise şiirler ilave ederek eseri Türkçeye çevirmiştir. Bu şiirler tasavvuf edebiyatı açısından dikkat çekicidir. Menâkıbnâme otuz babdan oluşur. Eser divan geleneğinde olduğu gibi münacat, naat-ı şerif ve sebeb-i telif kısmları ile başlar, ardından gelen otuz babın her birine manzum bir mukaddime ile giriş yapılır. Sebeb-i telifte zikredilen *kutbu'l-afâk* ifadesi sultanlar için de kullanılan hoş bir vasıf, Kara'nın özellikle vurguladığı üzere. Şeyhin isminden hareketle, Hz. İbrahim, peygamberler arasında nerede ise, Ebu İshak'ın da veliler arasında o konumda olduğuna inanılır. Esere bakıldığında ilk bablarda şeyhin doğumu, Kur'an eğitimi kimlerden aldığı, ilk tahsili hakkında bilgi verildikten sonra mescidini bina etmesi ele alınır. Bu noktada Kara'nın bilhassa işaret ettiği husus, bu mescidin ateşe tapanlamı olduğu bir coğrafyada bulunduğu için ciddi zarar gördüğüdür. Altıncı bab "buk'a-i şerifesin[il] beyan eder" başlığını taşır. *Buk'a* tekke ile eş anlamlı olarak kullanılan bir kelimedir. İlk dönem Bursa camileri için de buk'a, mescid, imaret, tekke bazen de zaviye kelimeleri kullanıldığını hatırlatan Kara'ya

göre burada önemli bir başka konu, mimaride ilk dönem Osmanlı camilerinin cami mi, zaviye mi olduğu tartışmasıdır. Buradan hareketle denilebilir ki, bir tek yapı farklı fonksiyonlar icra edebilir. Bununla birlikte, eserde mescid ve buk'a kelimeleri ayrı bablarda zikredildiği için her iki yapının mevcut olduğu da düşünülebilir. Şeyhin yemesini, içmesini, giyinmesini konu edinen bab ise kültür tarihçileri için değerli veriler içermektedir; şeyin pamuklu kıyafetler giydiğine dair verilen bilgiler gibi. Yine, şeyhe tabi olup kendi isteyen müridine kıyafetlerden hediye etmek isteyen müridine şeyhin "Sen bize onun danesinden gönder biz kendimiz zira' edelim" yanıtı iktisat tarihi açısından önemli bir bilgi olarak okunabilir. Menâkıbnâmeye göre Kâzerûniyye tarikatının en mühim özellikleri arasında *kefere ile savaşmak* yer almaktadır. Savaşçı gaziler diye de bilinen Kâzerûnî tarikatı mensupları pek çok grupla mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Şeyhin vasiyetinde kendi elinde ihtida eden 2400 kişinin adları ve kendisine suikast için atılan okun kabrine konulmasını istemesi bu bakımdan manidar görülüyor. Öte taraftan savaş temel bir özellik olmaması rağmen, dergah Müslim-gayrimüslim herkese hizmet vermektedir. Savaş dışında "Kâzerûnî dergahı" demek bütün "insanların limanı" demektir. Kâzerûnî deniz kıyısında bir şehir olduğundan zaman içerisinde tarikat meşhur olur. Dergahın şeyhi denizcilerin de piri kabul edilir ve denizciler tarafından oraya adaklar gönderilir. Bu ilgi düşman zamanında birçok kişi öldürülerek tekke yok edilir.

Menâkıbnâmede şeyhin kerametleri bazı ayetlere yaptığı yorumlar, bölgede açılan 60 ribatı idaresi, tekkeye intisap etmek isteyenlere verdiği tavsiye ve ihtarları ele alındıktan sonra şeyhin müridlerine nasihatleri babında bir müridin günlük hayatını nasıl geçireceği yazılmış; günlük hayatlarında ibadet yapmaktan başka hangahın hizmeti olarak adlandırılan tekkeye ait bağ ve bahçe işlerine değinilmiştir. Bu işlerden elde edilen gelir tekkeye gelen misafirler için harcamır. Bu, tekkelerin sosyal fonksiyonunu açıklaması bakımından mühim bir bilgidir. Menâkıbnâmede şeyhin müridanı için verdiği nasihatler şeyhin dünya görüşünü vermesi bakımından dikkat çekicidir. Menâkıbnâme, şeyhin vefatı ve türbesine dair bilgilerle son bulur.

Menâkıbnâmeler 7 Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi Hakan Erdem

28 Mart 2013

Değerlendirme: Emine Kaval

Kim ne bilir bizi ne soydanız
Ne bir zerre oddan ne hod sudanız
Bizim hususumuz marifet söyler
Biz Horasan mülkündeki boydanız
Neslimizi sorarsan asl-ı Hû'danız.

Menâkıbnâmeler serisinin yedinci konduğu olan Hakan Erdem ile "Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi" üzerine uzun soluklu bir sohbet gerçekleştirildi.

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi
TAM

Sunumunun başında menâkıbnâme ve tarih ilişkisi üzerinde duran ve bu bağlamda, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ına dikkat çeken Erdem'in ifadesiyle, eser en eski kroniklerden biri sayılmaktadır. Batı türü itibarıyla menâkıbnâmeler olarak adlandırılan literatüründe hagiografi anlatan bu edebi ve azizlerin hikayesini anlatan bu edebi tür, bizdeki menâkıbnâmelerin karşılığıdır. Menâkıbnâmeler genel itibarıyla azizlerin kerametlerini çok da düzenli olmayan bir tarzda, parça parça anlatır. Âşıkpaşazâde kendisi de ehl-i tarikittir. Bu nedenle, menâkıbnâme formatında tarih yazar, azizler için kullanılan formatı siyasi liderler için kullanır. Bu (derviş) bakış açısıyla yazdığı için Osman ve Orhan Gazi derviş niteliğiyle karşımıza çıkar: *Derviş Osman, Miskin Osman* gibi.

Bu eser Osman ve Orhan Gazinin etrafındaki tarihi şahsiyetler hakkında da bilgi vermektedir. Bunlar abdallar, dedeler ve babalardır. Erdem'e göre burada verilmeye çalışılan mesaj, daha padişahlık ortada yokken, bu beylerin abdallar ve babalarla beraber olduğudur. Aralarındaki ilişki mükemmeldir, ancak devletin kurulup büyümesiyle bu ilişkinin bozulduğu zaman da görülür. Dolayısıyla, abdallar ve babalar o dönemde belli bir fonksiyonu icra etmişler ve onlar üzerinden anlatılagelenler bir zaman olayların izah edilme şekli olmuştur. Sonraları ise bu kültür, zaman içerisinde marjinalleşen insanların kültürü haline gelmiştir. Erdem'in vurguladığı diğer bir husus, bir halkın inancı hakkında bir şeyler öğrenmek, ancak kendi

içinden biri tarafından anlatıldığı zaman mümkündür (bkz. Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*) ve bu tarz eserler cazibesini koruduğu müddetçe tedavülde kalmaktadır. Abdal Musa'ya gelince, o, Osman ve Orhan'ın yakın çevresinde bulunduğu düşünülen bir abdaldır. Horasan'dan gelip Orhan Gazi ile Bursa'nın fethinde bulunmuştur. Adına yazılmış velâyetnâme dışında Abdal Musa hakkında bir şey bilinmemektedir. Günümüzde, bu velâyetnâmenin birkaç edisyonu mevcuttur.

İnanç tarihinin çok zor bir alan olmasından hareketle, belgelerde karşılaşılan birtakım bilgilerin araştırmacının kafasına uymaması durumunda ortaya çıkan sorunları Abdurrahman Güzel'in *Abdal Musa Velâyetnâmesi* isimli çalışmasından yola çıkarak ortaya koyan Erdem, yukarıda verdiğimiz orijinal metnin son satırındaki "asl-ı Hû'danız" bölümünü Güzel'in, "asl-ı Hoy'danız" şeklinde çevirmeyi tercih ettiğini ve böylece Abdal Musa'nın aslını Horasan'daki Hoy isimli bir Türk boyuna dayandığını belirtmektedir. Erdem'in buna binaen tespit ettiği sorunlar/yanlışlar şöyledir: (1) Hoy, Horasan'da değildir. (2) Hoy diye bir Türk boyu yoktur. (3) Kitabının inceleme kısmında asl-ı Hoy diyen Güzel, velâyetnâmenin çevirisinde asl-ı Hû demektedir. İnanç tarihi açısından çok önemli olan bu tercihle müellif "asl" nereye dayandırmak istediğine dair görüşünü serdetmektedir. Zira asl-ı Hoy ile asl-ı Hû'nun çağrışımları birbirinden tamamen farklıdır. Erdem'in *Abdal Musa Velâyetnâmesi* üzerine

yaptığı incelemeye göre, on yedinci yüzyıldan kalma 12-13 sayfalık bu kısa metinde tarih malzemesi sayılabilecek bilgi bulunmamaktadır. Eserde tarihi olay niteliğinde sadece Rumeli fütuhatı zikredilir. Metne göre fütuhatı yapan Aydınoğlu Gazi Umur'dur, onu takdis eden de Abdal Musa'dır. Ancak bu bilgi gerçekte örtüşmemektedir, zira Gazi Umur'un böyle bir fütuhat girişimi yoktur.

Tarihi olaylar ve siyasi kültüre ait doyurucu bilgi içermeyen bu eserin inanç tarihi açısından değerine dikkat çeken Erdem, bu ve benzeri eserlerden yola çıkarak o dönemde insanların inançlarının kökenlerinin ve diğer inanç sistemleri ile alakalarının tespit edilebileceğini ifade eder. Erdem'in inanç tarihine dair elde ettiği bulgulardan bazıları şöyledir: Hacı Bektaş-ı Veli ile ilgili anlatılan bir hikayede tenasühe/reenkarnasyona dair ifadeler vardır; beyler ancak abdallar tarafından kutsanırlarsa yönetici olabilmektedir; abdalların beylere börtük giydirmesi Hristiyanlıktaki taç giydirme merasimi ile benzeşmektedir; manevi otoritenin siyasi otoriteye doğan hakimiyeti ve aralarındaki rekabetten doğan gerilim (manevi otoriteye karşı cezalarını affedilmemekte ve bir şekilde cezalarını bulmaktadır); eski Hristiyan topraklarında asl-ı Hü'dan olmanın anlamına dair ipuçları; o dönemde yaşayan insanların çok da Ortodoks sayılabilecek bir İslâm dünyası ve sahip olmadıkları; erken Osmanlı dünyası ve kimliği ve buna bağlı olarak o dönemde bu tarz eserlere olan ihtiyaç ve bunun sebepleri; rekabetin sadece manevi ve dünyevi otorite sahipleri arasında vuku bulmadığı, manevi

saha içinde de erenler arasında bir üstünlük yarışının varlığı.

Öte taraftan, Erdem'e göre *Abdal Musa Velâyetnâmesi'*nde anlatılan hikayeler bilimsel şüphe ile karşılanmalıdır. Tarihi için önemli olan husus kıssadan ziyade, kıssadan çıkacak hisse olmalıdır. Velâyetnâmedeki bilgilerin gerçekte örtüşmemesinden dolayı Abdal Musa diye bir kişinin yaşamadığı ve başka yerlerden bildiğimiz kerametlerin de ona atfedilmesiyle bir velayetnâmenin doğduğu görüşünü savunan Erdem, bu eserin ilk Osmanlıların kim olduklarına ışık tutması hasebiyle öneminin yadsınmayacağını, öne çıkarılan olay ve kişilerle de neyin anlatılmak istendiğine yoğunlaşılması gerektiği kanaatinde.

TAM Sohbet

Yerel Tarihçilerle Buluşuyoruz 10 Bir Ömür Amasya Tarihi Hüseyin Menç

21 Ocak 2013

Değerlendirme: Betül Sezgin

Hüseyin Menç, Amasya tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan yerel tarihçilerimizdendir. Kendisini, Amasya tarihi araştırmalarına sevkeden amillerden bahsederek konuşmasına başlayan Menç'i tarih çalışmalarına yönlendiren etkenlerden biri 12 ciltlik eseri ile tanınan Hüseyin

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi
TAM

Hüsamettin Efendi' dir. 2012 yılında da Hüsamettin Efendi hakkında bir eser kaleme alır. Üzerindeki asıl etki ise Ahmet Demiray ve eseri *Resimli Amasya Tarih, Coğrafya Salname – Kılavuzlar ve Kazalar*'dır. Bu eserdeki resimler Menç'in resimlerini, resmi kurumların her türlü bilgisini anlatır. Menç, bu resimlerin devlet Resimlerin üzerindedir. Bu fotoğrafçıya resimlerin çekildiği fotoğrafçının ismi ulaşır. Fotoğrafçının çektiği tüm vesikalara ilgili vesikalara toplamaya buradan başlar. Bir fotoğrafın tarihi değiştirebilecek kadar önemli olduğunu söyleyen Menç, lise yıllarından itibaren fotoğraf toplamaktadır. Eline geçen fotoğraf için girdiği her evde Fotoğraf toplamak için girdiği evraklar sözlü konuşmaların yanında çeşitli bilgiler ve yazmalar sayesinde büyük bir arşivi oluşur. Bunları halkla paylaşmak için Amasya tarihini yazar. Bu konuda kendisini en çok destekleyen isim Tarih Hocası Yalçın Özalp'tir. Eserinde Özalp'e ait veriler de mevcuttur.

Menç, eserinde en çok "Milli Mücadele" konusuna ağırlık vermektedir. Konuyla ilgili bilgi edindikçe konunun aktarılmasında bazı yanlışlar tespit eder. Özellikle, Amasya'yı doğrudan ilgilendiren Amasya Tamimine ilişkin dikkatini çeken bir yanlışını sürer. Nutuk bu konudaki yanlışın tespitinde kendisi için en önemli kaynaktır. Amasya'da yıllardır Karanlık Oda hikayesi anlatılmaktadır. TRT'nin belgesellerinde de bu odadan bahsedilir. Rivayete göre Mustafa

Kemal bu oda da çalışmıştır. Kimsenin bilmediği gizli bir oda ve gizli bir görev. Fakat Menç bunun böyle olmadığını tespit eder. Burası Mustafa Kemal'in dinlenmek ve sohbet için kullandığı bir odadır. Bilgilerine göre Amasya Tamimi Karanlık Oda'da değil Saraydüzü Kışlası'nda imzalanmıştır. Bu iddiasını "Amasya Tamimi Karanlık Oda'da Değil Saraydüzü Kışlası'nda İmzalandı" makalesi ile temellendirir. 1986 yılında Amasya Valisi Sıtkı Aslan Bey'e bu konudaki bilgilerini sunar. Her yıl Karanlık Oda'nın bulunduğu yerde yapılan Amasya kutlamaları bakanlığın ilgili yerlere bildirmeye başlar. Saraydüzü Kışlası'nda yapılmaya başlar. 1944 yılında Saraydüzü Kışlası'nda yapılmaya başlar. Askeri bir ordu evi kurulumu önce 1944 yılında Abdülkadir Ziyagül tarafından çekilen vesikadır. Bu tek vesika Menç'in eline geçer. Saraydüzü Kışlası'nın bulunduğu yere bir de müze yapılır. Kurulan müzeye elindeki tüm dökümanları verir; edindiği fotoğraflar, yazmalar, basınla ilgili gazete ve dergiler burada sergilenmektedir. Ayrıca basınla ilgili arşivi basın tarihi çalışanlara kaynaklık edebilecek kadar genişler. Menç'in belirlediği bir başka yanlışlık da Atatürk'ün Amasya'ya geliş saati ile Haziran tarihleri arasında kutlamalar yapılır, kutlamalar saat 09:00 ya da 09:30'da başlar. Gözden kaçan husus, Osmanlı'da kullanılan alaturka saat ile günümüzde kullanılan saat arasındaki 6 saatlik farktır. Bu yüzden kutlamalar 6 saat erken yapılır. Bu yanlışlığın tespiti

de ilk kez Menç tarafından belirlenir. Bu konudaki belgeleri de sunması ile kutlamalar 17:30' a alınır.

Milli Mücadele Yıllarında Amasya adlı bir kitabı bulunan Menç, bu kitabı üniversite öğrencilerinin yardımı ile yazar. Ona göre, akademik çevrenin yerel tarihçiliği desteklemesi önemlidir. Burada dikkat çektiği bir başka konu Hüsamettin Efendi'nin eserinin akademik çevrelerde dipnot içermediği gerekçesiyle kabul görmemesidir. Oysa Hüsamettin Efendi'nin zamanında tarih yazımında dipnot gösterilmez. Kaynak olarak bilginin görüldüğü defterler referans verilir. Hüsamettin Efendi de bilgiyi gördüğü defterleri kaynak gösterir.

Konuşmak için gittiği herkesin hiç sakınmadan bildiklerini anlatması Menç'in ifadesiyle, çalışmalarını kolaylaştıran en önemli faktördür. Görüştüğü herkes elindeki resimleri, yazma eserleri, dergileri, gazeteleri, kitapları, kaynak olarak kullanılabilecek her şeyi verir ona. Menç, bu verileri hâlâ çıkmakta olan *Yeşilbank* gazetesinde Amasya halkı ile paylaşmaktadır. Sözlerini bitirirken Yalçın'ın söylediği bir cümleye yer verir: "Amasya ol şehirdir ki Amasya' da doğmak kadar Amasya' da ölmek de saadettir."

Otobiyografik Bir Anlatı 10 Türkiye'de Hukuk ve Siyaset Çalışmaları Ergun Özbudun

18 Şubat 2013

Değerlendirme: Emine Kaval

Otobiyografik Bir Anlatı serisinin onuncu toplantısında Şehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Ergun Özbudun'un kendi akademik deneyimi ve çalışmaları çerçevesinde Türkiye'de hukuk ve siyaset düşüncesinin gelişimi ve problemleri üzerine tartışıldı.

Meslek hayatında siyaset ve anayasa hukuku alanlarını birlikte yürüten Özbudun, bilim felsefesi açısından bakıldığında ayırım gözetilebilecek bu iki alanın –biri normatif, diğeri deneysel– gerçekte birbirinden ayrılmayacağı görüşünde. Zira anayasa siyasi hayatı düzenleyen kurallar bütünüdür, dolayısıyla bu iki alan konu benzerliği açısından birbirine yakın durmak ve birbirinden faydalanmak durumundadır. Nitekim yeni bir anayasal kural, içinde olduğu siyasal çerçeveden soyutlanmadığında anlam kazanabilir ancak. Bununla birlikte Türkiye'deki siyaset bilimi Anglo-Amerikan

geleneginden etkilendiğinden, anayasa hukuku ve siyaset biliminin birbirinden ayrıştığına şahitlik ediyoruz.

Özbudun, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra, doktorasını yine aynı üniversitede kamu hukuku alanında Harvard Üniversitesi'nin Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Merkezinde araştırma görevlisi olarak yaptı. Harvard'da siyaset biliminde eğitim alan ve Samuel Huntington gibi hocalarla teşrik-i mesaiye bulunan Özbudun'un bu tecrübesi, onun siyaset bilimi yaklaşımında Anglosakson gelenegini benimsemesini beraberinde getirir. Özbudun, anayasa hukuku kökeni dolayısıyla çalışmalarında daha çok hükümet sistemleri, parlamentolar, siyasal partiler ve siyasal değişime ağırlık verir.

Türk Siyaset Biliminin 1950'lerden itibaren uluslararası arenaya açılmasını ve Türk siyaset bilimcilerinin Uluslararası Siyaset Bilimi Derneği gibi oluşumlarda üyeliklerini önemli bulan Özbudun, son yıllarda bu alanda akademisyen ve yayın sayısının artışıyla memnuniyet duymaktadır. Türkiye'nin 60 yıldır demokratik siyasal hayatın içerisinde bulunmasına rağmen halen pekişmiş ve konsolide olmuş bir demokrasiye sahip olamamasını rağmen paradoksal olarak yorumlayan Özbudun, *Çağdaş Türk Politikası* isimli çalışmasında bu konuyu irdelemektedir. 30 yıldır demokratik ve hürriyetçi bir anayasa arayışının bir neticeye varmaması da, hakeza bir paradokstur Özbudun'a göre. Kendisine yöneltilen bir soru üzerine

başkanlık sistemi konusundaki düşüncelerini paylaşan Özbudun'un ifadesiyle, başkanlık sistemi yasama ve yürütme arasında sert bir ayrılığa dayanır. Bu iki organ birbirini etkileme ve feshetme araçlarına sahiptir. Ayrıca farklı ve hasım siyasi çoğunluklar tarafından kontrol edildikleri takdirde çeşitli açmazları da doğuracaktır. Bu nedenle ABD'de Amerikan siyasal kültürünün ideolojiden uzak, pragmatik ve uzlaşmacı niteliği dolayısıyla başarıyla uygulanan bu sistemin Türkiye'de mevcut siyasal yapılanmalar yüzünden uygulanabilmesi mümkün değildir. Yine bir başka soruya binaen 82 Anayasasının hususların geçişte engel teşkil eden hususlarını şöyle özetler: Anayasanın mantaliteyi yansıtmaktadır; yasadışı, anti-liberal, devletçi ve aşırı milliyetçi olması ve askeri vesayet içeren unsurlar barındırması dolayısıyla bir nevi "birey karşıtı" bir ruha sahiptir. 60 ve 80 darbelerinden sonra yazılan anayasaların olağandışı şartlarda ve seçilmemiş organlar tarafından hazırlanması ortaya çıkan ürünü doğrudan etkilemiştir. Dolayısıyla ulus üstü kısıtladığı günümüzde, öncelikle hiçbir yapılmamış ortaya çıkan ürünün siyaseten, ne de hukuken bağlayacak bir kural koyma hakkı bulunmadığı bilinciyle müzakere, uzlaşma ve tartışmaya dayalı gerçek anlamda demokratik ve sivil bir anayasa toplumun beklenti ve genel eğilimlerine daha uygun düşecektir.

Osmanlı-İtalya İlişkilerine Gündelik Hayattan Bakmak: Venedik'te Osmanlılar Mahmut H. Şakiroğlu

12 Mart 2013

Değerlendirme: Zeynep Akgün

Akademik çalışmalarında on beşinci ve on altıncı yüzyıl Osmanlı-İtalya ilişkileri üzerinde yoğunlaşan, Türk tarih ve kültürüne katkılarıyla öne çıkan kişiler üzerine biyografik çalışmalarını ve çeşitli kitap tanıtımları bulunan Mahmut H. Şakiroğlu, TAM Sohbet programının misafiri idi. Şakiroğlu ile Venedik'teki gündelik hayat üzerinden Osmanlı-İtalya ilişkileri tartışıldı.

Öncelikle, bölgenin kendisine mahsus yapısından bahsederek bugün mühim bir turizm bölgesi de olan Venedik'in gelişmesine, sosyalleşmesine değinen Şakiroğlu'na göre, Venedik, Avrupa'nın en doğusu, Doğu'nun da en batısındaki bir Avrupa şehridir. Başarılı politikalarla hareket edip İtalyan devletleri arasında sıyrılan Venedikliler önce siyasi anlamda kendilerini gösterip ardından şehrin yapılanmasını sağlarlar. Şehri surlarla çevirip çeşitli kuleler yapar, her birini de ayrı ayrı isimlendirirler. Bu kuleler ilk başlardaki işlevlerinden zaman içerisinde farklı noktalara kaysa da her zaman bir boşluğu doldurmuştur. Venedik "Doğu'dan aldığı Batı'ya, Batı'dan aldığı Doğu'ya satma" anlayışına sahip bir

ülkedir ve ahidnâmelerin gösterdiği üzere her şey de kayıt altına alınmıştır. Bu şehrin tarih içerisindeki önemini zaman içerisindeki ilişkileri, uyguladığı sistemli politikalar ve konumu ortaya koymaktadır. Sekizinci yüzyılda teşekkül eden bu bağımsız devletin ilk temasları Doğu Roma diye bilinen ardından Bizans İmparatorluğu olarak devam eden devlet ile ilişkilidir. Özellikle Bizans İmparatorluğu ile ilişkilerin hiçbir zaman gereken nokta Venediklilerin hiçbiri ile birliktedir. Eminönü'nde "Balyos Hanı" adıyla bilinen bir han mevcuttur. Balkan taraflarında olan bu hanın ismine Bizans-Venedik kaynaklarında rastlanmaktadır. Balkan ve çevresi bir Venedik mahalıdır. Hanın mimari özellikleri üzerine yapılan bir araştırma da bu hanın Venediklilere ait olduğunu ispatlamaktadır.

İslâm tarihi açısından konuya bakıldığında Müslümanlarla Venediklilerin arasındaki ilk bağlantıyı Şakiroğlu burada, Müslüman Berberi bir hanedan olan Hafsitler ile Venedikliler arasındaki mücadeleye dikkat çekmektedir. Hafsitler ile olan mücadelede Müslümanlar galip gelir, bölgede etkili olurlar ve böylece Sicilya tarihinde hoş bir etkileşim sağlar. Konuşmaların göre bunun da nedeni Müslümanların yağmacılıktan ziyade yurt edinme anlayışıyla hareket etmeleridir. Venediklilerin Türklerle ilk tanışıklığı da Atilla'nın Avrupa'ya ilerlemesiyle gerçekleşir. Meşhur bir rivayete göre, Atilla'nın önünden kaçan

Venedikliler şu an yerleştikleri bölgeyi kuşları takip ederek keşfetmişlerdir. Türklerle temasları bu şekilde başlayan Venedikliler Türklerden yerleşik düzeni, maddi kazanç yollarını öğrenerek gelirlerinin artmasını sağladılar. Bu ilişkiler arkeolojik kalıntılarla desteklense de henüz bir kesinlik ifade etmemektedir Anadolu coğrafyasında Türkler ile ilk ilişkileri ise yine denizcilik üzerindedir. Beylikler döneminde görülen bu ilk ilişkiler Saruhanoğulları, Aydınöğulları, Menteşeöğulları gibi denizci kimliğiyle bilinen beyliklerdedir.

Osmanlı Devleti özelinde ise Cem Sultan olayında Venediklilerin de zikredilmesi üzerinden meseleyi ele almaktadır Şakiroğlu. Kendisinin ifadesiyle, bu iki devletin, Akdeniz bölgesine kıyılarının olması belki de bu sorunun ortaklığını sağlamıştır. Zira Cem Sultan'ın kaldığı, geçiş yaptığı bölgeler bu alan üzerindedir ve bu, komşu devletlerle ilişkileri etkilemiştir. Cem Sultan ile ilgili rapor tutulması için İtalya'ya gönderilen Burak Reis'in raporu İtalya'daki Türk varlığını ve Türklerin İtalya'da dolaştığını, ticaretle uğraştığını gösterir. Bununla birlikte, sadece tek bir kayda dayandığı için bu hususun doğruluğuna da temkinli yaklaşılmalıdır. Venedikliler İstanbul'un fethi sonrasında derhal Osmanlı Devleti ile ilişki içerisine girerler. Fetih öncesi Bizans'ın son Venedik Balyosu'nun Bizans'ın yanında yer alması ve esir düşmesinin ardından bu hızlı hareketlilik ince bir diplomasi kurulmasını sağlamıştır. Bu diplomasi, Osmanlı-Venedik arasında bir anlaşma dönemini de beraberinde getirir. Kılıcı bir sistem peşindeki Osmanlı Devleti ile Venedik 1454-1713 yılları arasında bir düzen içerisinde hareket eder. Buradaki hedefler,

ticari düzen, devlet gelirlerinin kontrolü, yıkıcı değil kalıcı sistem ve bunların somucunda bu sistemliğin sonraki nesillere miras niteliğinde bırakılabilmesi. Bu süreçte yaşanan miras niteliğinde problemler de vardır. Venedik Devleti ile Türk tüccarlarının yaşadığı sıkıntılı süreç somucunda 3 yıl tevki edilen tüccarlar 1542'de serbest bırakılırlar. İnebahtı'dan önce sayıları artan Türk tüccarlar olaylara karışır. Diğer taraftan ibadet şekilleriyle alay, taciz gibi sebeplerle senato tedbire başvurmıştır.

Türk varlığına en güzel etki İnebahtı'dır. Bununla birlikte Türklere tahsis edilen *Fondaco dei Truchi*, Türk tüccarlar tarafından bir Türk havası ile benimsenir. İtalya'da Türk varlığını buradaki isimler sürdürmüştür. Belediye ile 1797'ye kadar hukuki mücadele süreci yaşasalar da meclis idaresinin karşı çıkması sözkonusudur. Cumhuriyetin karşı çıkması anlaşma da feshedilir. Burada dikkat çekilen bir önemli husus da Draçlı Sadeddin'in mücadele ettiği evin iyi bir arşiv oluşturduğudur. Bu sonuç itibarıyla Türkler, Venedik bölgesinde zaman zaman yer edinmişlerdir ve bunu günümüze kadar da taşımak mümkündür. Türkler Venedik, Milano ve Roma'da yerleşiktirler. Şakiroğlu, "Buradaki topluluğu Türk mü, Osmanlı mı diye tanımlarsınız?" sorusuna, Osmanlı olarak yanıt vermektedir. Zira, ona göre, Balkanlar'dan gelen de vardır Anadolu'dan çıkan da. Özetle, Atilla'nın Batı'ya doğru hareketiyle açılan bu kapı hiç kapanmaz, zaman zaman yaşanan sıkıntılar biraz gerilese de bir sonraki sefere biraz daha fazla ilerleyerek bir denge sağlar.

Balkan Savaşları ve Türk Kimliğinin İnşası

TAM Panel

12 Ocak 2013

Değerlendirme: Seda Karavuş

1912-1913 yılları, Osmanlı ve Balkan tarihinde önemli kırılma noktalarından biri. Bu yıllar belki de uzun yıllar müşterek bir hayatı paylaşmış milletlerin birbirlerinden kopuşunun son merhalesidir. Gerek savaş yıllarında gerek sonrasında yaşanan göç ve mübadelenin beraberinde getirdiği bir insanlık dramına şahit oluyoruz; yerlerinden yurtlarından edilen binlerce insanın dramına. Yine aynı süreçte bir kimlik inşası bunalmıyla karşı karşıya Balkan coğrafyasının insanları; kendi kimliğini inşa ederken kendinden olmayı ötekileştiren. Türkiye Araştırmaları Merkezi, yaşanan bu olayların önemine ve günümüzdeki etkilerine ithafen Balkan Savaşları'nın 100. yılı münasebetiyle "Balkan Savaşları ve Türk Kimliğinin İnşası" başlıklı bir panel düzenledi. Bu panelde Balkan Savaşları ve bu savaşların Türk kimliğine etkisi tartışılarak, bu savaşlar esnasında yaşanan sürgün, göç, yoksulluk gibi birçok elim olayın toplumsal hafızamızda yarattığı derin etkilerden bahsedildi, gah tanklık kavramı üzerinden gah ihanet kavramı üzerinden. Bu paneldeki sunumlar aracılığıyla Balkan Savaşları belli bir neden-sonuç ilişkisinden ziyade o süreçte yaşananların eleştirel bir süzgeçten

geçirilerek, geçmişini anlama bugünü yorumlamamın izi sürüldü. Fatma Sel Turhan'ın oturum başkanlığını yaptığı bu panelde ilk konuşmacı Selim Karlıtekin, "Tanıklık ve Türk'ün Dilleri: Balkan Savaşları'nı Şiddetle Düşünmek" başlıklı bir bildiri sundu. Karlıtekin, konuşmasını döneme tanıklık eden Ahmet Cevat Emre ve eseri *Kırmızı Siyah* üzerinden değerlendirdi. Ahmet Cevat'ın kitabı tanıklıkların, şiirlerin, imgelelerin bir montajı olmakla beraber kitabın her satırı Balkan Savaşları'nda varolmayan, izi kalmamış bir geçmişe işaret etmesi bakımından önem taşımaktadır. Zira bu metin, katliamlarla ilgili 12 rapordan müteşekkil Osmanlı'da tanıklık meselesinin tartışıldığı ilk metin olma özelliğini taşımaktadır. Bu noktada Karlıtekin, Ahmet Cevat'ın tanıklık etmesinin ne kendi tecrübesine tanıklık etmesinin ne demek olduğunu sorgulamaktadır. Kendi ifadesiyle "kitabın anlattıklarından çok, kitabın dünyada eledikleri konuşmak"tan yanadır. Osmanlı'da tanıklık ilk defa Balkan Savaşları'nda görüldüğü için Karlıtekin bu savaşları şiddetle düşünmemiz gerektiğinin altını çiziyor. Nitekim, bu savaşlarla beraber ses Osmanlı'da duyulmaya başlıyor. Bu politikanın hüküm sürdüğü dönemin ardından Balkan Savaşları'nda tüm şiddetiyle tecrübesini aktardığı, kamuda ve gazetelerde paylaşıldığı yepyeni bir dönemin varlığına da işaret etmektedir.

Türkiye
Araştırmaları
Merkezi
TAM

Balkan Savaşları bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanır ve bu yenilgi basit bir yenilgi olmamanın ötesinde devamında önemli sonuçları da beraberinde getiren bir savaştır: Bunlardan en önemlisi Osmanlılık, İslamcılık akımlarının son ümidini de kaybettiği bir olay olmasıdır. Osmanlı'yı ayakta tutacağı düşünülerek sıkça sarmılan Osmanlılık fikrinin Arnavutluk'un bağımsızlığına kavuşmasıyla birleştirici etkisinin artık kalmadığı görülmüştür bu savaşlarla. O yüzden Balkan Savaşları ayrıca Türkçülük akımının, Türk olma bilincinin sesini yükselttiği bir dönemin ortaya çıkışını da doğurmuştur. Bu bağlamda Karlıtekin, Balkan Savaşları'yla Türk'ün nasıl görünür hale geldiğini anlatırken dönemin yazarlarının bu olaya iki açıdan yaklaşıtlarını belirmektedir: Bir taraftan bu durum insanları tutulurken, diğer taraftan bu durum insanları hakikatlerine yani kendi oldukları Türk olma bilincine uyandırmıştır. Diğer bir ifadeyle Balkan Savaşları bir nevi uyanıştır Türk kimliği açısından.

Ahmet Cevat'a göre Balkanlarda Müslümanlar telef olmuştur. Bu nedenle artık Müslüman, insanlığını kaybetmiştir. Bu halden kurtulmak içinse eski kimliklere geri dönülemez. Bu algı ile Türklük, kendini algılama biçimi yaşanan tecavüz, yaralanma, Savaşları'nda yaşanan tecavüz, yaralanma, yağma ve katliamlar, aslında bunların hepsi, Türk dünyasını oluşturur. Tüm bu izler aslında muhacirleri de cemaat kılan bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda Karlıtekin'e göre Türk, bu yaralı bedenleri birarada tutan

bir isimdir. Ne bir kavram ne de bir olgudur. İşte tam bu noktada Ahmet Cevat'ın eseri Balkan Savaşları'nın mağdurluğundan Türk'ün yaratılmasına giden yolda bir köprü görevi görmüştür.

Panelin ikinci konuşmacısı "Balkan Savaşları'nda Arnavut 'İhaneti'ne Türk Ulusçuluğunun Şaşı Bakışı: Osmanlılık, Müslümanlık, Türklük ve Hipokrasi" başlıklı bir bildiri sunan Bülent Bilmez idi. Balkan Savaşları sırasında ve sonucunda yaşananlar dönemin aydınları tarafından sorgulanmış, Balkan Savaşı felaketine neyin sebep olduğu sorusu dönemin zihnini epeyce meşgul etmiştir. Bilmez'e göre bu felaketin sebebine verilen cevapların ortak paydası Arnavutluk, daha doğrusu Arnavut ihanetidir. Bilmez'in konuşmasında ısrarla durduğu konu bu ihanet meselesidir. Burada, ihanet kavramının muğlaklığına dikkat çeker Bilmez. İhanetin en açık göstergesi, arkadan vurma olarak görülen, 28 Kasım 1912'de Arnavutluk'un bağımsızlığını kazanmasıdır. Bir diğer ihanet tarzı bazı Arnavut askerlerinin cepheye karşı orduya geçmeleri ile halkın çarışmalar sırasında çevirmeleridir. Bilmez, Arnavut ihaneti üzerinden Osmanlılık, Müslümanlık, Türkçülük akımlarının ne kadar iç içe geçtiğini ve bu zaviyeden kimin kime bir hal aldığı sorusunun ne kadar belirsiz olduğunu göstermeye çalışır. Örneğin, Arnavutların bağımsızlığını kazanması bir ihanet olarak görülürken Osmanlı Devleti'nin varlığına son veren Cumhuriyete dayalı bağımsız bir devlet kurma

çabaları pozitif bir girişim olarak yorumlanır. Bilmemez'e göre, bu bakış açısında bir şaşılık vardır ve bu şaşılık beraberinde hipokراسiyi, yani çifte standardı doğurur. Türk ulusçuluğu, şaşılı bakişlı, içinde hipokراسiyi barındıran bir anlayıştır.

Ayhan Aktar "1912-1922 On Yıllık Savaş ve Osmanlılığın Tasfiyesi" başlıklı bildirisi ile panelin son konuşmacısı idi. Aktar konuşmasının bütününde eleştirel bir gözle Osmanlılığın tasfiyesini, bu konuda bazı bilinenlerin eksik olduğunu göstermeye çalıştı. Aktar'a göre 1912 Balkan Savaşları'ndan sonra bir Osmanlılık düşüncesinden bahsetmek zorlaşır; fakat yine de bu, yara almasına rağmen bir kabuk olarak varlığını sürdürmüştür. Zira birtakım dirençlerle karşılaşmak sözkonusudur o dönemlerde. Bu bağlamda Osmanlılığın tasfiyesi bir anda olmamıştır. Yani Balkan Savaşları'ndan sonra Osmanlılık bitti, Türkçülük başladı gibi ifadelerin yanlışlığına dikkat çeken Aktar, tasfiyenin aşama aşama

gerçekleştiğini ileri sürmektedir. 1914'ten itibaren İttihat Terakki Cemiyeti'nin uyguladıkları politikalara bakıldığında Türkçülükle bağdaşmayan faaliyetler içerdiği görülür Aktar'a göre. İttihat Terakki Cemiyeti mensupları Türkçü ancak kitleye ulaşmak için Türkçülüğün tek başına geçmek zorunda Müslüman mahallelerindedirler. Dolayısıyla bu süreçlerin, fikirlerin içiçeliğinden söz edilebilir ancak. Kitlese anlamda milliyetçilik düşüncesi ise 1912-1913 Balkan Savaşları'yla yoğun bir şekilde gündeme gelir. Son derece verimli ve ufuk açıcı geçen panel, dinleyicilerin soruları ve bunlara verilen cevaplarla sona erdi.

